

**TMMOB
TÜRK MÜHENDİS VE MİMAR ODALARI BİRLİĞİ
VAN İL KOORDİNASYON KURULU**

**VAN KENT
SEMPOZYUMU**

**BİLDİRİLER
KİTABI**

**01-02-03 EKİM 2009
VATSO TUŞBA TOPLANTI SALONU
VAN**

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. San Tic. Ltd. Şti.

GMK Bulvarı 83/23 Maltepe / Ankara

Tel: 0312 229 1502

SEMPOZYUM

YÜRÜTME KURULU

Şevket AKDEMİR	Van İl Koordinasyon Kurulu Sekreteri
Ahmet GÖKSOY	İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi
Şemsettin BAKIR	İnşaat Mühendisleri Odası Van Şubesi
Orhan ŞENKAYA	İnşaat Mühendisleri Odası Van Şubesi
M.Necip ALTUNLI	Ziraat Mühendisleri Odası Van Şubesi
Altan ÖZTÜRK	Jeoloji Mühendisleri Odası Van Temsilciliği
Hüsnü UÇKAN	Makina Mühendisleri Odası Van Temsilciliği
Süleyman BALKAN	Elektrik Mühendisleri Odası Van Temsilciliği
Cevat BOZ	Kimya Mühendisleri Odası Van Temsilciliği

Sempozyum Sekreteri	Faruk GÖRÜNÜŞ
Sempozyum Sekretaryası	İMO Van Şubesi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	9
İhsan ÇÖLEMERİKLİ (Araştırmacı-Yazar).....	13
“Van Tarihi”	
Yrd. Doç. Dr. Kamuran SAMİ (Mimar).....	21
“Zoraki/Zorunlu Göçün Yarattığı Kentsel, Kültürel Ve Mekânsal Bellek Yıkımı”- Van Kenti Toplumsal Ferasetin Neresinde?	
Ünsal KESER (Yüksek Mimar).....	35
“Van Kenti Ve Yapılar”	
Yrd. Doç. Dr. Sezer CİHANER KESER (Heykeltıraş).....	55
“Van Kentinin Çevresel Tasarımında Heykel Uygulamalarına Yönelik Bir Değerlendirme”	
Prof. Dr. Ahmet ÖZER (Sosyolog).....	65
“Sosyoekonomik Yapı, Göç Ve Kentleşme Bağlamında Yerel Yönetimler-Van Örneği	
Erhan KARAESMEN (ODTU - İnşaat Mühendisi).....	83
“Kentsel Gelişme ve Depremsellik”	
Doç. Dr. Oğuz GÜNDOĞDU (Jeofizik Mühendisi).....	97
“Van Ve Çevresinin Deprem Tehlikesi”	
Haluk Mutlu ÖZTÜRK (İnşaat Mühendisi).....	117
“Afetlerde Meslek Örgütlerinin Görev ve Sorumlulukları”- TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası’nın Afet Hazırlık Ve Müdahale Örgütlülüğü	
Özden IŞIK (Bakırköy Afet Yönetim Merkezi Koordinatörü).....	129
“Afet Yönetimi Ve 17 Ağustos 1999 Gölcük Depremi Sonrası Türkiye’deki Gelişim Süreci”	

Prof. Dr. Şefik TÜFENKÇİ (Ziraat Mühendisi).....	153
<i>“Van İli Gübreleme Ve Toprak Sorunları”</i>	
Doç. Dr. Remzi ATLIHAN (Ziraat Mühendisi).....	163
<i>“Neden Organik Tarım”</i>	
Abdullah Özcan BAYRAKCI (Makina Mühendisi).....	171
<i>“Van Kent İçi Ulaşımının Yapısal Sorunları ve Beklentiler”</i>	
Prof. Dr. Şükran ŞAHİN (Peyzaj Mimarı).....	191
<i>“Peyzaj Plan Ve Uygulamalarının Su Kaynaklarının Korunmasındaki Etkisi Ve Ülkemiz Gerçeği”</i>	
Doç. Dr. H. Çağatay KESKİNOK (Şehir ve Bölge Plancısı).....	207
<i>“Van Kentinin Kentleşme Sorunları”</i>	
İbrahim ALTUN (İnşaat Yüksek Mühendisi).....	229
<i>“Kent İçi Trafik Yönetimi”</i>	
Yrd. Doç. Dr. Cumhuri AYDIN (İnşaat Mühendisi).....	241
<i>“Kent Ulaştırma Ana Planı”</i>	
Yrd. Doç. Dr. Harun AYDIN (Hidrojeoloji Mühendisi).....	249
<i>“Van İli İçme Ve Kullanımı Suyu Potansiyelinin Sürdürülebilir Yönetim Açısından Ön Değerlendirmesi”</i>	
Doç. Dr. Nahit AKTAŞ (Kimyager).....	259
<i>“Van Gölü Kirliliği”</i>	
Murat V. ARDELAN (Kimyager).....	261
<i>“Van Gölü ve Kenti Üzerine” -Göl, Şehir ve Etkileşimleri</i>	
Prof. Dr. Hasan YUMAK (Ziraat Mühendisi).....	269
<i>“Van İlinin Güneş Ve Rüzgar Enerjisi Potansiyeli”</i>	

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ATEŞ (Elektrik-Elektronik Mühendisi).....	275
<i>“Enerji Ve Çevre”</i>	
Prof. Dr. Sabir RÜSTEMLİ (Elektrik-Elektronik Mühendisi).....	289
<i>“Van İli’nin Enerji Sorunları ve Çözüm Önerileri”</i>	
M. Nedim TÜZÜN (EMO Diyarbakır Şube Başkanı).....	303
<i>“Kentlerde Enerji Verimliliği, Van İlinin Enerji Üretim Potansiyeli ve Elektrik Enerjisi Problemleri”</i>	

SUNUŞ

Tarihte Tuşba olarak bilinen Van, M.Ö. 11. yüzyılda küçük Asya'nın doğusuna uzanan ve Hititlerle karşı karşıya gelen Urartu krallığına başkentlik yapmıştır. M.Ö. 7. yüzyılda İskitler ve Kimmerler olarak bilinen göçebe gruplar tarafından ortadan kaldırılmasına rağmen Urartu krallığının etkisi Van'da geriye bıraktığı birçok anıt ve eserler de görülebilmektedir. M.Ö.1.Yüzyılda ermeni krallığının kurulmasıyla Van bu kez Ermenilerin en güçlü merkezi durumuna gelmiş ve bu durum yaklaşık on asır sürmüştür.

1071 Malazgirt savaşının ardından bölge tümüyle Selçukluların egemenliğine girmiştir. Daha sonraki dönemlerde Osmanlı devletinin bir parçası olan Van, birinci dünya savaşında kısa bir süre Ruslar tarafından işgal edilmiş ve Ermenistan'a dahil edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu bölgeyi kısa bir sürede geri almıştır. İlin coğrafi açıdan bilinen özelliği Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nün kıyısında kurulmuş olmasıdır. İlimiz arazi varlığının yüzde altmışı mera niteliğindedir. Bu durum hayvancılık açısından çok elverişlidir. Hayvancılık yerel ekonomiye hakim durumdadır.

İlimiz; yerel ve merkezi yönetimlerin yanlış uygulamaları, kentleşme politikaları, plansızlık, hızlı nüfus artışı, göç, işsizlik ve yoksulluğun neden olduğu sorunlar ile mücadele eden bir kent haline dönüşme tehdidi altındadır.

Türkiye'nin en önemli sorunu olan Kürt Sorunu, çözümsüz bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Uzun süreden beri devam eden sorunun; barışçıl, demokratik yollarla çözülmemiş olması, çözülmek istenmemesi, kenti bir çok alanda sıkıntıya sokmuştur. Gelişen çatışmalı ortamda, doksanlı yıllarla birlikte güvenlik gerekçesiyle boşaltılan köylerden göç eden insanlar kentin varoşlarında çok zor koşullarda yaşam mücadelesi vermeye çalışırken, bu durum bir taraftan hızlı, plansız ve çarpık bir kentleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Binlerce dönüm orman yakıldı.

Van yaşamsal sorunlarla karşı karşıyadır. Kentteki yapılaşmanın kâr, rant boyutlarına taşınması ve çıkar amaçlı kullanılması kısa vadeli geçim yatırımlarına yönelik çözümler aranması, konunun demokratik ortamlarda

tartışılmaması, kentte ciddi planlama, altyapı, enerji, konut gibi mühendislik mimarlık ve kentsel planlama sorunlarını geri dönülmez noktaya getirmiştir. Bu nedenle ilgili bütün aktörlerin konuya ciddi bir sorumluluk duygusuyla yaklaşarak bölgenin ve Van'ın sorunlarının çözümü noktasında çaba içerisinde olması gerekmektedir. Bunun yolu da halkın demokratik taleplerinin karşılanmasından geçmektedir.

Kentler kapitalizmin bir ürünüdür. Bugün bizler, kentlere dönük yaklaşımımızı kapitalizmin yağması anlayışına göre değil, insanın, yani toplumun ihtiyaçlarını dayanak alan bir noktadan kurgulamaktayız. TMMOB kentleşme olgusunda; bütüncül olmayan planlama anlayışlarına, imar aflarına ve yağmacı kentsel dönüşüm projelerine karşı olarak, çağdaş yaşamın gerektirdiği kentsel yaşam kalitesine ulaşabilmesi için mevcut politika ve uygulamalardan farklı bakış açıları sunmayı ve kentlerimizin daha yaşanabilir niteliklere kavuşmasını hedeflemektedir.

Kentler sosyal olarak demokratik örgütlenmenin beşiğidir. Bu nedenlerle TMMOB adına TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu tarafından 1-2-3 Ekim 2009 tarihinde Van'da gerçekleştirilecek olan Van Kent Sempozyumu'nda kentin sorunları sekiz ana başlık altında ele alınmaktadır; Kentin tarihi, kültürel ve mimari dokusu, Kentin sosyoekonomik yapısı ve göç, kentin doğal afetlere hazırlık durumu, "doğal afetler ve Van", "Çevre açısından mevcut durum, Van gölü kirliliği", "Kentsel planlama, yapılaşma politikaları ve ulaşım", "Kentleşme sürecinde gıda, tarım ve orman", "Kentin enerji ve doğal kaynakları, enerji verimliliği", "Demokratikleşme, yerel yönetimler, örgütlü kent ve özerk yönetim" dir.

"Van Kent Sempozyumu" kent ve kentlerin ekonomik, sosyal, siyasal ve kentsel birçok sorunu yaşadığı bir zeminde konuyu kentleşme boyutuyla mühendislik mimarlık- şehir plancılığı mesleklerini ilgilendiren alanlarda kentsel sorunlar, ihtiyaçlar, öneriler bağlamında ele almıştır. İşlediği konu başlıklarında kentin ihtiyaçlarını, yapılması gereken çalışmaları, hem yerel yönetim hizmetleri, hem de kamu kurumlarının yerel hizmetleri bağlamında değerlendirerek kente dair bütünlüklü bir bakış açısını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

Bu hedef doğrultusunda, düzenleme kurulu olarak bizler kentleri, neoliberal anlayışlara karşı, insan odaklı, doğa odaklı, ekolojik gelecek odaklı

alternatif bir yaşam kurulmasını kurgulamaktayız. Halkın müşteri olmadığı, kentsel dönüşümün pazar olmadığı, yerelleşmenin yağma olmadığı bir kent kurgulamaktayız.

Kentin sakini değil, kentin sahibi olmayı düşünmekteyiz.

Kentimizi de kendimizi de yönetmeyi düşünmekteyiz.

Kamu yararı odaklı, demokratik kent planlaması düşünmekteyiz.

TMMOB ve meslek odaları olarak bu kentte ve her kentte barınabilmek için;

Sağlıklı çevre talep etmekteyiz

Kentin tarihi ve kültürel mirasına sahip çıkılmasını talep etmekteyiz.

Engelsiz ortam talep etmekteyiz.

Kent güvenliği talep etmekteyiz.

Afetlerden korunabilen bir kent talep etmekteyiz.

9 eylül 2009 tarihinde Trakya Bölgesi ve İstanbul'un yaşadığı sel felaketini televizyon ekranlarında ibretle ve nefretle izledik. Bu görüntüler üzerine ne söylenece ki kufayetsiz kalacaktır. Söz bitmiş, söz tükenmiştir.

Doğanın hoyratça kullanılmasının, sağlıksız ve çarpık kentleşmenin, kentsel değerleri yandaşlara peşkeş çekmenin, kentsel talanın bir bedeli vardır. İşte bu oldu.

Her zamanki gibi fatura yoksullara kesildi.

Bizim buradaki çalışmamız okyanusta bir damla olacak bunu biliyoruz.

Ancak biliyoruz ki temiz, berrak, kirlenmemiş bir damla.

“Van Kent Sempozyumu”na sunumlar ve bildirilerden oluşan bu kitapla birlikte, sempozyum süresince yürütülen tartışmalardan elde edilen sonuçlar, kentin geleceğine dair TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu bileşenlerinin ve ilgili bütün kesimlerin yararlanacağı önemli bir kaynak olacaktır. Sempozyum boyunca yapılan sunum ve yürütülen tartışmalarla şekillenecek olan sonuç bildirgesi ise, TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu’nun kente bakış açısını bütünlüklü olarak ortaya koyacaktır.

Sempozyumun hazırlık çalışmalarının yürütülmesi sırasında emek veren yürütme ve düzenleme kuruluna, TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu bileşenlerine, yönetim kurullarına, çalışanlarına ve sempozyuma bildirileri ile katılım sağlayanlara teşekkür ederiz.

TMMOB

Van İl Koordinasyon Kurulu

VAN TARİHİ

Araştırmacı Yazar İhsan ÇÖLEMERİKLİ

Dağlık coğrafyanın en güzel ve en verimli yörelerinden biri olan Van Gölü havzası; Neolitik devrin öncesinde insanoğlunu besleyen, barındıran beşiklerden biriydi. Mezopotamya'nın bereketi ovalarını sulayan nehirlerin kaynakları bu coğrafyanın yakınındaydı. Mağara, ağaç kavukları, bitki ve av hayvanları bakımından eşsiz bir zenginliğe sahipti. Bu zenginlikler yerleşik hayatın yukarı Mezopotamya düzlüklerinde gerçekleşmesinde önemli rol oynadı.

“Doğu Anadolu yüksek yaylası, tarih öncesi çağlarda yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılayacak elverişli bütün özelliklere sahipti. Su kaynaklarının çokluğu, tabii kaya sığınaklarının varlığı, çayır ve ormanlık alanlar ve özellikle zengin av hayvanlarının bolluğu, insanları eski çağlardan itibaren buralara çekmiştir.” (PROF. AFİF ERZEN, DOĞU ANADOLU VE URARTULAR, S. 7-8)

Van gölü'nün çevresi adeta bir cenneti andırıyordu. Tarih öncesi çağlardaki yaşamın izlerini; sayıları binlerle ifade edilen kaya resimlerinden öğrenmek mümkündür.

“Binlerce kaya parçası yüzeyine çizilen insan ve hayvan resimleri ile çeşitli motifler, şimdilik Türkiye ve yakın Doğu'nun en büyük açık hava müzesini oluşturmaktadır.” (PROF. OKTAY BELLİ, VAN GÖLÜ HAVZASI SEMPOZYUMU, S.2)

Özellikle Van il topraklarının doğu ve güneydoğusundaki dağlık coğrafyada yoğunlaşan yerleşim alanları ve bu yerleşim alanlarının çevresinde bulunan mağaraların duvarlarına çizilen motifler; günümüzde de bilim çevrelerinin ilgi odağı olmuştur. YEŞİLALIÇ, YEDİSALKIM, ÇAPUNAK ve BİHİRİ köylerinin yakınında tarih öncesine ait kült merkezleri ile TRİŞİN yaylasındaki kaya resimleri bu dönemin birer canlı tanıklarıdır.

“Mağaraların iç duvarlarına yüzlerce boyalı resim yapılmıştır. Bu mağaraların iç duvarlarına; geyik üzerinde ayakta duran tanrı, hayvan üzerinde duran ve üreme organları abartılmış tanrıca figürleri, dans eden insan figürleri, güneş motifleri, alageyikler, dağ keçileri,

hayvanları avlamak için kullanılan tuzak sahneleri ve günümüzde nesli tükenmiş hayvan türleri resmedilmiştir.” (PROF. AFİF ERZEN, DOĞU ANADOLU VE URARTULAR, S. 11-12)

Van’da günümüzden yaklaşık 7000 yıl öncesinde yerleşik hayatın başladığına ait bulgulara rastlanmıştır. Bunlardan TILKI TEPE höyüğünün kent merkezinde olması; şehir merkezinin de 7 bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu doğrulamıştır.

“Van Gölü havzasında yapılan arkeolojik kazılar, bölgenin yerleşik tarihinin M.Ö. 7000 yıl kadar eskiye gittiğini kanıtlamıştır. Van Gölü’nün doğu kıyısında, modern Van Havaalanı sınırları içinde yer alan TILKITEPE HÖYÜĞÜ ve Van-Erciş karayollarının 40. kilometresine yakın YALINTAŞ HÖYÜĞÜ, havzanın en eski kültürü ile ilgili bilgi sunan ender yerleşme yerlerinden ikisidir.” (PROF. ALTAN ÇİLİNGİROĞLU URARTU KRALLIĞI TARİHİ VE SANATI, S. 14)

Tüm Zagroslarda olduğu gibi Van çevresinde de yerleşik hayata geçenlerin bölgenin kadim halkı HURRİLER olduğunu söylemek gerçekçi bir yaklaşımdır. Ancak dağlılarla ovaların Mezopotamya düzlüklerini ele geçirme savaşı nedeniyle, dağlıların da Mezopotamya kültüründen etkilendikleri söylenebilir.

“Tilkitepe’de yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen buluntular, kalkolitik çağda (İ.Ö. 5500-3500) yöredeki yerleşmelerden yaşayanların Mezopotamya halklarının kültüründen etkilendiğini göstermiştir.” (ANA BRİTANİCA, CİLT 21, S.518)

Kutsal kitaplardan TEVRAT ve İNCİL’in Yukarı Mezopotamya’da dört nehir arasında kalan toprakları “ADEN” yani cennet olarak tanımlanması ve Van Gölü Havzası’nın da bu coğrafyada yer alması; tufan efsanesi sonrasında yeniden yaşamın bu yörede başladığı görüşünü savunanlar olmuştur.

“Bölgenin topografik özellikleri ve iklimi göz önüne alınırsa, insan soyunun burada ortaya çıktığı sonucuna varılmaktadır. Van Gölü ovası yaratılırken, bu gölün çevresi son derece verimliydi. Buralar müthiş bir doğal güzelliğe sahipti.” (MAJOR FREDERICK MİLLİNGEN, KÜRTLER ARASINDA DOĞAL YAŞAM, S. 7-8)

Hurri kökenli boyların yukarı Mezopotamya’da kurdukları MİTANİ devlet yapılanmasını İ.Ö. 1250’lerde Asuriler tarafından ortadan kaldırılmasıyla; yerli halkın direniş merkezi Van Gölü havzasına kaydırıldı. Zaten MİTANİ-NAİRİ-ARARATİ aşiretleri akraba aşiretlerdi ve aynı kültür paylaşıyorlardı.

“Böyle olmakla birlikte kısa bir süre sonra (Mitani devletinin yıkılışından sonra İ.Ç.) Hurrilerin çok yakın bir akrabası, bir çeşit hala veya teyze çocuğu olan Urartular Doğu Anadolu’nun Van yöresinde onların yerini alacaklardır.”
(ORD. DR. EKREM AKURGAL, ANADOLU UYGARLIKLARI, S. 120)

Urartu’nun çok öncesinde de Hurrilerin de tüm Zagroslarda olduğu gibi Van Gölü havzasında da yerleşik oldukları bilinmektedir.

“M.Ö. 2 bin yılının ilk yarısında Hurrilerin merkezi bölgesinin Van Gölü sahası olduğu anlaşılmaktadır.”
(PROF. AFİF ERZEN DOĞU ANADOLU VE URARTULAR, S. 21)

Van tarihi Urartularla özdeşleşen bir tarihtir. Van denince Urartu medeniyeti akla gelir. Van’ın altın sayfaları bu uygarlık döneminde yazılmıştır. Urartu sonrası Van tarihi işgaller ve istilalar tarihi olmuştur. Bu nedenle ben de bu sohbetimde Van’ın geçmişini irdelemeye çalışırken; daha fazla Urartu dönemi üzerinde duracağım.

İ.Ö. 1270 yıllarında Asur tahtında oturan I. Salmanasar, bereketli Mezopotamya düzlüklerinin hemen hemen tamamını ele geçirdikten sonra; dağlık bölgelerdeki zenginlikleri elde etmeye yöneldi. Dağlılar; demir, kereste, at ve canlı hayvan yönünde büyük zenginliklere sahiptiler.

“Urartu ülkesinde hayvancılık da büyük rol oynamakta idi. At yetiştirmede büyük başarıları olmuştur. Esasen Hurri devrinde de bu bölgede güzel at yetiştirilirdi. Urartular dokuma sanatında da ileri idiler. Urartular bilhassa madencilikte çok ileri idiler.” (ORD. PROF. DR. EKREM AKURGAL, ANADOLU UYGARLIKLARI, S. 176)

Bu zenginlikler köleci Asur hanedanının iştahını kabartıyordu. Saldırıların sürdürülmesi üzerine; Hurri kökenli doğulu boylar “URARTU” adı altında yeni bir devlet yapılanmasının temelini attılar. Urartu devleti Van Gölü’nün güneyinde yaşayan Nairilerle, gölün kuzeyinde yaşayan Ararati aşiretlerinden oluşan bir aşiret konfedere devletiydi. SUGİNİA ve

ARZAŞKUN'dan sonra İ.Ö. 832 yılında kraliyet merkezi gölün doğusundaki TUŞBA'ya taşındı. I. Sarduri'ye ait olan büyük blok taşlardan örülmüş, burca Asur dilinde yazılan ve 6 kez işlenmiş kitabede Urartu ihtişamını görmek mümkündür.

Son yıllarda Van çevresinde arkeolojik kazı yapan Türk ve dünya bilim adamları Urartuların Hurrilerin ardılları olduğu ve Urartu dilinin de Hurri dilinin bir geç diyalikti olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.

“Kültürün yakın-doğu kültürleri içinde en fazla geniş coğrafi alanında bulunabilmesinin temel nedeni, olasılıkla Hurriler olarak bilinen bir etnik topluluk tarafından yapılmış olabileceğidir. Bu öneri doğru ise ileriki yüzyıllarda Urartu Krallığını oluşturan halk topluluklarının ilk ipuçları ortaya çıkmaktadır. (PROF. DR. ALTAN ÇİLİNGİOĞLU URARTU URARTU KRALLIĞI TARİHİ VE SANATI, S. 14)

Urartu dili de tarih boyunca bölgeyi terk etmeyen Hurrilerin dili HURRİCE idi. Bu dil Van Gölü'nün güneyinde Hurrilerin ilk sallandığı beşik olan coğrafyanın tamamında konuşuluyordu.

“M.Ö. 2 bin yılın ikinci yarısından itibaren Hakkâri bölgesi ile Van Gölü'nün güneyinde oturan boy ve budunların Hurra konuştukları anlaşılmaktadır.” (PROF. OKTAY BELLİ, ULUSLAR ARASI VAN GÖLÜ HAVZASI SEMPOZYUMU, S. 31)

Tuşba kalesi dağlı boyların direniş ve uygarlık merkezi olma unvanını 100 yıl sürdürdü. İ.Ö. 735 yılında Asur Kralı III. Tiglet Pileser aylarca Tuşba Kalesini kuşatma altında tuttu. Mezopotamya düzlüklerinde alt koşturmadıkları yer bırakmayan; Kudüs'ü yerle bir eden; Mısır'a geçip Firavunların tahtlarını başlarına yıkan Asuriler Tuşba'yı alamadan Ninova'ya döndüler. Bu kuşatmadan sonra Kral II. Rusa yönetim merkezini Zımzım Dağı olarak da bilinen ve günümüz Akköprü Mahallesi sırtlarında, son asırlarda “Toprakkale” olarak da adlandırılan kayalıkların üzerine taşıdı. Yönetim merkezinin RUSSAHİNİLİ diye adlandırılan bu yeni kente taşınmasının gerekçesi, daha sarp ve stratejik olduğu içindir. Urartu uygarlığı bizlere birçok paha biçilemez eser armağan etmiştir. Van Kalesi'nin eteğindeki Sarduri burcu, kaya mezarları, görkemli kentler, Kral Argisti'nin mezarının girişindeki savaş yıllıkları, kutsal alana diktirilen II. Sarduri'ye ait steller ve birçok yazıt, dağlık coğrafyanın bir daha göremediği ihtişamlı eserlerin varlığı; Urartu Uygarlığı hakkında günümüz insanına önemli bilgiler sunmaktadır. Askeri üstünlük ve sanat, edebiyat alanları dışında, Urartu

hanedanının ekonomik kalkınmaya ve mimariye de çok önem verdikleri bilinmektedir. Sulama kanalları, suni barajların inşasıyla Van çevresini bereketli bir alana dönüştüren Urartu Kralları; “Tanrı Haldi sayesinde ambarlarında binlerce ölçek buğdayın bulunmasıyla” da övünmüşlerdir.

Bir savaş makinası olan düzenli Asur orduları karşısında durmak, Urartu’nun askeri başarısı dışında ekonomik kalkınmışlığının da rol oynadığı anlaşıyor. Urartu hanedanının yöneticileri dağlık coğrafyada kayaların yüzeylerine “BÜYÜK KRAL”, “GÜÇLÜ KRAL”, “DÜNYA KRALI”, “EŞİ OLMAYAN KRAL”, “HALKIN ÇOBANI”, “BÜTÜN KRALLARDAN HARAÇ ALAN”, “SAVAŞTAN KORKMAYAN”, “BİANİ ÜLKESİNİN KRALI”, TUŞBA KENTİNİN YÖNETİCİSİ”, NAİRİ ÜLKESİNİN KRALI” gibi ünvanlara sahip olduklarını büyük bir gururla işlemişlerdir. Urartu sonrasında dağlık coğrafyada bu ünvanlara sahip olmak başka bir hanedanın hükümdarlarına nasip olmamıştır. İ.Ö. 6. y.y. başlarında kuzeyde İSKİT Saldırıları, güneyde ise devam eden Asur akınlarıyla Urartu devleti zayıflama sürecine girdi. Kısa bir süre sonra Van yöresinde yerleşik HURRİ kökenli aşiretler; merkezi Zagroslarda yeni bir devlet yapılanmasıyla ortaya çıkan MED boylarıyla birleştiler. Med Devleti’nin İ.Ö. 550 yılında yıkılmasıyla birlikte yeni bir süreç başladı ve yakın tarihe dek devam etti. Van Kenti çevresi de Doğu ve Batı’da kurulan PERS-YUNAN; PART ROMA; SASANİ BİZANS; BİZANS-MÜSLÜMAN ARAPLAR (EMEVLİ-ABBASİ) ve en son OSMANLI SAFEVİ İmparatorlukları arasında tüm yakın coğrafya gibi çekişme alanı oldu. Yöredeki hanedanlar siyasi konumlarını korumak koşuluyla bu İmparatorlukların saflarında yer aldılar. Ancak coğrafya olgusundan dolayı daha fazla doğuda kurulan imparatorlukların egemenlik alanında kaldığı söylenebilir. Şu gerçeği de yine vurgulamak durumundayım: Van Çevresindeki yerli hanedanlar; adı geçen imparatorluklarla iç işlerine karışmama ve egemenliklerini tanıma koşuluyla ilişki kurmuşlardır. Bu yarı özerk statü bazı yerli beyler için 19. y.y. ortalarına dek devam etmiştir. Yerel beylikler iktidarlarını korumak koşuluyla bazen ROMA BİZANS gibi batı; bazen de PARTLAR ve SASANİLER gibi doğuda kurulan devletlerin iktidarını tanımak mecburiyetinde kalmışlardır. Kısacası çekişme, sömürme ve savaş alanı olmuştur.

İ.Ö. I. Yüzyılda II. TİGRANES zamanında ERMENİ Krallığının bölgede egemen olduğunu görüyoruz.

Büyük İskender’in PERSLERİ yenmesinden sonra; Van’ın da tüm çevre kentleri gibi 70 yıl kadar İskenderin komutanlarından SELEVKOS’un hakimiyet alanına girdiği tarihi belgelerde yazılıdır.

İ.S. 7. yüzyılda Müslüman Arapların eline geçti. Onlar da Van çevresinde yaşayan Kürt Beylikleriyle Vaspurakan yerel Ermeni Krallarına bazı imtiyazlar tanıyarak yanlarında tuttular. 10. y.y. yeniden Araplarla Ermeniler arasında çatışma alanı oldu ve Bizans-Ermeni yakınlığından dolayı 1021 yılında Bizans'a yeniden bağlandı.

Miladi 1067 yılında bölgede SELÇUK akınları başladı. 1071 yılında MALAZGİRT savaşından sonra Selçukluların bölgedeki insiyatifleri arttı. 1100 yılında sökmeler (1100-1207 yıllarında AHLAT'ta egemen olan Türk beyliği) eline geçti. 1025'te GÜRCÜLERİN saldırılarına uğradığını görüyoruz. Kısa bir süre sonra EYYUBİLERİN egemenlik alanına girdi. Ardından MOĞOL istilasının hedefi oldu. ANADOLU SELÇUKLULARININ, İLHANLILARIN, ve TİMUR'un geçici istilaları sırasında Van yöresinin HAKKARİ Kürtlerinin yönetiminde olduğu biliniyor.

"Van Gölü'nün Şimal-i şarkiyesinde ALADAĞ İLHANLILARIN yaylalığı olmuş ise de, Van şehrine HAKKARİ KÜRTLERİ Hakim İdiler." (İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, CİLT: 13, S. 198)

1386 yılında gerçekleşen TİMUR istilası sırasında da yine Hakkari hükümdarlarından II. İzzeddin Şêr'in yeğeni NASRADDİN Van'ın yönetiminde bulunuyordu ve Van Kalesini TİMUR'a karşı savunma başarısını gösterdi. Amcası Timur'la anlaşarak Hakkâri yönetimindeki yerini korumuştur.

"Timur, Van Hakimi İzzeddin'i KÜRDİSTAN Vilayeti'nin başına getirdi. Bu zat, zamanın pek çok hadiselerine katılmış nefs bir şahsiyet idi." (İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, CİLT, 13, S. 198)

Kürdistan tarihi ŞEREFNAME ise Van'ın Timur muhasarası sırasındaki konumunu şu cümlelerle aktarıyor:

"Ünlü Fatih Timur Gurgan Bayezid Kalesi'nin fethini tamamladıktan ve 787 (1386) yılında ayların birinde Van'a Westen (Gevaş İ.Ç.) Kaleleri üzerine yürüdükten sonra İzzeddin Şêr (Şir) Hakkari hükümdarıydı ve bu vilayeti yönetmekteydi. Van kalesine kapandı ve Emir Timur'a mücadeleye, kılıç çekmeye hazırlandı. (ŞEREFNAME, (KÜRDİSTAN TARİHİ), S. 107)

Karakoyunlu-Akkoyunlu çekişmesi sırasında Van çevresinin yine Hakkari Mirlerinin egemenlik alanındadır. Bunu da yine İslam Ansiklopedisi'nin ilgili bölümünü hazırlayan heyetten okuyalım:

“Van şehri yine İzzeddin hanedanının elinde bunuyordu. Hatta, Akkoyunlulara hedef olan Safevilerin yükseliş devrinde, ZAHİD BİN İZZEDDİN (Hakkari Hükümdarı İ.Ç.) Şah İSMAİL ile dostane münasebetler tesis etmişti.”

Osmanlılarla Safeviler arasında 1514 yılında yapılan coğrafyayı paylaşım savaşı da Van'ın ÇALDIRAN Ovası'nda gerçekleşti. Savaşta 16 Kürt Beyi Osmanlıların saflarında yer olarak Safevilere karşı savaştılar ve savaşın Osmanlılar lehine sonuçlanmasında aktif rol oynadılar. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim Kürt Beylerini örgütleme ve yanında tutma görevini Mevlana İdris-i Bitlisi'ye vermiştir.

“Yavuz Sultan Selim, Kürt Beyleriyle bağlantı kurmak, onları Şah İsmail Safevi'nin boyunduruğundan kurtarmak için Mevlana İdris-i, müteaddit defalar Amasya'dan Doğu'ya göndermiştir. İdris'in tesir ve tahrikleri, Sultan'ın ümit ettiği sonuçları vermiş, Amid, Diyarbakır, Bitlis, Hısnı Keyfa gibi şehirlerde İranlılar aleyhine isyanlar olmuştur.” (NAZMİ SEVGİN, DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLUDAKİ TÜRK KÖKENLİ KÜRT BEYLERİ, S. 25)

Yazarın iddia ettiği gibi yöredeki Kürt Beyleri “Şah İsmail-i Safevi'nin boyunduruğunda” yaşamıyorlardı. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi İran yönetimiyle dostane ilişkileri vardı.

Ancak Van çevresi hemen savaş sonrasında Osmanlı sınırları içine alınmadı. Osmanlı-Safevilerin Van çevresindeki hesaplaşması 1548 yılına dek devam etti. 1534 yılında Osmanlı egemenlik alanına dahil edildiyse de yeniden el değiştirdi. 1548 yılında Osmanlı topraklarına katılan Van; ağırlıklı olarak hasım İran imparatorluğuna karşı bir askeri üs ve istihbarat merkezi olarak kullanılmıştır.

Van ile ilgili bilgileri 17. y.y. ortalarında kente gelen Türk gezgini Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden öğreniyoruz. Cennete benzettiği Van Ovası'nın ortasındaki Van Kalesi'ni uzaktan, “Yüklü olarak çökmüş Deveye” benzeten Evliya Çelebi şu bilgileri aktarıyor:

“Kible, Doğu ve yıldız tarafı irem bağı gibi bin sahranın ortasındadır ki kale bu ortada yüklü olarak çökmüş deve

gibi durur.” (EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, CİLT: 3- S. 541)

Evliya Çelebi Van Kalesi’nin “surlarının uzunluğunun 5 bin adım” olduğundan bahseder. Kalenin; Doğu’da Tebriz, Batı’da YALI KAPISI dışında Güney’de UĞRUN adında iki kapısı bulunduğunu yazar. Şehir merkezinin 7 mahalleden oluştuğu; bunların üçünün Ermenilere ait olduğu ifade etmektedir. Ulu Camii, Husrev Paşa Camii, Tebriz Kapısı Camii, İskilip Ağa Camii ile Abbas Ağa Camii’nin ibadete açık olduğunu anlatır. Ayrıca kentte 7 medrese ile 3 sübyan okulunda halka eğitim hizmetinin verildiğini; “meşhur tekkelerin bulunduğunu anlatır. Ayrıca Van’ın 45 kadar güzel saraylarından 8’inin adından bahsetmiştir. Yine 3 meşhur hamamın dışında kale içinde 700 kadar ev hamamının da bulunduğunu anlatmaktadır. Gezgin’e göre kentin “caddeleri temiz, muntazam ve kaldırımlıdır. (EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, CİLT: 3-4, S. 555)

Evliya Çelebi, Osmanlı yönetiminde bir eyalet merkezi olan Van’a bağlı olan beyliklerin siyasi konumlarıyla ilgili bilgiler de sunmuştur.

“Van Valisi’ne bağlı 37 sancak vardır. Ama Osmanoğullarının görev verme, görevden alma yetkisi olan sancakların hepsi 20 adettir. (EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, CİLT: 3-4, S. 549)

Özerk bir statüye sahip olan Kürt Beylerini “Azil kabul etmeyen idare merkezleri” (EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, CİLT: 3-4, S. 550) olarak tanımlanıyor. İç işlerinden serbest ve yönetimleri babadan oğla geçen bu yerel hükümdarlar arasında Seyahatname’de HAKKÂRİ, BİTLİS, MAHMUDÎ, (HOŞAP) ve PİNYANIŞİ kaleleriyle ilgili önemli bilgiler aktarmış.

Van’ın 1895 yılından 1915 yılına dek etnik çatışmaların odağında olduğunu görüyoruz. Kent 1915’te Rus birlikleri tarafından işgal edilmiş. Müslüman halkın bir kısmı Diyarbakır ve Adana’ya göç etmek durumunda kalmıştır. 1918 yılına kadar Rus işgalinde kalan Van, 2 Nisan 1918 yılında tekrar Osmanlı egemenliğine geçmiştir.

ZORAKI/ZORUNLU GÖÇÜN YARATTIĞI KENTSEL, KÜLTÜREL VE MEKÂNSAL BELLEK YIKIMI: VAN KENTİ TOPLUMSAL FERASETİN NERESİNDE?

Yrd. Doç. Dr. Kamuran SAMİ

Dicle Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi

Mimarlık Bölümü

Özet

Van; Urartu uygarlığının köklü değerleri üzerinde kimlik bulan tarihsel bir geçmişe, zengin bir kültürel mirasa(Bkz. Şek. 1) ve sofistike bir toplumsal yapıya sahip bir kent idi. 1950’lili yıllardan itibaren başlayan kentleşme hareketi ile bölgede iradi olmayan zorunlu göçün dışlanmışlarının sahip olduğu sosyo-kültürel değerler bağlamında kimlik bulan Van kenti; bugün tanımı zor olan bir kimlikle anılmaktadır. Kentin son 15–20 yıl içerisinde kendisine en yakın illerin kırsalından aldığı zorunlu göç; kentsel ve toplumsal belleğin suretinde şiddetli bir yıkım yaratarak, kent(ler)in ontolojisini belirleyen toplumsal ve kültürel yapıda önemli değişikliklere yol açmıştır. Zorunlu/zoraki göçün yarattığı değişmelerin odağında olan bu kent; fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel yapı düzleminde geri dönülmez yıkımlara maruz kalırken, toplumsal yapının gizil gücünü tanımlayan “kentsel bellek” karar vericilerin duymak istemediği bir “kavram” olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde ortaya çıkan zorunlu göç olgusu; dünyada benzerleri olan, fakat ülkemizde ortaya çıkan şekliyle farklı bir sonuca sirayet etmiştir. Göçün yenilmişleri/mağdurları; barınmak zorunda kaldıkları yerlerde farklı bir geleceği inşa edebilmek için; kendi iradeleri dışında oluşan veya egemen iradeyi belirleyen gücün etkisiyle ülkenin dört bir yanına savrulmak zorunda kalmışlardır. Bu bildiri; zorunlu göçün hikâyelerine göndermeler yaparak, Van kentinin dokusal yapısında ortaya çıkan kentsel ve kültürel yıkım(lar)ın ve toplumsal ferasetin nasıl okunduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Göç/zorunlu göç, kentsel ve toplumsal değişim, göçün mimari dokuya yansıması, mekânsal feraset.

1. GİRİŞ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde son 25 yıl içerisinde ortaya çıkan ve hukuksal çelişkilerle dolu "zorunlu göç"; kırsal yerleşim alanlarında mütevazı ve geleneksel bir yaşam süren yüz binlerce insanın hayatını derinden etkileyerek, bu insanların kümeler halinde en yakın kentlerin çöküntü bölgelerine akın etmelerine neden olmuştur. Bölge genelinde vuku bulan bu göç dalgasının en büyük parçası Van ve Diyarbakır gibi kentler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ülkemizde bugüne değin ortaya çıkmış olan göç deseninden farklı bir nitelik gösteren bölgesel iç göç; kentlerin dokusal, kültürel ve toplumsal yapılarını farklı açılardan etkileyerek, fakirliği ve yoksulluğu kaderin bir tecellisi olmaktan çıkararak, zorunlu bir yaşam şekline dönüştürmüştür. Bu süreçte göçe maruz kalan insan kümeleri; ekonomi-politik ve sosyal koşullara bağlı olarak yeni yerleşmeler arayışının dışlanan bir kümesi haline gelmişlerdir.



Şekil 1. Kültürel mirasın en iyi örneklerinden birisi olan Akdamar Kilisesi
[Mayıs 2009; Van]

Zoraki/zorunlu göçün kentlerin dokusal görünümünde yarattığı toplumsal yıkım; kentlerin fiziki bozulmalarına, yeni konut talebinin ortaya çıkmasına, sağlık ve eğitim sorunlarının artmasını da beraberinde getirmiştir. Çocuk ve kadın haklarının göz ardı edilmesiyle birlikte çeşitli ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve çevresel sorunların şiddetlenmesi de kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu zorunlu göç olgusunun ülke gündeminin kapalı politik yapısı içinde iyi okunamaması ve temel nedenleri belirleyen etmenleri tanımlamadaki yetersizlikler; bölge kentlerinin imar hareketinden konut, eğitim, sağlık ve kadın sorunlarına kadar birçok kentsel sorunun oluşumuna ortam yaratmıştır.

2. GÖÇ, MEKÂNSAL BELLEK YIKIMI VE TOPLUMSAL FERASET

Dünyadaki uygarlıkların tarihi ve yaşanacak yer(ler)i bulma arzusu; süregelen göçlerin gizemli öykülerinde saklıdır. Dünyada veya ülkemizde olağanüstü koşullar dışındaki göçler; genellikle ekonomik nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu tüm zorluklara rağmen; daha verimli topraklar, daha zengin doğal ortamlar bulmak amacıyla ülkeleri ve kıtaları aşabilme iradesini gösterebilmiştir. Ancak bu doğal iradenin yanında, devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte siyasi, askeri ve etnik nedenlere dayalı olan göçler; insanları yerlerinden, yurtlarından uzaklara savurarak, yaşanacak veya yaşamını idame edebilecek “yeri” bulma serüvenine neden olmuştur.

1980’li yıllardan itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde toplumsal içerikli olayların egemen olduğu bir ortamda; ülkemiz zoraki göçün ortaya çıkardığı dramların olumsuzluklarını yıllar sonra fark edebilmiştir. Yerinde edilen insanlar; kırsalın onlara sağladığı mütevazı yaşam değerlerini geride bırakarak, gelmek zorunda kaldıkları yeni yerleşim alanlarında kültürel ve toplumsal yıkımın en keskin yüzüyle yüzleşmek zorunda kalmışlardır.

Bölgede toplumsal sorunlarla birlikte ortaya çıkan terör ve şiddet sorunlarıyla mücadele etme yöntemlerinin yarattığı “korku” ve “güvensizlik”; zor koşullar altında kaçanların kitlesel bir halde kendilerini en yakın kent merkezlerine, daha sonrada mücavir illere ve büyük kentlere yönelmek zorunda bırakmıştır. Toplumsal iradenin dışında ortaya çıkan bu zorunlu göç; zorla insanları yaşadıkları yaşam alanlarından koparmanın ötesinde, binlerce insanın açlık ve sefaletle yüz yüze bırakmıştır. Yerinden ve yaşam alanlarından kopartılan binlerce insan; bölge kentleri ile batı

kentlerinin çeperlerinde gecekondular yapılarından daha ilkel ve hiçbir insani nitelik taşımayan barınaklarda yaşamak zorunda bırakılarak, bu yerleşim alanlarının kötü figüranlarına dönüştürülmüşlerdir. Özellikle Van başta olmak üzere insani bir yaşamdan uzak kentlerin çöküntü bölgelerinde öbeklenen insanlar; çadıra benzeyen “evsi” yapılar içinde ve boş araziler üzerinde kendilerine yeni bir yaşam alanı oluşturmanın mücadelesini vermişlerdir. Yolu ve altyapısı, asgari sağlık koşulları olmayan ev kümeleri kısa bir zaman dilimi içerisinde “Bostaniçi”, “Yalım Erez” ve “Karşıyaka Beşyol” gibi yerleşim bölgelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Van gibi bölge kentleri; iradi olmayan göç mağdurları sayesinde, kural dışı ve insani niteliklerden uzak bir şekilde, yaşam alanları büyümeye maruz kalırken; kentlerin fiziki dokuları bu süreçle birlikte çirkinleşmiş ve geleneksel kent dokusu yeni bir kimlikle “ironik” yüzünü sergiler bir konuma gelmiştir (Bkz. Şek. 2).



Şekil 2. Van’da geleneksel kahvaltılarının yapıldığı sokak ve geleneksel olmayan binalar (Mayıs 2009; Van)

Göçün bölge kentleri üzerinde yarattığı yeni kentleşme deseni içinde ortaya çıkan yerleşim sorunlarının yanında kent kültürüyle uyum

sorunları da kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Zoraki göç koşullar altında; modernleşmenin niteliklerinden biri olan kentlileşmenin tüm öngörülerini temelden sarsılarak, insanlar kentlerin dışlanmış bölgeleri içinde geçmişe dair tinsel ve geleneksel kültür bağlarından kopuk ve kendi içinde kümeleşen bir yapıyla köy yaşamlarının anılarıyla avunmak zorunda bırakılmışlardır.

Bölgede önemli boyutta göç alan kentlerin (Van, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa) yüzleşmek zorunda kaldıkları; fakat karar verme erkini elinde güçlerin çokta önemsemedikleri yerleşme, sağlık, eğitim, konut, kadının dışlanmışlığı, kente yönelik suçlar ve yerleşim alanlarının yeniden düzenlenilmesi talepleri güncel önemini hala korumaktadır. Merkezi güçler ile bölgesel yerel yönetimler; bu talepleri karşılamakta yeterince hızlı ve etkili olmamışlardır. Pratik çözümler yasal otorite(ler)den değil, yasadışı ama becerikli karanlık güçlerden gelmiştir. Göçle birlikte kentlerin değişime zorlanan fiziki çehreleri içinde konut ve arsa mafyasının yolu açılmıştır. Zamanla gecekonduların yerini yasadışı yollarla yapılan devasa apartmanlar, hatta mahalleler ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkemizin olağan koşulları içerisinde hayat bulan bu yasa dışılık sadece mahallelerin ortaya çıkmalarıyla sınırlı kalmamıştır. Kentlerin çeperlerini saran bu yeni yerleşim alanları, farklı hayat beklentileri ve özlemleri olan göçmen kümelerini birbirlerine kaynaştırmakta önemli bir yol alamamıştır. Bu uyumsuzlukları ortaya çıkaran çelişkilerin başında; kent çöküntü bölgelerinin organik bir iş bölümüne dayanan modern yaşam tarzında çok, bölümlenmiş bir geleneksel dünyayı içinde barındırıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Kentlerin (Van örneği) dışlanan alanlarında kümeleşen göç mağdurları/farklılıkları bağdaşamaz bir konuma getirilenler veya öyle görülenler; egemen kültür tarafından yalnızlığa itilen ve birazda bu yüzden dışlanan insanlar; birer mutlu yurttaş(lar) olmaları beklenilmektedir. Günlük gazete ve televizyonların dram haberlerine fon olabilen göçün yenilmişleri; kent yaşamı içinde egemen/üst kültürden soyutlanmış bir şekilde; dertlerine magazin kültürüyle yaklaşılmaktadır.

Celalettin ve eşi Hazal (Xezal) Yöyler'in göç hikâyesi; yıllardır dile getirilen dramlara en iyi örnek olanlar içinde yer almaktadır. Muş'un Malazgirt İlçesi Dirim Pınar (Xanik) Köyünden göç etmek zorunda kalan bu aileden Hazal Yöyler hikâyeleri için şöyle diyor: *"İnsan memleketinden çıkarsa; tabi ki çok zorluk çektik... Tanıdık yoktu. Hapishaneye girmiş gibiydim. Evet, Adapazarı'nda her açıdan zorluklar yaşadık tabii ki. Yanına*

*gidip sohbet edeceğimiz kimse yoktu. Paylaşacağımız kimse yoktu. Yabancılık çok çektik. Komşularımız Laz, Boşnak, Türklerdi. Ne onlar bize karışıyorlardı, nede biz onlara. Evimizdeydik... Adapazarı bize bir hapis gibi geldi. Bir tavuk bile yoktu ki arkasından gidip gelelim. Sıkıntımı gidermek için biraz toprak aldım, arazide bir tandır yaptık. Komşular, Laz komşular yanıma geliyorlardı. Yaptığım ekmeklere hayran kalıyorlardı. Onlara ekmek veriyorduk. Bizim ekmekleri çok severdiler. Çok güzel ekmek yapıyorsunuz, derlerdi. Görmemişlerdi onların tandırları yoktu. ... O sıkıntıları yaşadık. Kimseyi tanımiyorduk... Dışarı çıkamıyorduk. Türkçe bilmiyorduk. Her şey tabii ki çok zor idi. Biz kalabalık olduğumuz için bir aradaydık o çok güzeldi. ... Aslında her şey zoruma gidiyordu kabullenemiyordum. Komşularımızdan olduk, evimizden olduk, **her şeyimizden olmuştuk, her şey gerçekten çok zor idi**" (Göç-Der, 2008, s:280–281).*

Geleneksel kırsal değerlerinden kopmak zorunda kalarak göçen aileler; modern bir kent ortamında geçerli olan değerler potası içinde etkin olmayan beceri ve mesleki bilgi yoksunlukları; onları sadece vasıfsız ve düşük gelirli işlerde çalışmak zorunda bırakmamış, aynı zamanda yasadışı kar amaçlı veya suç örgütlerinin çağrılarına sempatiyle bakar hale gelmişlerdir.

1985–1996 yılları arasında bölgede yaşanmış olan ve son zamanlarda da durağan hale gelmiş olan şiddet, terör ve güvenlik önlemleri altında ortaya çıkmış olan zorunlu göç; ülkenin toplumsal görünümünü hala farklı bir şekilde etkilemeye devam etmektedir. Bölgenin kırsal yerleşim alanlarında yaşamlarını idame eden ve yüz binlere varan insan topluluğu; iradeleri dışında ortaya çıkan nedenlerden ötürü yaşam alanlarını terke zorlanmışlardır. Kırsal yerleşim alanlarında göçe zorlanan insanlar; İstanbul, İzmir, Antalya, Mersin ve Adana olmak üzere ülkenin dört bir yanına savrulmak zorunda bırakılmışlardır. Daha uzak yerlere gidebilme fırsatını bulamayanlar ise; Diyarbakır, Batman, Van, Şanlıurfa ve Mardin gibi kentlere yönelmişlerdir.

Mayıs 2007’de Van kentinde yapılan bir araştırmada; göç eden ailelerin %87.5’i toplu olarak yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kaldıkları görülmüştür (Van İKK, 2008, s:13). Tarımsal faaliyetlerin dışında hiçbir mesleki becerileri olmayan bu göç mağdurları; kent yaşamı içinde geleneksel yaşam alışkanlıklarından kopamamışlardır (Bkz. Şek.3). Bu niteliklere sahip insanların kent ortamı içinde bazen hiçbir şey üretme

şansına sahip olmadan yaşamlarını idame edebilmeleri bir mucize olsa gerek.



Şekil 3. Bostaniçi yerleşim bölgesinde kırsala özgü bir görüntü [Van; Mayıs 2009]

Van'da var olan mevcut nüfusun 1/3'ünü aşan bir düzeyde göçten nüfus yaşamaktadır. Van'ın kentsel nitelikleri zoraki göçün mağdurlarını memnun edebilecek bir düzeyde değildir (Van İKK, 2008, s:8). Bölge sorunlarının temelinde tarihsel geçmişin yarattığı derin izlerin bir etkisi var. Bölgede toprak dağılımı Türkiye'nin tümüne oranladığımızda çokta adil olmayan bir dağılım deseni ortaya çıkmaktadır. Çiftçi ailelerinin %40'a yakını işleyebilecek bir toprakları olmadan yaşamlarını sürdürmek zorundalar. Ülkemizin diğer bölgelerinde bu oranlar %20–30 arasında değişebilmektedir. Geçmiş dönemlerde (1950/1955) toprak reformları yapılmak istenmiş, ama istenilen sonuçlara ulaşabilmek mümkün olamamıştır. Bölge genelinde hâkim olan aşiret yapısı feodal unsurlarla birleşince; hakkaniyet ölçüleri içinde başarılı bir sonuç elde edilememiştir.

TMMOB Mimarlar Odası Van Temsilciliğinin 1994'deki Raporunda; "Bölge içi göç nedeni ile binlerce aile ve hayvan kentin varoşlarına çok kötü

koşullarda geldiği belirtilmiştir. O günün ağır kış koşulları altında, insanlar yaşama mücadelesi vermişlerdir. Çadırlarda barınan bu insanların hayatlarında olumlu bir gelişme olmadığı gibi; beklenti ve ihtiyaçları hala güncelliğini korumaktadır (Köksal, 1998, s:7).

2009 yılında Van'da yapılan bir sempozyumda; Van Vali Vekili Ömer Özcan; kentin önemli yerleşim dokusunu belirleyen 7-8 tane mahallenin göçle gelen insanlardan oluştuğunu dile getirmiştir. Zorunlu göçün sonrasında; kent yaşamında birçok sorun kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Başta eğitim ve sağlık konusunda önemli yetersizlikler ve aksaklıklar; altyapı, kentleşme, çevre sorunları, işsizlik ve kültürel çelişkileri beraberinde ortaya çıkarmıştır. Kırsaldan şehre göçle birlikte kırsaldaki ekonomik potansiyel atıl hale gelmiştir. Tüm bu sorunlarla birlikte "sisteme duyulan güvensizlik" gelinen süreçte ortaya çıkan portrenin sosyolojik açıdan altından kalkılması güç bir sonucun varlığını yaratmıştır (www.sondakika.com/haber1.7.2009).

İnsan eliyle yaratılan ve insana özgü tüm değerleri benliğinde taşıyan kentleşme; kuşkusuz karmaşık bir şeydir. Onunla uğraşırken karşılaştığımız zorlukların bir kısmı onun kendine özgü yapısına bağlıdır (Harvey, 1996, s:27). Tarihten süregelen birtakım sorunlar nedeniyle kentleşme ve imarlaşma hareketleri hep sorunlu olagelmıştır. Bölge kentlerine hâkim olan feodal kültür ortamı içinde imar yasalarının yeterli bir anlamda uygulanmadığı bir gerçektir. Tarihi bir kentsel kimliğe sahip olan Van'ın dokusuna egemen olan geçmişin izlerinden ziyade (Bkz.Şek. 4); ne olduğu net belli olmayan eklentilerle şekillenen binalarla ifadesini bulmaktadır (Bkz. Şek.5). Van ve benzer bölge kentlerindeki sorunları aynı zamanda durumlarını doğru olmayan tanımlamalarımızdaki başarısızlığa bağlanabilinmesi yanlış bir ifade olmasa gerek. Eğer kavramlarımız veya tanımlarımız yetersiz ya da tutarsız iseler, sorunları tanımlamayı ve uygun çözüm politikaları oluşturmayı da beklemeliyiz. Kent; içinde sosyal uyum, işlev ve yaşam tarzı uzmanlaşması, yaşam alan rekabeti gibi süreçlerin uyumlu bir mekansal yapı oluşturmak üzere insan yapısı bir ekolojik bütün olarak görülür. Ahlaki düzen olarak adlandırılan sosyal dayanışmadan türetilen belli bir kültürel biçimi bir arada tutmaktadır. Kent sistemi içindeki farklı gruplar ve faaliyetler esas olarak bu ahlaki düzeniyle birleştirilmişlerdir.



Şekil 4. Bulunduğu yerle tanımsız geleneksel Van evi (Kale dibinde yapılan kopya örnek) (Mayıs 2009; Van)

Bir toprak adası veya yapıların, kullanıcı için birbirini dışlamayan çok sayıda kullanımı vardır. Örneğin bir ev aynı zamanda birçok farklı şekilde kullanılabilir:

- a. Barınak,
- b. 2-Oturanların özel kullanımı için bir nicel mekân,
- c. 3-Mahremiyet,
- d. 4-Fiziksel, toplumsal ve simgesel (statü) özelliklerine sahip bir değer,
- e. 5- Servetin biriktirilip geliştirileceği bir araç.

Bütün bu kullanımlar hep birlikte, içinde oturanlar için evin kullanım değerini oluşturur. Kullanım değeri, benzer konutlardaki herkes için aynı olmadığı gibi, aynı konuttaki aynı kişi için de zaman için aynı kalmaz. Genç evli çiftler, çocuklu çiftler, yaşlı insanlar, hastalar ve kırsal alışkanlıkları olan insanların hepsinin farklı ihtiyaçları vardır ve günlük yaşamlarında konutun

farklı yönlerini farklı niceliklerde tüketirler. Her birey ve grup kullanım değerlerini farklı şekilde belirlerler. Yalnızca kişilerin belirleyici özellikleriyle konutların belirleyici özellikleri bir araya geldiğinde bulacaktır. Göç sonrası Van'a gelenlerin yaşadıkları sorunların başında; kendi toplumsal değerleri bağlamında kurgulanan yaşam ortamının olmayışı en büyük sorun olarak ortaya çıkmıştır. Kullanım değerleri toplumsal ihtiyaç ve gereklilikler, kişisel farklılıklar, kültürel alışkanlıklar, yaşam tarz alışkanlıkları ve benzerlerinin bir karışımıdır.



Şekil 5. Van'ın modern kent dokusunda kolâjlı binalar [Mayıs 2009; Van]

Yerinden ve yurdundan edilen zorunlu göçün mağdurları; bugün ülkemizdeki büyük kentlerin çeperlerinde veya çöküntü bölgelerinde kümeleşen lanetli sakinler olarak görülmektedirler. Yüzyıllar önce yazılmış Gılgamesh destanındaki bir şiirin dörtlüğünde tarif edilen yıkımın görüntüsü; 20 yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan zoraki göçün insan belleğinde bıraktığı derin hüznü tariflenmektedir. 1990'lı yılların ortalarında Van'a göç eden en yoksul insanların kışın dondurucu soğukları altın ölen 18 tane çocuğun ölümü hala insanların belleğinde tazeliğini korumaktadır. Ve destanda yaşanmış felaketin dizelerde ifadesi ise şöyle;

“(Bize) kabul ettirdiler

Ölümü ve yaşamı,

(Sadece) bilmeme(miz)i sağlayarak

Ölümün anını”. [Gılgamesh Destanı]; (Yousif, 2004, s:36).

İnsanların yaşadıkları zamana ilişkin değerlendirmeleri, geçmiş ile gelecek arasında kurdukları bilişsel köprüyle ilintilidir. Aynı şey kimlikler içinde geçerlidir. Kimlik dediğimiz bileşime, sadece sahip olunan nitelikler

değil, geleceğe ilişkin beklentilerde katkıda bulunur (Ergil, 2009, s:76). Çeşitli nedenlerle köyden kente göç sonucunda yakın kentlere yerleşen yoksulların çoğu, tehlikeli yerlerde, bilmedikleri bir hâkim teknoloji ile ve kötü kaliteli ucuz malzemeler kullanarak, alelacele gerçekleştirdikleri izbelerde yaşamlarını hala sürdürmeye devam etmektedirler (Bkz. Şek.6). Geleneksel yapı üretim bilgisi çok yönlü eksilmek zorunda kalmıştır (Al, 1998b, s:40).



Şekil 6. Göç mağdurlarının yaşam alanlarından bir kesit [Yalım Erez Mah. Mayıs 2009]

H. Kaan Köksal; Van Göç Evleri Projesi'nin ilk oluşum sürecini şöyle açıklamaktadır: 1996 yılının son günleriydi... Van Temsilciliğindeki arkadaşlarımızın yıllardır sözünü ettikleri “göç” ilk kez tüm “yoksullu”, “açlığı”, “acımasızlığı” ve “güvensizliği” ile o güne kadar “sadece laf eden” bizlerin karşısında artık bir “gerçek” olarak duruyordu. Göç konusunda, oralara buralara gidip ahkâm kesen, bu konuda yazılar karalayan birisinin, “gerçekle”le karşılaşınca yaşadığı ruh halini gözümüzün önüne bir getirin; bilemezsiniz... Öylesine içi sızlar ki insanın, nerdeyse yağmaya başlayacak olan kara direnemeyecek. O kirli beyaz çadırlar arasında koşuşan ve inadına

gülümseyen çocukları görünce... Ve Ankara'ya dönüşümüzün üzerinden geçen üçüncü aydı... O "koşan ve inadına gülümseyen" çocuklarda 18'i, diğer arkadaşları gibi ortak bir kaderi paylaşmışlardı... Çadırlar gibi onlarda, yağın kara dayanmamış ve 18 küçük insan aramızdan ayrılmıştır.

Bölge içi göçmenlerin kopma anında başlayan "yersizlik hissi" olduğu gibi yüreklerinde durmaktadır. Bugün göçmen yersizdir ve anılarını, ölümlerini, sevinçlerini ve hüznelerini kopartıldığı yerde bırakmıştır. Artık ne oralıdır, ne buralıdır. Orası artık var olmayan ancak hafızalarda, anılarda yaşayan yerdir. Bu nedenle göçmen, artık oraya ait değildir. Burası ise, başkılık durumunun ardında saklanan seyirci konumunda olduğu yerdir. Göçmen orası ile burası arasında bir yerdedir (Al, 1998a, s:33). Mekân; her geçen gün kimliklerin ve yoksulluğun daha iyi bir göstergesi haline gelmektedir. Toplumsal varlığın hakikati yerle tanımlanır. Yerleşme; insanla şeyler arasında tinsel bir birlik kurabilmektir. Ancak bir yere yerleşebiliyorsak inşa edebiliriz.

İnsanlar zorla getirildikleri yerlere yerleşemedikleri için inşa edemezler; inşa edemedikleri içinde yerleşemezler. Köksüzleştirilmişlerdir, kökleri çok uzaklarında kalmıştır ve ulaşabilecekleri manevi bir güçleri de kalmamıştır. Bütün yaptıkları, kurdukları, kollayıp gözettikleri yok edilmiştir. Yine de can güvenlikleri olsa, izin verilse, köklendikleri topraklara dönmek isterler ki, kök salabilsinler, yerleşebilsinler, inşa edebilsinler (Arslan; Al, 1998, s:153–154).

Robert Park; bir yazısında şöyle der: "Kentler, özellikle modern zamanların en büyük metropolitan kentleri... Bütün karmaşıklıkları ve yapaylıklarıyla, insanın en görkemli yaratısı, insan yapısı en müthiş eserleridir. Bu yüzden kentlerimizi... Uygarlığın atölyesi ve aynı zamanda uygar insanın doğal evi olarak düşünmeliyiz" (Harvey, 1996, s:180). Bu tespiti karşın; bölgenin bilinmezliklerle dolu kentlerinin sarmalında yaşam mücadelesi veren insanların tasvirini, şair Beri Bihâr (2002) bir şiirinin dizelerinde şöyle dile getirmektedir;

*Kimse yoktu/ Kitabımızı yazacak/ Hayatımız boyunca/ Bir el bekledik/
Başımızı okşayacak./ Tek yorgan altında/ Beş baş, on ayak/ Bizi ısıtan tek
şeydi/ Kardeşliğimiz./ Bir masal bekledik/ Tüm hayatımız boyunca/ Kimse
anlatmadı/ Götürmedi kimse bizi renkli/ Rüyalara.*

Onlarca, yüzlerce aile çoluk çocuklarıyla bir bütün olarak kentlerin varoşlarına adeta kendilerini monte edercesine gerçekleşen bu göçte; hem

göç edenlerin aile yapısında, hem de kentlerin; sosyal, idari, kentsel ve ekonomik dokusunda ciddi yıkımlar yaşanmıştır. Köydeki alışageldiği hayatını, üretim imkânlarını, evini bir anda kaybeden aileler; kentin varoşlarında oluşturdukları çöküntü alanlarında bir yandan kente ayak uydurma mücadelesi verirlerken, bir yandan da sosyal dokularını muhafazaya ve ayakta kalmaya uğraşmışlardır.

3. DEĞERLENDİRME

Bölgesel iç göç; Van ve benzeri bölge kentleri üzerinde yarattığı sorunların sosyal bir dille okunamayışı ve yeni yerleşim alanlarında inşa edilen konutları yalnızca bir barınma sorununa çözüm olarak algılayan zihniyet; konutun çok yönlü olan mekânsal özelliğini göz ardı etmiştir. İnsanların yerleşik hayatlarından kopartılarak, onlar için yabancı bir özne olan kentlere sığınmak zorunda bırakılmaları; onların manevi dünyalarında derin yaralar açmıştır. Bu insanların kültürel belleklerini tanımlayan anı ve ritüelleri; onlar için her zaman saygıya değer ve daha saf bir zaman aralığı olarak ifadesini bulmuştur. Kırsalda yaşanan yerleşik hayat; her koşulda onlar için bir sürekliliği ve bir arada olmanın uyumunu tarif etmiştir.

KAYNAKÇA

- Al, Y. H.; “Bir Gösterge Olarak afet ve Barınak”, Van Dosyası (Teknolojik Afet, Zorunlu Göç, Yoksulluk, Mimarlık), TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, 1998, s:32–35.
- Al, Y. H.; “Ölümden Yaşama Göç”, Van Dosyası (Teknolojik Afet, Zorunlu Göç, Yoksulluk, Mimarlık), TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, 1998, s:40–42.
- Atilla Arslan, A.; Hürol, Y.; “Van’da “diğer”lerin Mekânları, Van Dosyası (Teknolojik Afet, Zorunlu Göç, Yoksulluk, Mimarlık), TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, 1998, s:146–157.
- Ergil, D.; Kürt Raporu-Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine, Timaş Yayınları, 2009, İstanbul.
- Harvey, D.; Sosyal Adalet ve Şehir, Çeviren: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, 1996, İstanbul.
- Göç-Der; Göç Hikâyeleri-Acılı Gören İnsan Başkasını Acıtmaz, Göç-Der(Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği) 2008 İstanbul.
- Köksal, H. K.; “Yoksulluk ve Mimarlık-Meslek Hâkimiyet Eksikliği ve Bilgi Tekeli Çelişkisi”, Van Dosyası (Teknolojik Afet, Zorunlu Göç, Yoksulluk, Mimarlık), TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, 1998, s:4–17.
- Yousif, E. İ.; Dicle ve Fırat’ın Destanı, Çeviren: H. Bucak, Avesta Yayınları, 2004, İstanbul.
- Van İKK (TMMOB 39. Dönem), Van’a Göç Etmiş Aileler Üzerine Anket Çalışması.

VAN KENTİ VE YAPILAR

City of Van and Buildings

Y. Mimar Ünsal KESER

Kentimiz 1920’de kurulan Cumhuriyetin siyasi ve ekonomik verileri doğrultusunda şu anki yerinde yeniden kurulmaya başlanmıştır. Kurulan Cumhuriyetin, toplumsal düzeyde modernleşme ve çağdaşlaşma isteği yöneticilerin siyasi bir hareketi olmuştur. Bu doğrultuda Anadolu toprakları, -başta başkent olmak üzere- modern düşüncenin uygulama alanları haline gelmiştir. 1930’lu yıllarda sanayileşme de devletin eli ile yapılmıştır. Bu amaçla ülke genelinde olduğu gibi şehrimizde de sanayi yapıları ve devlet kurumları inşa edilmiştir. Bu yapılar; sanayi yapıları ve devlet kurum ve kuruluşları olmaları yanı sıra, devletin modernleşme politikasının uygulama alanlarıdır. Bu yapılar modern yaşayış tarzını halka anlatan örnekler olmuştur¹ (Foto 1-2-3).



Foto 1. Sümerbank Binaları

¹ Bk1 ASİLİSKENDER, B. (2002), Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Mimaride Modern Kimlik Arayışı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi



Foto 2. DSİ 17.Bölge Müdürlüğü Binası



Foto 3. İller Bankası Bolge Müdürlüğü

1930'da ülkeye, “**Birinci Ulusal Üslup**” adı ile bilinen ve Osmanlı Mimarisi'nin öğelerinin kullanıldığı gelenekçi bir üslup hâkim olmuştur.

Ancak bu üslup Cumhuriyetin benimsediği tarz ile uyuşmamaktadır. Bu nedenle “gerici” olarak adlandırılacak bu üslubun yerine, Avusturyalı mimarlar, Genç Cumhuriyetin benimsediği modern üslupta yapılar yapmışlardır. Bu tarz yapılar Cumhuriyetin politikalarını da destekler niteliktedir (Foto 4-5).



Foto 4. Tekel Binası Ankara'daki hükümet binalarını andıran mimarisi Avusturyalı mimarların elinden çıkmış gibi durmaktadır. Yapı Cumhuriyet Caddesi'nin ilk binalarındandır.

1940'lı yıllarda dünyada ön plana çıkan “ulusçuluk kavramı” geleneksel formları yeniden gündeme taşımıştır. Bunun etkisi ile Türkiye’de “İkinci Ulusal Akım” doğmuştur. Bu üslup yöresel mimarlığın modern üslupla yorumlanması anlamına gelmektedir. Bu üslup yerel yapı formlarını anlayarak, sürdürülebilir bir yerel mimari geliştirmek, Van’ın kendine özgü kültürünü yaşatmak anlamında çok uygun olabilecekken, bu tarz bir çalışma ne yazık ki yapılamamıştır. Yapılan bir kaç örnekte başarısız ve yetersiz olmuştur. (Foto 6)



Foto 5. Merkez Bankası Binası



Foto 6. Yerel mimari oluşturma çabası örneği

1950’li yıllara gelindiğinde; çok partili döneme geçilmesi diğer düşünceler gibi gelenekçi düşünceyi de körüklemiştir. Dini yapılarda mimari üsluplarının modern yâ da gelenekçi olması, siyasi birer anlam taşımıştır.² Bu nedenle popülist bir anlayış içinde ölçek, zaman, malzeme önemsenmeden geleneksel formlar taklit edilmiştir³. Bildiğimiz gibi **asıl ne kadar iyi taklit edilirse edilsin asla bir taklit olmaktan öteye gidemez** (Foto 7-8-9-10-11).



² Bkz.1. Balamir, A. (2005). Çağdaş Mimarlık Mimarlık ve Kimlik Temrinleri- I: Türkiye’de Modern Yapay Kültürünün Bir Profili, Mimarlık dergisi sayı 323, Mimarlar Odası Yayını, Ankara.

Bkz.3. HASEKİ, S. (2006). 20.Yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisi’ne Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

³ Bkz.1. Balamir, M. (1992). “Türkiye’de Kentleşme ve Kat Mülkiyeti”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

Bkz.2. Balamir, A. (2005). Çağdaş Mimarlık ve Kimlik Temrinleri- I: Türkiye’de Modern Yapay Kültürünün Bir Profili, Mimarlık dergisi sayı 323, Mimarlar Odası Yayını, Ankara.

Foto 7. İslamabad Camisi - Vedat Dalokay (modern diniyapı formu)



Foto 8. Vedat Dalokay - Kocatepe cami önerisi (modern dini yapı formu)



Foto 9. Hz. Ömer Camii (geleneksel dini yapı formu)



Foto 10. (geleneksel dini yapı formu)



Foto 11. Edremit Camii geleneksel formların kullanıldığı bir örnek olmasının yanında imar planını yoldan sıfır çekme mesafesi ile hiçe sayan bir yapıdır.

1965 yılına gelindiğinde Kat Mülkiyeti Kanunu kabul edilmiştir. Şehirler için asıl kırılma noktasını oluşturan bu kanun ile yeni bir **“yapı ve yaşam”** kültürü ortaya çıkmıştır. Kar amaçlı olan yap-sat modeli, mimar-müteahhit ve müşteri ilişkilerini tamamen değiştirmiştir.

Kat mülkiyeti kanunun kabulünden önce yapı sahipleri için, yaptırdıkları yapı bir prestij kaynağı, tasarlayan mimar içinse yeteneğini sergilediği bir alan olmuştur. Kat Mülkiyeti Kanunu’nun oluşturduğu yeni koşullarla çoğalan müşteri ve kalifiye olmayan müteahhit, mimarlık hizmetlerini yapı ruhsatı üzerindeki bir imzaya indirgemıştır.

1970 ve 1980’li yıllara gelindiğinde, müteahhitlerin geliştirdiği yap-sat modeli döneme damgasını vurmuş, müteahhitler tarafından hazırlanan konutlarda bir mimarın varlığına ancak yasal zorunluluk gereği, ihtiyaç duyulmuştur. Mimarlık apartman yapılarının projelendirilmesinde, müteahhide en çok karı sağlayacak, planların üretilmesini hedefleyen bir meslek haline gelmiştir. Buna bir de imarlı alanların yoğunluklarının artırılması eklenince, bu tarz çok daha ön plana çıkmıştır. Bu tarz yapılaşma büyük bir hızla yöresel yapılar ve yeşil alanların yerini almaya başlamıştır. 2008 yılı verilerine Van’da yaklaşık 900 adet imar tadilatı yapılmıştır (Foto 12-13-14-15-16).



Foto 12. Yapsat modeli yapılaşma örneği



Foto 13. Yap-sat modeli yapılaşma örneği



Foto 14. Yapsat modeli yapılaşma



Foto 15



Foto 16

Yap-sat modeli yapıların, yerel yapıları tehdidi ve onların yerini alması Foto 15 ve Foto 16 örneklerinde açıkça görülmektedir. 2004 yılında çekilen 15 nolu Fototaki kerpiç yapı yetkililerce tescillenmediği için 2009 yılına kadar geçen süreçte yıkılmış ve yerini beton bloklar almıştır.

Apartman mimarisinde sıradanlığa ve çirkinliğe yol açan müteahhitlerin oluşturduğu “**yapsat modeli**”nin aynısı teknokrat mimarlar tarafından “**bakanlık üslubu**” ya da “**bakanlık modernizmi**” olarak geliştirilmiştir. 1971 ve 1980 yıllarında arka arkaya yapılan iki askeri darbe ile bu üslup güçlenerek devam etmiştir. Darbelerle şekillenen devlet yapısı, dönemin anlayışına uygun olarak anıtsal büyüklükte devlet binalarının inşa edilmesine yol açmıştır. Erişilebilir hizmet amaçlı olması beklenen bu yapılar ihtilallerin gücünü gösterir şekilde inşa edilmiştir. İnşa edilen kütlelerin genel özelliği katı ve soğuk olmalarıdır. Yapılar insan ölçeğinden uzaklaşmıştır⁴ (Foto 17-18-19-20).



Foto 17. Hükümet Konağı

⁴ Bkz. BALAMİR, A. (2005). Çağdaş Mimarlık Mimari Kimlik Temrinleri II: Türkiye’de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili, Mimarlık Dergisi sayı 324, Mimarlar Odası Yayını, Ankara.



Foto 18. Emniyet Müdürlüğü



Foto 19. Yakın zamana kadar kenti süsleyen eski PTT'nin yerinde inşa edilen Telekom binası, son yıllardaki "kültür yoksunu kamu yapıları" nın devasa bir örneğidir.



Foto 20. Eski PTT binasının yaşıtı Cumhuriyet'in ikinci ve son tanığı alçakgönüllü mimarisi ile bir dönemin simgesi olan Gümrük Binası da yok olma tehlikesi altındadır.

1980'lerden sonra Müteahhitlerin ve Bakanlıkların oluşturduğu bu model gerçek modernizmin anlaşılmasını engellemiştir. **Modernizm**; çağın gereksinimlerine, sanat anlayışına, teknolojisine, malzemesine ve fonksiyonlarına dolaysız çözümler arayan bir üslupken, modernizmi henüz tanımlayamamış toplum, bu yanılsama ile kentlerinin kimliksizleşmesinin nedenini modernizm olarak algılamıştır.

Bakanlıkların ve müteahhitlerin oluşturduğu rantsal güç modeline duyulan tepki **"Post-modernizm"** akımın kolayca benimsenmesine yol açmıştır. Post-modernizm akımı eski dönemlerin biçimlerini, estetik öğeler olarak yeniden ön plana çıkartmaktadır. Kent bilinci oluşmamış toplumumuzda bu anlamıyla post-modernist tarz çok beğenilmiş ve günümüze damgasını vurmuştur (Foto 22-23-24-25). Bu gün şehrimizin silüetini de bu tarz yapıların oluşturduğunu görmekteyiz. Modernist mimarlar tarafından beğenilmeyen bu üslup son dönem belediyecilerin siyasi çıkar sağlamak adına şehir planlarında yaptıkları tadilatlarla bezenince; şehir merkezleri, otoparklara, yeşil alanlara muhtaç, alt yapı ve üst yapısı yetersiz beton yığınları haline dönüştürülmüştür (Foto 21).



Foto 21. Beton yığını haline getirilerek kimliksizleştirilen Van sokaklarına bir örnek.



Foto 22. VATSO binası (post modern yapı örneği)



Foto 23. Tiana İş Merkezi (post modern yapı örneği)



Foto 24. (post modern bir yapı örneği)



Foto 25. (post modern bir yapı örneği)

Ülkede, özgün yapılar ve yapıli çevre oluşturmak adına yapıların mimari yarışmalar ile elde edilmesi bir çözüm olarak düşünülmüştür. Çok doğru olduğu kabul gören bu yaklaşımlar, siyasi kesimlere çıkar, müteahhitlere yeterince rant sağlamadığı görüldünce, yarışmalardan elde edilen projeler ört pas edilmeye ve tozlu raflara kaldırılmaya başlanmıştır. Bu duruma bir örnek olarak, şehrimiz Beşyol Meydanı ve çevresinin düzenlenmesi için açılan kentsel düzenleme yarışması verilebilir. Yarışmaya katılan projelerin hiçbirini uygulanmadığı gibi, şehre dair çözüm önerileri sunan onlarca mimarın ürettiği fikirlerle beraber emekleri de bir kalemde çöpe atılmıştır (Foto 26–27–28). Bunların yerine bir konsepti olmayan, şehrin sorunlarını çözemeyen hatta görmezlikten gelen, sadece siyasi rant amacı güden post-modern parklar ve yapıların uygulandığını söylemek mümkündür.



Foto 26. Beşyol Meydanı ve Çevresi Kentsel Düzenleme Yarışmasında Birincilik Ödülü alan proje.



Foto 27. Beşyol Meydanı ve Çevresi Kentsel Düzenleme Yarışması Birincilik Ödülü alan proje



Foto 28. Beşyol Meydanı ve Çevresi Kentsel Düzenleme Yarışması Birincilik Ödülü alan proje

Sonuç olarak şehrimizin genel silüetini; post-modern yapılar ile, müteahhitlerin ve bakanlıkların oluşturdukları üslupta yapılar şekillendirmektedir. Bu etki altındaki yapılaşma hızla sürmektedir. Bu nedenle şehrimiz, kimliği olmayan, imarı bozulmuş birçok şehir gibi beton yığını haline gelmektedir. Oysaki şehrin tarihine bakıldığında, binlerce yıl önce yaşamış Urartu Uygarlığı'nın, insanı şaşırtan imar ve altyapı düzeni, anıtsal kalesi ve Akdamar gibi tarihsel mimarinin önemli örneklerini barındırdığı görülmektedir. Geçmişten getirdiği kültürel mirasları ile uzaktan yakından ilgisi olmayan bir şehir yaratılmış olması üzüntü verici bir durumdur.

KAYNAKÇA

- Asiliskender, B. (2002), Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mimaride Modern Kimlik Arayışı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi
- Balamir, M. (1992). "Türkiye'de Kentleşme ve Kat Mülkiyeti", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- Balamir, A. (2005). Çağdaş Mimarlık Mimari Kimlik Temrinleri II: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili, Mimarlık Dergisi sayı 324, Mimarlar Odası Yayını, Ankara.
- Balamir, A. (2005). Çağdaş Mimarlık Mimari Kimlik Temrinleri I: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili, Mimarlık Dergisi sayı 323, Mimarlar Odası Yayını, Ankara.
- Haseki, S. (2006). 20.Yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisi'ne Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi

VAN KENTİNİN ÇEVRESEL TASARIMINDA HEYKEL UYGULAMALARINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

*An Evaluation towards the Sculpture Application in Environmental Design in
Van*

Yrd. Doç. Dr. Sezer CİHANER KESER

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü

Özet

Bir toplumun uygarlığının ölçütü, sanatına verdiği değer ile koşuttur. Heykel sanatı da, kamusal alanda uygulanan bir sanat dalı olması nedeniyle, yaşanılan çevrenin görsel ve kültürel zenginliğini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Bu noktadan bakıldığında kent kültürünün gelişmesinde heykel sanatının şimdisine ve geleceğine ilişkin bir sorgulamanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Yaşamda sanatın önemini görmezden gelerek, yaşanılan çevreyi ve en önemlisi kenti, görsel kirliliğe terk ederek, sanatın ve sanatçının gelişimine olanak vermeden uygarlaşmak mümkün değildir. Batı sanatının ve kent heykelciliğinin gösterdiği yüksek profesyonellikte bu unsurlar göz ardı edilmediği için, ileri bir aşamaya gelindiğini söylemek mümkündür. Türkiye'deki kent heykelciliği adına yapılan ve yaptırılan uygulamalarına bakıldığında ideolojik ve ticari amaçla, üstünkörü yapılmış, izleyicisini yeni, farklı ve samimi çağrışımlara zorlamak yerine, onları hazır klişelerle oyalayan ve adına da heykel denilen biçimlemelere sıklıkla rastlandığı gözlenmektedir. Bu durum Van kentine uygulanan heykeller içinde geçerliliğini korumaktadır. Bu çalışmada Van kentinin çevresel tasarımda yer alan heykel uygulamalarına yönelik bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır, kent heykeli hakkında eksik olan bilincin yaratılması, heykeltıraşlar ile kentte yaşayan insanların buluşturulması ve uzlaştırılması için doğru tanım ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kent, heykel, anıt, mimari, ideoloji

GİRİŞ

Korunma içgüdüsü ve barınma gereksinimi, mimari olgusunu yaratmıştır. Mimarinin oluşturduğu mekan boyutu ise her kültürel ortama ve yaşama göre farklılıklar göstermektedir. Tinsel ve düşünsel biçimlemeler de, bu mekanları içerisinde bulunduran kentlerde mimariyle birlikte veya sonradan kent plastiğinin bir ögesi olarak oluşturulmuştur. Toplumların gündelik hayatlarında sanatla yüzleşmelerinin en önemli olanaklarından biri de kent mekanlarındaki heykellerdir. Açık mekanlardaki heykeller hem bu mekanları paylaşılanların ortak varlığı hem de o kentin belleğinin simgelerini oluşturarak, kentin tarihsel evrimine tanıklık etmektedirler. Sanatsal bir bakış açısıyla ve üç boyutlu formlar şeklinde biçimlendirilen heykeller, bulundukları mekanlar ve kullanıcıları arasında ilişki ve etkileşim kurabilen, bu özellikleriyle şehirleri süsleyen en önemli kent mobilyaları arasında yer almaktadır (Çalışkan, 2008:58). Atalay'ın (2005, 41) da ifade ettiği gibi, heykel, gerek kendi fiziksel yapısıyla, gerek içeriğiyle, gerekse yer aldığı mekan bakımından bir enerji kaynağıdır. Aynı zamanda bulunduğu çevreyi etkileyerek o mekana kişilik kazandırmaktadır. Bu nedenle mekanıyla vardır ve her iki olgunun varlığıyla gerçeklik kazanmaktadır. Kent mekanını oluşturan yapılar, meydanlar, parklar ve yeşil alanlara yerleştirilmiş olan heykeller, kentlerin içlerinde barındırdıkları kültürlerin sembollerini de oluşturmaktadır. Bu olmazsa olmaz bir gereklilik ve kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bu nedenle heykeller birer kültür simgesi olma özelliğini de içlerinde barındırmaktadır. Bu simgesel ve somut değerlerin ortaya koyduğu anlam ve benlik de her kültürün kendi bağlamında gerçekleşmektedir. Var olduğu kentin plastiği ile bütünleşmiş ve uyum içinde olan heykeller, bulundukları mekana güzellik ve estetiğin yanı sıra bir ruh da vermektedir. Heykeller tinsel boyutlarıyla bulundukları mekanların ve kentlerin belleğini ve kimliğini oluşturmakta da büyük bir rol oynamaktadır. Bu bellek kentlerde yaşayan insanlarda duyuşsal ve duyusal bir etkinlik ve eylemlilik olarak estetik bir yaşantının kapılarını açarak izleyicisine varoluşun kanıtını sunmaktadır.

TÜRKİYE'DE İDEOLOJİLERİN SANATSAL UYGULAMALARA ETKİSİ

Batılı toplumlarda feodaliteden burjuva devlet yapısına ve üretim ilişkilerine geçişte kentlerin maddi ve etik değerlerini, bir takım siyasal ve kültürel dinamikler üzerine kurdukları, Türkiye'de ise, geliştirilmeye çalışılan modern kent imgesinin daha çok cumhuriyet ve laik demokratik yönetim çerçevesi ve batıyı taklit etmekle oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Böyle bir noktada yönetimdeki kişilerin istemleri ve tercihleri, kentin

yapılanma ve bozulma ritmini belirlemek gibi bir sonucu da beraberinde getirmekte ve hızlı, düzensiz, plansız ve politikasız kentler yaratılma süreci gittikçe yayılmaktadır. Bu durum iyi niyetli olsa dahi kentlerin imar ve imgesini çarpıtmaktadır.

Günümüz Türkiye'sinde kent alanlarına ve meydanlara dikilen heykeller mevcut iktidarların ideolojilerinin birer göstergesi ve simgesi olma riskini de beraberinde taşımaktadır. Heykel sanatı, her ne kadar sanatçının imgelemine ilişkin bir alan olarak algılsa da, kamusal alanın bir parçası olduğu andan itibaren işaret ettiği nokta, ister anıt heykel uygulamaları isterse çevresel sanat uygulamaları olsun, ideolojilerin bir göstergesi haline gelmektedir. Batı'daki kamusal alan ile Türkiye karşılaştırması yapan Etyen Mahçupyan (1998-1999, s. 22), Batı'dakinden farklı olarak Türkiye'de kamusal alanın kendisinin bir filtre cihazı, bir tanımlama ve yasaklama aracı olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir. Yazara göre Türkiye'de Batılı anlamıyla kamusal alan net bir şekilde ikiye bölünmüş ve sadece bir bölümü kişilerin eylemlerine açık tutulmuş; kalan kısmı ise devletin nüfuz alanının doğal parçası addedilmiştir (Mahçupyan, 1998-1999, s. 26).

Türkiye örneğine olgusal düzeyde bakıldığında özellikle yerel yönetimlerin, görev teslim değişimlerinin ardından kamusal alana ait yapıtların gelen yönetimin referanslarından izler taşımaması veya çelişmesi halinde sistemin o yapıtı kaldırdığına ya da yer değiştirdiğine ilişkin örneklerle sıkça rastlamak mümkündür. Başka bir ifadeyle, her siyasi görüş heykel olgusuna, kendi ideolojisi ve onun uzantısı olarak algılanabilecek olan bir estetik değerle yaklaşmaktadır. Bu gün kent mekanlarında yer alan yapıtların çok az bir kısmı dönemin popüler trendlerinden ve sıklıkla rastlanan gülünç-kıç simgelerden sıyrılıp, kendi plastik, estetik ve özgün değerleri çerçevesinde biçimlendirilmiştir. Değişen her iktidarla birlikte yeni bir kimlik arayışına sokulan kentler, meydan, cadde ve sokakları ile anlamsız bir hale büründürülmekte, bir sonraki iktidar ile birlikte de, bu anlamsızlığı ölçüsünde niteliksiz ve çirkin açıklamalarla ortadan kaldırılmaktadır ki bu tavır, mevcut iktidarların zihniyet ve kültür anlayışlarının kent dokusuna nasıl yansıdığının çarpıcı bir o kadarda trajik birer göstergesini oluşturmaktadır. Kent mekanlarına konulan ideolojik ve ticari amaçlı, üstünkörü yapılmış, izleyicisini yeni, farklı, bir o kadar da samimi çağrışımlara zorlamak yerine, onları hazır klişelerle oyalayan ve adına da heykel denilen biçimlemelere bir irade konularak hayır demek ve sanatsal yaratıma uygun alternatifler sunmak bir gereklilik halini almıştır.

VAN KENTİNDEKİ HEYKEL UYGULAMALARI VE BU UYGULAMALARDA İDEOLOJİK ETKİLER

Van kentinin, insanlık tarihi sürecinde önemli kültürel ve sanatsal roller üstlenmiş bir bölgede yer aldığı kabul gören bir gerçekliktir. Kent heykeltiriliğinde öncelikli bir hammadde olan taşın birçok örneklerini içinde bulunduran bu bölgede yapılan arkeolojik kazılar, bu malzemenin kullanımının geçmiş kültürlerden gelen bir gelenek olduğunu gözler önüne sermektedir. Özellikle Van Gölü'nün güneyinde bulunan Edremit ilçesi yakınlarındaki Alniunu Taş Ocağı, taş kullanımının Urartu'dan bugüne dayandığının önemli bir kanıtı niteliğindedir. Van'dan çeşitli yönlerde yapılacak her bir gezi, insanların karşısına farklı doğa harikaları ve kültür kalıntıları çıkarmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin genel kent estetiğindeki temel sorunlar, Van kentine de taşınmakta ve kentin heykel üretiminde yerele ilişkin malzeme özellikleri dikkate alınmadığı gibi, genel olarak klasik küçük görüntülerle kent kirletilmektedir:

"Türkiye'de yine 80'lerden bu yana moda olan kent estetiği uygulamaları, Van'da da, betondan doğal taş görüntüsü yaratma tekniklerinin en ilkeleri ile çeşme, şelale, havuz vb öğeleri yaratmaktadır. En yoğun trafik göbeklerine uygulanan su öğelerinin, bu doğayı taklit eden yapılardan akıtılması, bütün Türkiye'de yaygın bir beğeni bozulmasının en bariz ve yırtıcı örneği sayılabilir. Bunların arkasındaki iyi niyetten hiç kuşku duymuyorsam da, kentlerin en ilkel biçim anlayışını sergilemeye bu denli açık olmaları, genel eğitim ve halk duyarlılığı hakkında da birçok şey söylüyor." (Erzen, 2004:58)

Kentin trafik göbeklerinde İranlı heykeltirilere yaptırıldığını bilinen Van Kedisi, İnci Kefali ya da dibek çeviren kadın heykellerine, bölgenin kültürel özelliklerini yansıtmak isteyen sembolik uygulamalar olarak bakmak mümkündür ancak bu biçimlere, heykelin temel öğeleri perspektifinden bakıldığında, sanatsal nitelik taşıdıklarını söylemek kesinlikle yanlış olacaktır.

Belediyenin alt geçit girişleri için yaptırdığı refüj üstlerindeki yapıların tasarımları ise, teknik ve malzeme uyumsuzluklarına karşın kent meydanlarına yerleştirilmiştir. Bu gün Van'da bulunan ve heykel olarak adlandırılan yapıların büyük çoğunluğuna bakıldığında bunların malzeme

seçimlerimde bölgenin önemli hammaddelelerinin başında geldiği daha önce de ifade edilen taşın kullanılmadığını ve bunun büyük bir hata olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ayrıca sanatsal bir değerlendirme çerçevesinden bakıldığında, meydanlara dikilen yapıların içerikten, içtenlikten, kentin kimlik ve plastiğinden yoksun olduğu da açıkça görülmektedir. Yollar, kamusal alanlar, meydanlar ve bina yüzeyleri görsel bir anarşiye terk edilmektedir. Kentin kültürel mirası olan yapılar korunmamakta, hatta yok edilmektedir. Tarihi ve sanatsal eserler vandalizmden⁵ nasibimi almaktadır. Özetle, Türkiye’deki diğer kentlerde olduğu gibi Van kenti de beton yığınının dönüştürülerek kimliksizleştirilmektedir. Bu durumun temel nedenini ülkenin kültür ve sanat politikalarının yetersizliğinde, ayrıca kentlilerin ve kent yöneticilerinin oluşmamış kent ve sanatsal bilinçlerinde aramak gerekmektedir.

Belirtilen sorunlara rağmen özellikle doksanlı yılların sonuna doğru Türkiye’de heykel alanında önemli gelişmeler gözlenmektedir. Güç de olsa heykel disipliniye yeni açılımlar sağlanmasına yönelik ciddi çabalar sarf edilmeye çalışılmaktadır. Kişisel, karma, grup etkinlikleri, açık hava sergileri ve en önemlisi çok düşük bütçelerle de olsa açık hava heykel sempozyumları uygulanmaya başlanan etkinlikler arasında yer almaktadır. Ancak bu yeni açılımlar birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlara var olan gelişim sürecinin kaçınılmaz sonuçları olarak bakmak da mümkündür. Türkiye’de kent heykeli tarihsel sürecini yaşama zemini bulamadan ve tamamlayamadan adeta bilinçli bir dışlanma ile kapalı bir odakta kalmaktadır. Ülkede kent heykelciliği sanatsal ve bilimsel bir değerlendirmeden hala geçmemiştir. Bu konuda kronolojik bilgiler ötesinde doğru değerlendirmeler yapabilecek uzman sayısının da yetersiz olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bu durum bazı kişi, kurum, kuruluş ve onları destekleyen medya patronlarınca kişisel çıkarlar doğrultusunda, kulaktan dolma bilgilere dayalı olarak çarpıtılmakta ve yapılan etkinlikler ve kişiler hedef gösterilmektedir. Bunun en çarpıcı örneği bilindiği gibi 2002 yılında Van’da bulunan Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nde yaşanmıştır. Fakülte tarafından 2002 yılının Mayıs ayında düzenlenen “Uluslararası Kireç Taşı Heykelleri Sempozyumu”ndan üç sene sonra, Aydınlık Dergisi’nin 7 Haziran 2005 tarihli sayısında, Ulaş Gencer ve Sibel Koç imzalı, “Van’da Haçlı Üniversite” başlıklı haber ilk sayfadan

⁵ Vandalizm: eski kültür ve sanat anıtlarını yakıp yıkma düşünce ve davranışı.

yayımlanmıştır. Aydınlık Dergisi haberde;⁶ üniversitede haç şeklinde yapılmış heykeller olduğunu ileri sürmekte ve bu savı, ağırlıkla Van'da yayımlanan Şehrivan Gazetesi'ni kaynak göstererek desteklemektedir. Aydınlık Dergisi haberinde, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde on adet haç şeklinde heykel bulunduğu belirtildikten sonra, görüşülen üniversite rektörü Prof. Dr. Yücel Aşkın'ın, heykellerin üniversiteye 2 yıl önce gelen 10 yabancı heykeltıraş tarafından yapıldığı ve sanatçının, isterse haç da yapabileceği şeklindeki ifadesine yer verilmektedir. Haberde, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki heykellerin Hristiyan haçına benzediğinden yola çıkılmakta, ardından dönemin Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Başkan'ı Prof. Dr. Türkan Saylan ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi rektör yardımcısı Prof. Dr. Ayşe Yüksel "Hristiyanlık propagandası yapmakla" suçlanmakta, Üniversitenin Rektörü Prof. Dr. Yücel Aşkın da, Hristiyan propagandasına "destek veren" kişi olarak, misyonerlik yaptığı gerekçesiyle ağır bir dille eleştirilmektedir. Buna karşın, 18 Aralık 2005 tarihli Radikal Gazetesi'nde Altan Öymen, kampus içerisinde bulunan heykellere ve üniversite yöneticilerine yönelik yapılan haksız ve yersiz bulduğu eleştirilere, "Van'daki Haç Avcıları" başlıklı köşe yazısıyla cevap vermiş ve süreci tekrar kamuoyuyla paylaşmıştır⁷. Bu örnekle paralel olarak, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin düzenlediği heykel sempozyumuna katılan Ukraynalı heykeltıraş Sinkevych'in yaptığı 'Bin Yılın Kuşları' adlı heykel de, basında 'haçlı heykel' ve 'üniversitede misyonerlik faaliyet'i' olarak nitelendirilmiş, gerek basın gerekse yerel yönetim tarafından yerden yere vurulmuştur. Oysa bu heykelde kanatlarını açmış bir kuş ve bir Urartu kadın figürü yer almaktadır. Bu tür kampanyaların, kentin, üniversite yönetiminin ve güzel sanatlar fakültelerinin kent halkı ile olan ilişkisini yıpratmak amacı güdülerek yapıldığını söylemek mümkündür. Bu örnek, sanatsal üretim yoluyla çehresi değiştirilmeye çalışılan üniversitenin ve dolayısıyla kent yapısının, geleneksel ideolojinin temsilcilerinin tepkilerine maruz kaldığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak heykel sanatı açısından değerlendirildiğinde, bu heykellere yönelik tepkilerin yersizliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü her şeyden önce heykellerin üretiminde yerel malzemeler kullanılmış, heykeller Van'da üretilmiş ve Van kentinin hizmetine sunulmuştur. Bu heykelleri üreten sanatçılar yabancı olmalarına rağmen, Van Gölü Havzası'na yapılan bir gezi ile onların Van'ın kültürel

⁶ Bkz. Gencer, U. , Koç, S. (7 Haziran 2005). Van'da Haçlı Üniversite. *Aydınlık Dergisi*, s. 2.

⁷ Bkz. Öymen, A. (18 Aralık 2005). Van'daki Haç Avcıları. *Radikal Gazetesi*, s. 11.

mirası hakkında bilgilendirilmeleri sağlanmış ve üretilen sanat eserlerinin Van kentinden ve kentin tarihsel ve kültürel geçmişinden hareketle ortaya çıkarılmaları amaçlanmıştır. Buna rağmen üretilen heykellerin geleneksel tepkilere maruz kalmasını, heykeltıraşların sanat yapıtına ister istemez kendi kültürel algılarını yansıtmaları kadar, bu sanat eserlerine tepki duyan insanların da geleneksel bakış açılarının dışına çıkamamaları ile açıklamak mümkündür.

SONUÇ

Sonuç olarak, Türkiye’de kent mekanları için tasarlanan ve kentlere kimlik kazandırması amaçlanan kültürel, çağdaş ve özgün yapıtların uygulanmaya başlanması, ciddi bir gereksinim haline gelmiştir. Yaşanılan çağda insanın insana yabancılaştığı, nesne karşısında nesneleştiği ve ciddi anlamda toplumsal bir kopuş yaşandığı bilinen bir gerçekliktir. Kültürel sembollerin birincil bir değer olduğu her geçen gün giderek kabul görürken, ortaya konulan ve kent mekanlarına yerleştirilen heykellerin yaşayan toplumdan çok uzak ya da çok kiç olduğunu görmek üzüntü verici bir durumdur. Kültürel değerler toplamı olarak kamusal alanda kabulü en kolay sanat dalı olan heykelin ortaya somut bir iletişim aracı olarak konması kentler için önemli bir gerekliliktir. Özellikle yeni kuşak heykeltıraşların ve akademisyenlerin, yaşamlarını sürdürdükleri toplumun ve coğrafyanın kimliğine, kültürel özelliklerine, otantik öğelerine, belleğine geçmişine ve geleceğine sahip çıkmaları gerekmektedir. Bu durum Van için de geçerliliğini korumaktadır. Bu kentte yaşayan sanatçıların kentin ve kendilerinin kültürel geçmişlerini bir büyüteç altına almaları ve bu kültürel miras ile özelde heykel genelde dünya sanat tarihinin gelişim ve dönüşüm süreçlerini sentezleyerek, yeni ve özgün yapıtlar ortaya koymaları bir ihtiyaca dönüşmüştür.

Van kentinde kent heykeli hakkında eksik olan bilinci yaratmak, heykeltıraşlar ile kentte yaşayan insanları buluşturmak ve uzlaştırmak için doğru tanım ve çözüm önerileri sunmak gerekmektedir. Bunun için bu sorunu çözmüş toplumların uygulama süreçlerine bakmak ve onların tecrübelerinden yararlanmak gerekmektedir. Çünkü bir kentin mimari dokusu oluşturulduğunda geri dönüşü çok zor olan bir yozlaşma yaratılabilineceği gibi, heykel uygulamalarının kent içine yerleştirilmesinde de aynı türden sorunlar ile karşılaşılabilir ve aynı türden yozlaşmış bir kent yaratılabilir. Neşe Yeşilkaya’nın (2002: 147-152)da ifade ettiği gibi, bir heykelden söz edebilmek için önce bu heykelin yer alacağı tasarlanmış bir

kent mekanından söz edebilmek gerekmektedir. Kent heykellerinin veya anıtların ilettikleri mesajdan öte, bulundukları mekan ve zamanla, kısacası “bağlam” ile ilişkili önemli anlamları vardır. Bu nedenle, anıtları ve heykelleri yalnızca çevresinden soyutlanmış birer sanat tarihi nesnesi olarak ele almak yeterli değildir. Onları tüm sosyal, tarihsel, politik ilişkilerin oluşturduğu ağ içerisinde, birlikte üretildikleri kentsel mekanın devamı ve odak noktası olarak değerlendirmek gerekmektedir. Kentsel mekanları gerektiği zaman törensel ve anıtsal niteliklerine zarar vermeden kullanılır kılmak olanaklıdır. Her “modern” kentte, kentlinin, caddelerini yalnızca yol almak için kullanmayacağı, zaman geçirebileceği, günlük yaşamın parçası kentsel mekanlara gereksinimi vardır. Heykeller ancak bu mekansal birliktelik ile anlamlıdır.

Bu bilinen ve kabul gören bir gerçekliktir ki günümüzde kentleri kentte yaşayan insanlar için daha yaşanılır bir duruma getirmekte sanatsal üretimler, mimari ve heykel çok önemli bir misyon yüklenmektedir. Kentsel mimariye ve kültürel çevreye gösterilmesi gereken özenle birlikte, günümüzde yaygın olan hazır heykellere göre yer seçimi anlayışının da terk edilmesi bulunacağı kente ve mekana göre tasarlanan heykel kavramının öne çıkmasının sağlanması ciddi bir gereklilik durumundadır (Ekinci, 2005:27). Nitelikli ve samimi heykellerle zenginleştirilmiş kent mekanları, kent insanının ruh sağlığında olumlu etkiler yarattığı gibi çevreye karşı duyarlılığı, sahiplenme ve koruma gibi duyguları geliştirirken, çocukluktan itibaren bireylerin yaratıcı potansiyellerini de arttırmaktadır. Çağdaş bir kente sahip olabilmek ancak o kentin mimari, kültürel, çevresel ve entelektüel yapısıyla olasıdır. Böylesi bir ortam içinde büyüyen çocuklar kentin olanaklarından yararlanarak, daha olumlu, yaşanılır, özlenir bir kent ütopyasına katkıda bulunan birey olma özelliğine sahip olabileceklerdir.

Sorunun çözümü noktasında, çağdaş bireylerin moral ve estetik değerlerini yükseltmek, toplumu daha ileri bir çizgiye çekmekle yükümlü olan hükümetlerin, yerel yönetimlerin, yüksek öğretim kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin bu uygun zemini yaratmaları bir zorunluluktur. Bunun olabilmesi için modern olması ön koşul olan kent yönetimlerinin öncelikle uzman kişi ve kurumlara başvurmaları ve mimari yapı ile birlikte heykellerin, bir başka deyişle kültürel sembollerin kent, meydanlarına uygulanması ve yerleştirilmesi aşamalarında, kent plastiğinin ön planda tutulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ATALAY, Nevzat (2005). Heykelin Sanatsal Bir Olgusu Olarak Kentsel Tasarım Unsurları İçindeki Önemi, Günümüz Türk Heykel Sanatının Sorunları Sempozyumu, Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Kocaeli.
- ÇALIŞKAN, Çare (2008). Kars'ın Sokak Heykelleri ve "İnsanlık Anıtı", Milliyet Sanat Dergisi, Mart 2008, İstanbul.
- ÇİMEN, Bayar (1993). Kentlerde Meydanlar, Mimarlar Odası Haber Bülteni, Ocak 1993-Ek., Ankara.
- EKİNCİ, Oktay (2005). Heykel "ile" Kent, Günümüz Türk Heykel Sanatının Sorunları Sempozyumu, Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Kocaeli.
- ERZEN, Jale (2004). Mimarlık ve Kent: Turkuaz: Denizin Coğrafyasında: Van: Mimari, Kültür, Doğa, Mimarlık Dergisi, Sayı: 317, Mayıs- Haziran 2004, İstanbul.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2005). Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- KONGAR, Emre (1985). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MAHÇUPYAN, Ethem (1998-1999). Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset. Doğu-Batı Dergisi, 5, s. 22-47.
- ÖGEL, Semra (1977). Çevresel Sanat; Çağımızda Çevre Yaratma, Etkileme ve Yorumlama, İTÜ Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- ÖZSEZGİN, Kaya (1993). Heykel: Gündemdeki Sanat, Milliyet Sanat Dergisi, Mart 1993, İstanbul.
- YASA YAMAN, Zeynep (2002). Cumhuriyet'in İdeolojik Anlatımı Olarak Anıt ve Heykel (1923-1950), Sanat Dünyamız Dergisi, sayı: 82, Kış 2002.İstanbul.
- YEŞİLKAYA, Neşe G. (2002). Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te Anıt Heykeller ve Kentsel Mekan, Sanat Dünyamız Dergisi, sayı: 82, Kış 2002.İstanbul.
- YILMAZ, Levent (1992). Heykelle Zamanda Seyahat, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ocak 1992, İstanbul.

SOSYOEKONOMİK YAPI, GÖÇ VE KENTLEŞME BAĞLAMINDA YEREL YÖNETİMLER (ve VAN ÖRNEĞİ)

Prof. Dr. Ahmet ÖZER

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet

Kentleşme, ekonomik, demografik ve sosyal değişmeyi içeren bir süreçtir. Bu süreç, Doğu ve Güneydoğu'da demografik olarak yaşandığı halde ekonomik ve sosyal açıdan yaşanmamıştır. Bu nedenle bölgede yaşanan sürece “kentleşme” demekten ziyade “demografik şişme” demek daha doğru olur. Mevcut durumda büyük “göç ve kaç” hareketleriyle karşı karşıya kalan bölge kentlerinin şimdilik kentleşme beklentilerine cevap vermesi zor görünmektedir. Bunun için sistemin yeniden yapılanması ve yeni bir yerel yönetim anlayışının hâkim kılınması gerekmektedir. Bu da güçlü, özerk ve demokratik bir yeniden yapılanmayı ve yeni bir modeli gerektirmektedir. O nedenle bu çalışmanın amacı, kentleşme teorisi açısından bölgenin ele alınıp irdelenmesinden sonra mevcut durumun sosyolojik açıdan bir tespitin yapılması ve ardından yeni bir modelin gerekliliğinin ortaya konulmasıdır. Çalışmanın kapsamı aynı zamanda Van başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Birçok bakımdan sorunlu olan bu bölgenin göç ve kentleşme başta olmak üzere yerel yönetimler açısından kat edeceği yol, sadece bölgenin kentsel ve beledi sorunlarını çözmekle kalmayacak aynı zamanda bölgede yaşanan Kürt sorunu başta olmak üzere diğer birçok sorunun aşılmasına da büyük katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle göç ve kentleşme olgusunun bilimsel bir mercekten geçirilerek durumun objektif olarak ortaya konulmasının ve mevcut yapıya alternatif bir yapının geliştirilmesinin önemi büyüktür. Bu çalışmada bu yol izlenecek, bir durum tespiti yapıldıktan sonra bazı çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: göç, kentleşme, kentlileşme, anomi, özerk - demokratik yerel yönetim.

1. GİRİŞ

“Benim adım Van, Geçmişte genç, şirin az gelişmiş ama umut doluydum. Güzelliğim baş döndürücüydü. Renk, ışık ve çiçektim. Fakat daha sonra, Karduka geçmişini selamlamış yeşil bahçelerime ve güzelim Göl kıyılarıma ilk saldırılar başladı. Sustum ve direndim. Sonra açgözlü müteahhitler geldi; belediyecilerle birlik olup çalkantılı bir dönemi başlattılar. Beni büyütme adına özensiz, düzensiz, kontrolsüz günah kuleleriyle her yanıma doldurdular. Güzelliklerimin tümü beton yığınları altında kayboldu. Adeta “kör” oldum. Yıllar akıp gittikçe bu ağır beton yığınları, ihanet belgesi gibi son soluk alanlarımı da yuttu... Artık bana güzel diyen yok... Yorgunum, küskünüm, yalnız ve kırgınım... Çünkü geçmişime, güzelliğime ve öz varlığıma kıyanlara karşı koyan hiç olmadı. Zaman akıyor.. Hala saldırıyorlar.. Artık saldırganlara verebilecek bir şeyim kalmadı. Kapılarımı düne açamıyorum. Böyle giderse kapılarımı yarınlara hiç açamayacağım... Yüksek sesle düşünün ve sorun; ‘Van nerede?, Ben neredeyim?’ Ve buruk bir el sallayın bana; “Hoşça kal güzel Van, Hoşça kal düşler kenti, Hoşça kal...”

Kentleşme, demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümün adıdır. Demografik açıdan kentleşme, (özellikle) kırdan kente yaşanan göçlerle beslenen nüfus yoğunluğunu ifade eder. Ekonomik açıdan kentleşme tarım dışı faaliyetlerin (sanayi ve hizmetler sektöründe) yoğunlaşmasıdır. Sosyal açıdan kentleşme ise farklılaşma uzmanlaşma, örgütlenme sürecini kapsayan bir dönüşümü ve davranış biçimini içermektedir.

Kentleşmeden söz etmek için bu üç unsurun bir arada asgari düzeyde gerçekleşmiş olması gerekir. Yukarıdaki ölçütlerden birinin gerçekleşmesi diğerlerinin gerçekleşmemesi durumunda tam bir kentleşmeden bahsetmek söz konusu değildir. Örneğin bu gün Doğu ve Güneydoğuda (ve Van merkezinde) çarpıcı bir biçimde görüldüğü gibi nüfusun köyden kente göç etmesi ve kendi iç dinamikleriyle hızlı ve kontrolsüz artışı sonucunda aşırı bir nüfus yığılması meydana geldiği halde, yani demografik açıdan kentleşme gerçekleştiği halde, ekonomik, sosyal ve fiziki yapıda bu birikimi karşılayacak bir dönüşüm meydana gelmemiştir. Dolayısıyla böyle bir sürece kentleşme demek eksik ve hatalı olur. Böyle bir gelişme demografik şişme / nüfus büyümesi / nüfus yığılması / aşırı nüfus

birikmesi gibi kavramlarla açıklanabilir. Yani bir kentte nüfusun nicelik olarak artması / birikmesi ekonomik ve sosyal açıdan niteliksel bir dönüşüm geçirmemesi süreci kentleşme ve kentlileşme olarak izah edilemez.

O nedenle, bir kentte, üç kriterden sadece biri olan demografik kentleşmenin gerçekleşip ekonomik ve sosyal kentleşmenin gerçekleşmemiş olması “demografik şişmeye” tekabül eder. Bu duruma kimi yerde sanayi dışı aşırı kentleşme de denilmektedir. Kentleşme için nüfus ölçütünü önemli sayan görüşe göre bir bölge, sanayi ve iktisadi açıdan gelişmediği halde, nüfusunun % 30’u 100 binin üzerindeki kentlerde toplanmışsa o bölge veya ülke “sanayi dışı aşırı kentleşme” ile karşı karşıya demektir.⁸ Doğum artış hızı ile birlikte net nüfus artışının yüksek olması aşırı kentleşmenin diğer faktörleridir. Bu türden bölge ve ülkelerde tarım alanında çalışan nüfusun oranı yüksektir. Ayrıca dışardan alınan göçler bu olguyu etkilemekte ve hızlandırmaktadır. Arjantin, Venezuela, Uruguay, Meksika, Küba, Mısır, Suriye, Kore, Türkiye ve bir bölge olarak Doğu ve Güneydoğu bu kentleşme biçiminin örnekleri olarak sıralanabilir.⁹

1990’lı yıllarda bölgede yaşanan “düşük yoğunluklu savaş” kırdan kente büyük oranlarda “göç ve kaç” hareketlerine neden olmuş; bu durum bütün göstergeleri ve istatistikleri alt üst etmiştir. Örneğin, Gaziantep’in nüfusu 627.000’den 1.150.000’e; Diyarbakır’ın 381.000’den 1.200.000’e; Şanlıurfa 226.000’den 650.000’e; Batman 149.000’den 500.000’e; Adıyaman 101.000’den 250.000’e; Van 153.000’den 500.000’e çıkmıştır.. (Kaynak: D.İ.E. 1990; 2000 tahminleri tarafımızdan yapılmıştır.) Bu durum beraberinde başta kentleşme olmak üzere, sosyal ve ekonomik açıdan birçok soruna yol açmıştır.

2. SOSYAL YAPI, GÖÇ VE KAÇ HAREKETLERİ

Rakamlardan da anlaşılacağı üzere bölgede demografik açıdan fazlasıyla bir kentleşme gerçekleşmiş ancak daha sonra görüleceği gibi

⁸ Ekonomik faaliyetlerin sanayileşmeye maruz kalmadığı, aşırı nüfus yığılmasının bulunduğu kentlerin sosyal yapısı ise anomik kentleşme, kültürel yabancılaşıma, arabesk yapı kavramlarıyla açıklanabilir. Kültürel ve sosyal yapısının bu durumu takip etmediği (ya da buna uygun bir yapılanına göstermediği) durumları ise “evrimleşemeyen karmaşa”, “kültürel gecikme”, “çarpık gelişme” kavramlarıyla açıklamak mümkündür.

⁹ 1965 yılında Doğu ve Güneydoğu’da nüfusu 100 binin üzerinde olan kent sayısı Diyarbakır ve Gaziantep’le birlikte sadece iki tane iken ve bu iki kent o dönemde bölgenin toplam nüfusunun % 11’ini barındırmaktayken; 1990 yılına gelindiğinde nüfusu 100 binin üzerinde olan kent sayısı Şanlıurfa, Van, Batman, Adıyaman illerinin katılmasıyla 5’e yükseltilmiştir. Bu tarihte bölgenin beş büyük kenti toplam nüfusun % 29,4 ünü, kentli nüfusun ise % 50,3’ünü barındırmaktadır (GAP Master Planı Cilt 1, s.7). Bu gün ise kentli nüfus toplam nüfusun % 70’ını geçmiştir.

ekonomik ve sosyal faaliyetler bu yoğun nüfus birikmesi oranında bir değişime ve dönüşüme uğramış; diğer bir değişle demografik açıdan kentleşme kısmen yerine gelmiş olmasına karşılık ekonomik ve sosyal kentleşme aynı oranda gerçekleşmemiş, bir “demografik şişme” veya “sanayi dışı aşırı bir kentleşme” meydana gelmiştir. Gerekli önlemler alınmadığı takdirde bu eğilimin önümüzdeki yıllarda da devam edeceğini ve sorunların daha da içinden çıkılmaz bir hal alacağını söyleyebiliriz. Bu süreci tetikleyen nedenler ise üç kategoride toplanabilir:

- a. Nüfusun kendi iç dinamikleriyle kontrolsüz bir biçimde artması
- b. Kır-kent ve bölgelerarası aşırı farklılık ve dengesizliklerin varlığı.
- c. Siyasal ve toplumsal sorunlardan kaynaklı kırdan kente yaşanan “göç ve kaç”¹⁰ hareketleri.

Kentlerde aşırı nüfus yığılmasının en önemli sebebi, göç ve kaç hareketleridir. O nedenle bunu biraz daha açmakta fayda vardır. 1) Yaklaşık 20 yıldır bölgede süren “düşük yoğunluklu savaşın” yaratmış olduğu tahribat, göçe zorlama, göç ettirmeler ve köy boşaltmaları en temel nedenlerin başında geliyor. (Bu nedene “zoraki göç nedeni” diyoruz). Son 15-20 yıllık süreçte yaşanan göçlerin % 60-70’i bu nedenden dolayı gerçekleşmiştir. 2) Son dönemlerde tarımda makinalaşmanın yaratmış olduğu boş iş gücünün kentlere akını. 3) Kırsal alanda nüfus artışına bağlı olarak arazi bölünmüşlüğü’nün yaratmış olduğu yoksulluk. 4) İstihdam olanaklarının olmayışı ve işsizliğin getirmiş olduğu tedirginliğin yaratmış olduğu yer değiştirmeler. 5) Bazı yerleşim alanlarının yapılan baraj göl havzaları altında kalması. (Bu nedenlere itici nedenler diyoruz) 6) Kentlerin sahip olduğu olanakların yaratmış olduğu cazibe; (iş-güç arayışı; çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlama isteği; kaliteli eğitim ve sağlık olanakları beklentisi; mutlu bir yaşam sürme düşüncesi; kentte daha güvende olma hissi; sosyal güvence arayışı vb). (Çekici nedenler) 7) Kitle iletişim ve ulaşım tekniklerinde ve olanaklarında meydana gelen değişme ve gelişmeler. (Bu

¹⁰ Göç ile birlikte kaç kavramını kullanma ihtiyacını duyuyoruz; çünkü göç daha çok iradi bir yer değiştirmeyi içermektedirken kaç kavramı gayri iradi yer değiştirmeyi ifade ediyor. O nedenle kendi iradesi dışında göçe zorlanan veya göçertilen bu nüfus mobilitesi için “kaç” kavramını kullanmak daha uygun olur diye düşünüyoruz. Nitekim, son yirmi yılda yaklaşık 4000 köy ve mezranın boşaltıldığını, 3,5 milyon insanın yer değiştirildiğini; bölge kentlerinin nüfuslarının bu süre içinde göç ve kaç hareketleriyle 2-3 kat arttığını görüyoruz. Yapılan projeksiyonlara göre Avrupa’da böyle bir artışın ancak iki-üç asırda gerçekleştiğini göz önüne alırsak kent merkezlerindeki nüfus artışlarındaki vahamet daha iyi anlaşılmış olur.

nedenlere de “iletici neden” diyoruz.) 8) Göç etme, yer değiştirme (insani) eğilimi. (Buna da evrensel neden diyoruz).

Bütün bunların karşılıklı (fonksiyonel) etkileşimi insanı yerinden yurdundan etmekte, kentin stresli ve debdebeli ortamına çekmekte veya itmektedir. Bu nedenle kentlere akın edenler büyük nüfus yığılmasına neden oldukları halde, kentsel arz ve olanaklarda aynı derecede bir artış olmadığından sonuçta bu tarz bir kentleşme nüfus artışından (yani demografik şişmeden) öteye gidememektedir.

3. KENTSEL GELİŞMEYİ SEKTEYE UĞRATAN FAKTÖRLER

3.1. Uygulanan Ekonomi Politikanın Yansımaları

1923 yılında idari yapısını değiştiren Türkiye Cumhuriyeti ekonomide de bir model değişikliğine giderek geleneksel tarım yapısından sanayileşmeye geçilmesi kararı almış; 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongrelerinde sanayileşmenin bütün bölgelere eşit olarak götürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu “eşitçi gelişme” yaklaşımıyla hem dengeli bir kalkınma hedeflenmiş hem de Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte ortaya çıkması muhtemel reaksiyonların giderilmesi amaçlanmıştı. Türkiye Cumhuriyetinin kurulması kadar önemli olan bu biri ekonomik diğeri siyasi iki hedefin gerçekleştirilmesinden daha sonra vazgeçilmiştir. Cumhuriyetin kurucularının baştaki kuruluş projesinden vazgeçmelerinin önemli nedenlerinden biri dönemin ulus devlet modelini katı biçimde uygulama istekleri ve bunların yarattı siyasi ve sosyal gelişmelerdir.¹¹ Sanayileşmenin Doğu ve Güneydoğu’ya götürülmesinin kapitalizmi geliştireceği, kapitalizmin de milliyetçiliği geliştireceği, milliyetçiliğin ise Kürtlerde uluslaşmaya neden olabileceği endişesi gelişmiştir. Aşiret iken zor baş edilen bu topluluğun uluslaşması durumunda işleri daha da zorlaştıracak endişesiyle sanayileşme hamlesi bu bölgelere götürülmemiş, böylece Doğu ve Güneydoğu ekonomi ve sanayideki gelişmelerden payını alamamıştır. Bu süreç bir taraftan “kalkınmada ayrıcalıklı bölgeler” (Marmara, Ege, Akdeniz gibi) yaratırken öte tarafta “kalkınmadan ayrı bırakılmış bölgelerin” ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bölgede ekonomiyi sürükleyecek temel sanayiler kamu sektörü tarafından gerçekleştirilemeyince ara ve yan sanayiler de gelişmemiş,

¹¹ 1924’te Şemdinan ve Nehri hareketleri, 1925 Şeyh Sait isyanı olmuş. Bu hareketler daha sonra 1930’da Ağrı, 1938’de Dersim hareketleriyle devam etmiştir.

sonuçta ekonomide bir canlanma meydana gelmemiştir. Öte yandan bin bir güçlülükle özel sektör tarafından kurulan bazı sanayi kuruluşları ve işletmeler ise finansman, personel, teknoloji, pazar, kalite ve kapasite açısından batıdaki emsalleriyle rekabet edemeyince kısa sürelerde ya kapasitelerini daraltmış ya da büsbütün kapanma yollarına gitmişlerdir. Son yıllarda teşviklerle ilgili uygulanan yanlış politikalar ise adeta teşviksizliğe neden olmuştur. Bu iki durum özel sektörün şevkini kırdığı gibi bölge sermayesinin batıya aksamasını da hızlandırmıştır. Bütün bu olumsuz koşullara rağmen devletin son yıllarda ekonomi yatırımlarındaki payını bölgede de azaltma yoluna gitmesi bölgenin geri kalma sürecini daha kalıcı hale getirmiş, gelecekteki sanayileşme şansını da azaltmıştır. Bu gelişme ekonomik açıdan kentleşmenin önünü kesmiş ve gecikmesine neden olmuştur.

3.2. Ermeni Tehciri

Cumhuriyet öncesi dönemde bölgede (ör. Van'da) neredeyse Avrupa kentleriyle aynı dalga boyunda bir yaşam sürdüren kentli bir orta sınıf vardı. Bunların içinde Ermeniler önemli bir yer tutmaktaydı. Kentli Ermeni nüfus özellikle el zanaatlarında ve küçük imalatta kentlerin ekonomik yapısına önemli bir dinamizm katmaktaydı. 1915'te başlatılan Ermeni Tehciri ile bu iç dinamik göçertilmiş, bu alanda bir boşluk meydana gelmiş; meydana gelen boşluk başka bir nüfus tarafından doldurulamamıştır. Hal böyle olunca kentler ekonomik açıdan zayıflamış, bu süreç yukarıda anlattığımız dönemin sanayileşme politikalarıyla iyice pekişmiştir.

3.3. Yarı - Feodal Yapı

Güneydoğudaki yarı feodal yapı hem yukarıdaki yapılanmaya çanak tutmuş hem de bu yapının sunmuş olduğu ortamda daha da palazlanıp güçlenmiş, uzun süre bölgenin sosyo-ekonomik yapısına damgasını vurmuştur. Tarıma dayalı üretim ilişkilerinin ağırlıkta olduğu bölgede para ve pazar ekonomisi gelişmemiş bu da kentleşmeyi olumsuz etkilemiştir. Hala pazara yönelik üretimden ziyade "tüketim için üretim" tarımsal üretimin temel karakterini belirleyen bir unsur olmaya devam ediyor. Bu yapı içinde bölge uzun yıllar adeta kapalı bir ekonomik ve siyasi toplumsal cenderede varlığını sürdürmüştür.

Ekonomik açıdan kentleşmenin gerçekleşmemiş olması bu yapının bir sonucu olduğu kadar aynı zamanda bu kapalı ekonomik yapının sürmesinin bir nedeni olarak da etkili olmuştur. Çünkü ekonomik açıdan

kentleşme aynı zamanda dışa açılma ve açık toplum demektir. Oysa bölgede geleneksel ekonomik yapı hakim olagelmıştır. Bugün bölgede ekonomi içinde sektörel dağılıma bakıldığında geleneksel ekonomik yapının varlığı ve ağırlığı hemen göze çarpmaktadır.¹²

3.4. İşsizlik ve Yoksulluğun Yarattığı Kısırdöngü

Birleşmiş Milletlerin yapmış olduğu bir çalışmaya göre yoksulluk sınırı 380 dolar/kişi/yıldır. Diyarbakır'da yapılan bir araştırmada Diyarbakır genelinde kişi başına yıllık gelir 283 dolar/ yıl iken zorunlu göç grubunda bu rakam 203 dolar/yıla düşmektedir. Buna göre Diyarbakır genelinde yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun oranı % 87.8'dir, Bu rakam zorunlu göçe maruz kalmış grup için % 95.2'ye yükselmektedir (TMMOB, 1996, 44). Aynı durum başta Van olmak üzere diğer bölge illeri için de geçerlidir.

Burada açıkça görülen şudur: Devlet son yıllarda kırsal alanı güvenli hale getirme adı altında kentlerin varoşlarını fitili ateşlenmemiş birer bomba haline getirmiştir. Açlık, yoksulluk, işsizlik ve sefaletle beslenen bu yapının, (önlem alınmadığı takdirde) ne zaman patlayacağı belli değildir. Nitekim son on yıldır Türkiye ve Dünya kamuoyunun gündemine savaş ve ölüm haberleriyle giren Van ve Diyarbakır gibi Doğu ve Güneydoğu kentleri 1997'nin başından itibaren açlık ve yoksulluk haberleri ile gündeme gelmektedir. Çünkü yıllardır süren "düşük yoğunluklu savaş" artık bölgeyi ve bölge halkını bitap düşürmüştü, bunun bir sonucu da açlık ve yoksulluk olarak ortaya çıkmıştır. Önlem alınmadığı takdirde bu sonuçların çok daha vahim bir biçimde ortaya çıkması kaçınılmazdır.

29-31 Mayıs 1997 tarihlerinde Birleşmiş Milletler ve TESEV tarafından Diyarbakır'da toplanan bizim de katıldığımız "Yoksulluk Konferansı" bu olguyu tescil eden bir etkinlik olmuştur. Böyle bir ortamda yoğun göçe maruz kalan kentlerin sosyal ve ekonomik açıdan kentleşmeleri elbette beklenemez. Bugün Bölge kentlerinin çoğundaki faal (16-65) nüfusun % 50'den fazlası ekonomik olarak işsizdir. At arabacılığı, çekçekçilik,

¹² En büyük payı tarım (% 40) ve hizmetler sektörü (% 37) almaktadır. Sanayinin aldığı pay ise sadece % 16'dır. Bu durum az gelişmiş ülkelerde veya bölgelerde olduğu gibi sanayi gelişmeden tarım sektöründen hizmet sektörüne doğrudan bir geçiş olduğunu göstermektedir. Ekonomik olarak çarpık olan bu durum (yani sanayiye atlayarak tarımdan hizmet sektörüne geçiş) sosyal, kültürel ve ekonomik alanda bazı sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlardan önemli birisi de kentlerde görülen evrimleşmeyen karmaşıklığıdır. Bu ekonomik açıdan kentleşmenin (kısmen de olsa) gerçekleşmiş olmasına karşılık sosyal ve kültürel açıdan kentleşmenin gerçekleşmemiş olması halidir.

ayakkabı boyacılığı, işportacılık ile uğraşarak geçimini sağlayanların sayısı bir hayli fazladır. Bu durum kent sosyolojisi içinde gençliği suça itmekte; birçok insan genç yaşta dilencilığe bile alışmakta veya yankesicilik, hırsızlık, gasp gibi suçlara itilerek hayatlarını tüketmektedir. Dolayısıyla gün geçtikçe varoşlarla kent merkezleri arasındaki çizgiler daha da kalınlaşıp belirginleşmekte; gelir dağılımındaki bozukluk, yoksulluk ve işsizlik sosyo-ekonomik kentleşmeyi zorlamakta ve geriletmektedir.

3.5. Sosyo-Kültürel Yapının Etkileri

Kentleşmenin üçüncü boyutu olan sosyal ve kültürel açıdan kentleşmeyi, sosyal örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci (Keleş, 1970, 92) olarak tanımlamıştık. Bu süreç gelişmiş ülkelerde, eski geleneklerin yerine yenilerinin yer alması; kentin sosyal değişiminin merkezi olması; sosyal değişimin kentten dışarıya etki etmesi; kentlerin içinde yaşayan insanların davranışları üzerinde etkili olması; alt yapı hizmetlerinin derecesi ve kalitesinin artması; kentleşme ile birlikte kent ve kentli kültürü birey ve kurum ilişkilerine hâkim olması şeklinde görülür.

Gelişmekte olan ülke veya bölgelerde kentleşmenin sosyal yapıya etkisi, sahip olduğu sosyal ve kültürel değerlerin derecesine bağlıdır. Demografik açıdan kentleşme sosyal ve kültürel açıdan kentleşmeden önde ve daha hızlı ilerler. Bu iki süreç arasındaki farklılık, kültürel boşluklar, yabancılaşma, anomik kentleşme gibi sosyal ve kültürel sapmalara neden olur.

Bölge kent merkezleri kırsal alandan almış oldukları yoksul köylü göçüne karşılık batıya sermaye, beyin ve kentli nüfusu göç olarak vermektedir. Kente taşınan yoksulluğa karşılık kentin iç dinamiklerini oluşturan zenginliklerin göç etmesi kentlerin adeta içini boşaltmakta, onları bitap düşürmektedir. Bunun sonucunda kırsal alandan gelen nüfus kentleşmemekte tam tersine kentler süreç içerisinde köyleşmeye doğru yol almaktadır. Çünkü köyden gelen nüfusun etkileşimde bulunacağı kentleşmiş nüfus ya yoktur ya da çok az ve cılızdır. Hal böyle olunca kentler yeni gelenlerin etkisi ve manyetik alanı içine girmektedir. Dolayısıyla bir kentte giderek iki kent meydana gelmektedir. Biri kentsel arz ve olanakların sunulduğu normal kent alanları iken, öbürü bu olanaklardan yoksun, kenti kuşaklayan gecekonduların meydana getirdiği, yoksulluk, açlık ve sefaletin

kol gezdiği, yoğun problemlerin yaşandığı varoş kentlerdir. Bu iki farklı kentsel yaşam arasında sosyo-ekonomik ve kültürel bakımdan derin uçurumlar dolayısı ile çatışmalar vardır. Bu çatışma ve çelişkilerin girdabına sürüklenmiş olan yeni kentliler sonuçta köylü kültüründen kopmakta ama kentli de olamamakta, arada kalmaktadırlar.¹³

Burada değerlerin ve kuralların işlerliğini yitirmesi sonucunda ortaya çıkan “anomik kentleşmeden” söz edilebilir. Parsons ve Mertonun ‘sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk ve çatışma’ (Bayhan, 1995, 100) olarak ortaya koyduğu bir sosyal problem olarak anomik kentleşme Ogburn’un ileri sürdüğü “Kültürel gecikmenin” yarattığı sosyal problemlere karşılık gelmektedir.¹⁴

3.6.Yeni Patronaj İlişkilerinin Etkisi

Kendi köklerinden koptuktan sonra kentte uyum sağlayamamanın getirmiş olduğu bu ara yaşam kendine has yaşam biçimleri olan ara değerleri ve kültürleri geliştirmiştir. Teknolojik ilerleme bir yandan toplumun bazı sınıf ve katmanlarını daha müreffeh kılarken, bu gelişmelere alt yapısı ve kurumlarıyla hazır olmayan toplumlarda bir kesimini büyük kentlerin varoşlarına savurmuş, orada toplumsal uyumsuzluklara, gerginliklere ve sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların yaratmış olduğu

¹³ Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse şu örnek verilebilir: Diyelim ki Van’ın x köyünden köylü kültürü ile yaşayan Memo Dayı göç ettikten sonra en yakın kent ve birinci göç istasyonu olan Van’a kendini atmış olsun.. Öncelikle normal kent alanlarında (sözelimi İki Nisan caddesinde) bir konut edinerek yerleşmek isteyecektir. Ancak ekonomik imkânları buna el vermez. Bu sefer kentin kenar mahallerinde (genellikle hemşerilerinin yanında) bir barınak edinerek ailesi ile birlikte buraya yerleşir. Hiç bir sosyal güvenceye, sosyal ve ekonomik olanağa sahip olmayan Memo Dayı zamanla kent merkezi ile çeşitli nedenlerle ilişkiye geçer (Cumhuriyet caddesine gelir). Orada ekonomik-sosyal ve eğitimsel olanaklara sahip düzgün giyimli, işi, arabası, geliri olan kentleşmiş Mehmet Beyleri görür. Hamle yaparak onlar gibi olmaya çalışır. Ancak içinde bulunduğu konumu buna elvermez. O da bu arzusunu gerçekleştiremez, arada kalır. Yani Memo Dayı olmaktan çıkar, ama kentli Mehmet Bey de olamaz, arada kalır. Hiç bir kültürün hiç bir kültüre üstünlüğünün varsayamayacağı bilinen bir gerçektir. Memo Dayı köyde köylü kültürü ile belki mutlu ve huzurlu bir yaşam sürdürmekteydi. Ama ata-baba topraklarından melodramatik bir biçimde kopuşun şokunu daha üstünden atamamışken yeni bir şok yer kentin hay huyu içinde tüketip gider.

¹⁴ Kültürel gecikme veya kültürel boşluk (Cultural Lag) maddi kültür öğeleri ile maddi olmayan kültür öğeleri arasında meydana gelen boşluktur. Ogburn’a göre maddi kültür öğelerini oluşturan fiziki mekânın değişmesi, ev şeklinin değişmesi, günlük hayatta kullanılan ev eşyalarının değişmesi ve meslek değişimi gibi öğeler; değer yargısı, zihniyet ve davranışlardaki değişimleri içeren maddi olmayan kültür öğelerinden daha hızlı ve daha çabuk değişirler. Bu anlamda kente göç edenler, tam anlamıyla olmasa bile, maddi olmayan kültür öğeleri bakımından (yani zihniyet bakımından) aynı değişiklikleri yaşayamamaktadırlar Böylece arada bir kültürel boşluk veya kültürel gecikme meydana gelmektedir. Oysa kent hayatının tüketim kalıplarını benimsemeleri diğer bir değişle kentleşmeleri için kentsel değer yargılarının da değişmesi gerekiyor. (Sezal 1992, 87)

yabancılaşmanın panoramik yapısı bugün Diyarbakır'ın, Van'ın, Batman'ın varoşlarında yaşanmaktadır.

Öte taraftan kentlere göç ederek gelmiş geniş yığınlar devletin sosyal güvenlik şemsiyesinden ve kentsel haklardan da faydalandırılmaları için; yeni geldikleri kentin karmaşık ortamı içinde bir yandan ulaşamadıkları kentsel olanakların yarattığı yoksunluklar, öbür yandan bu boşluklardan yararlanarak ortaya çıkan rantçı mafya türü örgütlemeler arasında sıkışıp kalmaktadırlar. Doğal olarak kendilerini korumak için yeni ilişki biçimleri ve kendilerine has patronaj ilişkileri geliştirmek zorunda kalmaktadırlar.

Önceleri aile ve hemşerilik patronaj ilişkileriyle kentte yer edinmeye çalışan ilk göç dalgaları, sonra klasik partilerin patronaj ilişkilerinde yer alarak, yeni tür kentsel menfaat lobileri haline dönüşmeye çalışmışlardır. Böylece göç dalgalarıyla gelen yeni göçzedeler kent içinde yeni mücadele alanları yaratarak kente değişik bir dinamizm kazandırdılar. Kentsel ortamın bu yeni mücadele öğeleri zaman içinde klasik patronaj ilişkilerini de dönüştürdü ve kentleri etkiledi. Yukarıda sayılan ve kentte yeni gelenler için bir şemsiye ve sığınak oluşturan patronaj ilişkileri, süreç içinde nitelik değiştirerek hâkimiyet peşinde koştu ve kent içinde yeni etki adacıkları ve hâkimiyet alanları oluşturdular. Bu yeni patronaj ilişkileri giderek iş bulmak, eğitim esnasında yardım sağlamak, dinsel faaliyetlere girmek, kişisel sorunları çözmek şeklinde kendini gösterdi. (Kıray, 1996,76) Bütün bunlar kentlerin doğal seyri içinde sosyal ve kültürel açıdan kentleşmesini zorlaştıran hatta bazen engelleyen unsurlar olarak fonksiyon gördü.

Sonuç olarak Van, Batman, Diyarbakır gibi kentler başta olmak üzere doğu ve Güneydoğu'da demografik açıdan bir kentleşmeden söz edilebilse de ekonomik ve sosyal açıdan bir kentleşmeden söz edilemeyeceği açıktır. Bundan dolayıdır ki bu kentlerdeki gelişmeleri demografik şişme ve sanayi dışı aşırı kentleşme kavramlarıyla açıklıyoruz.

4. VAN'IN KENTLEŞEME(ME) SORUNLARI

Van, bütün olanaksızlıklara rağmen doğunun yıldızı parlayan kentlerden biri konumundadır. "Dünyada Van.., Doğunun Paris'i" gibi sözler, Van'ın içerdiği potansiyelleri ve cazibeyi sergilemekte, geçmişten ziyade gelecekle ilgili 'umutları ve beklentileri' vurgulanmaktadır. Geleceğin belirsizliğinin çekiciliği ise Van'ı bir yanı olanaklar öte yanı olanaksızlıklarla dolu bir madalyonun iki yüzü gibi aynı anda bağrında taşıyan bir kente çevirmektedir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin 1997'de yaptırdığı bir

çalışmaya göre (s.88,89), Van’da, entegre sosyo-ekonomik kalkınma modeli açısından saptanan altı faktörün ikisi (üretim, tüketim, bölüşüm; dağıtım alt yapısı ile doğal altyapı) yeterli; ikisi (üretim faaliyetlerinin yeni kaynak yaratması ile maddi altyapı) yetersiz; diğer ikisi (kurumsal altyapı ile beşeri sermaye) ise kısmen yeterli bulunmuştur. Gelişme süreci içinde kamu kurumsal desteği ise tamamen yetersizdir. Bu tablo doğru okunulduğunda Van’ın tabiri caizse, “varlık içinde yokluk çeken” bir il olduğu görülür.

Van, civar illerin bölgesel çekim merkezi konumundaki bir kent olmasına karşın, bunu sosyo-ekonomik kalkınmasına ve kentsel gelişmesine tam olarak yansıtamamış; 500-1500 dolar arasında değişen kişi başına gelir seviyesi; geleneksel ekonomik ve toplumsal yapısını bir türlü kıramayarak Türkiye’deki 79 il içinde 73. gelmesi; merkez ilçesi Türkiye’nin **858** ilçesi içinde **151.** sırada yer alırken Bahçeşaray ilçesinin en sonuncu (858.) olması Van açısından kabul edilecek bir tablo değildir. 21. yüzyıla girerken gelişmeyi, kalkınmayı, refahı hak eden bir ilin tablosu bu olmamalı ve bu tablo mutlaka değişmelidir. Bunun için de kalkınmanın önündeki engellerin aşılması, yeni çözümlerin ve politikaların üretilmesi, bu politikaları kararlılıkla uygulayacak, yürütecek yerel, kentsel, ekonomik, sosyal ve siyasal dinamiklerin ortaya çıkarılması zorunlu görünmektedir. Sosyo-ekonomik kalkınmanın temel ön koşulu olan siyasal istikrar ortamı için toplumsal barışın sağlanması ise mutlaka gereklidir. Böylece, Van, toplumsal büyümenin bölgesel öncülüğüne talip olan bir kent olarak, hem kendisinin arzuladığı hedeflere ulaşacak, hem bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi yolu ile AB’ye entegre olmak isteyen ülke ekonomisine ve kalkınmasına büyük katkılar sağlamış olacaktır. Bu amaçlarla, realize edilmesi gereken potansiyeller, bunların önündeki engeller ve bu engellerin (sorunların) aşılması için gerekli olan çözümler irdelenmesi önemlidir. Bu sorunlardan biri olan kentin kentleşme sorunları yukarıda çerçevesini çizdiğimiz demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel kentleşme ve değişme ile yakından ilişkilidir. Bu belirlemenin ışığında bu açıdan Van’a baktığımızda şunları görüyoruz.

4.1. Van Demografik Olarak Büyümekte Ama Dönüşememektedir

Van demografik olarak kentleşememiş, ancak almış olduğu göçler sonucu bir “demografik şişme” ya da “nüfus büyümesi” ile karşı karşıya kalmıştır. Van kent merkezi nüfus bakımından hızla büyüyen bir nitelik taşımaktadır. **1985** yılında **110.653** olan kent merkezinin nüfusu Türkiye kentsel nüfus artış hızı ortalamasının **(%3,3)** iki katı bir artışla **(%6,4)**

1990’da 153.111’e, 1997 de 225.628’e, **2000** yılında **280 bine** yükselmiştir. (Bugün itibariyle kent nüfusunun **500** bin civarında olduğu tahmin edilmektedir). Görüldüğü gibi kent merkezinin nüfusu yaklaşık 20 yılda üç kattan fazla artmıştır. Bu durum demografik açıdan dramatik bir büyümeyi ifade etmektedir. Bu dramatik büyümenin temel iki nedeni (daha sonra üzerinde duracağımız gibi) son yıllarda meydana gelen “göç ve kaç” hareketleri ile nüfusun kendi iç dinamikleri ile (kontROLSÜZ ve) hızlı bir biçimde artmasıdır.

Resmi rakamı baz alsak bile son 15-20 yıl içinde yaklaşık üçe katlanmış bir nüfus artışı ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Kaldı ki Van’ın Edremit- Gürpınar- Bostaniçi- Erçek hatlarında genişleyen yapısı, iç içe geçmiş birçok yerleşim biriminin merkezinde yer alan “*Bölgesel Birleşik Bir Kent*”i temsil etmeye doğru ilerlemektedir.

Van’da meydana gelen bu nüfus artışının temelinde üç kaynağı vardır. Birincisi ve en önemlisi kırsal alanlardan gelen yoksul köylü göçleridir. Bu bölgelerden gelen göçler toplam artışın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. İkinci göç kaynağı çevre iller başta olmak üzere küçük kasaba ve ilçelerden çeşitli nedenlerle gelenlerden oluşuyor. Bir kısmı zorunlu nedenlerle gelen bu göçlerin bir kısmı de klasik göç nedenleriyle gelenlerden oluşuyor. Artışın üçüncü kaynağını ise nüfusun, özellikle kenar mahallelerde, iç dinamikleriyle (yani yüksek doğurganlığın) meydana getirdiği artışlar oluşturmaktadır.

Fakat Van’a gelen bu yoğun nüfus dönüşemediğinden kaçınılmaz bir sosyolojik gerçeklik olarak Van’ı kendi ölçülerine göre “dönüştürmeye” çalışmaktadır.

4.2. Kent Ekonomik Olarak Kimliğini Bulamamıştır

Bu tespitin çağdaş ve gelişmiş bir kentsel vizyon ve ekonomik kimlik yaratmak için bir çıkış noktası olduğu unutulmamalıdır. Bir kentin kimliği kentteki onlarca alan ve sektör arasında o kente damgasını vuran işlevlerin toplamıdır. Tarıma dayalı sanayi ürünlerin ihraç edileceği bir üst haline gelme ve turizm kenti olma stratejisini geliştirebilecek Van bir dönem sanayileşmeye özenmiş ama bir “Sanayi Kenti” olamamış, turizm için çabalamış fakat bir “Turizm Kenti” de olamamıştır. Var olan organize sanayi bölgesi, kurulmaya çalışılan organize hayvancılık bölgesi kentin ekonomik gelişimi için umut verse de yeterli değildir. Aynı durum turizm içinde geçerlidir. Van tarihi, turistik, kültürel, doğal ve inançsal değer ve varlıklarını değerlendirememiştir. Antalya’da 200 bin turistik yatak kapasitesi varken

turizm kenti olmaya çalışan Van'da turistik yatak kapasitesi hala yüzölçümüyle rakamlarla ifade olunmaktadır.

Ayrıca kent, büyük bir değer olan gölün olanaklarından da yeterince faydalanamamış, dolayısıyla kentin kalkınmasında ve bir kimlik oluşturmada göl motorize bir güç olamamıştır. Van'daki üniversite otuz yılı aşkın bir süredir kurulmuş olmasına ve elverişli koşullara sahip olmasına rağmen hala öncü bir rol oynayacak bir boyuta gelememiş olması manidardır. Kuzeyden güneye Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, İran, Kürt Federe Bölgesine yakın sınıra sahip Van sınır ticaretini de canlandırıp işlevsel hale getirememiştir.

Dolayısıyla Van hala ekonomik ve kentsel kimliğini bulamamış, deyim yerinde ise arada olma konumunu sürdürmektedir. Turizm, sınır ticareti, tarım ve tarıma dayalı sanayilerin ihraç edileceği bir üst haline gelmesi olanaklı olan Van, öte yandan üniversite ve kongre şehri olabilecek potansiyellere de fazlasıyla sahiptir. Sorun bunları dönüştürme konusunda bir azim ve kararlılık ortaya koyacak olan yönetim kapasitelerinin bulunup ortaya çıkarılması ve bu alanlarda düşünülen veya düşünülecek olan projelerin realize edilerek hayata geçirilmesinde yatıyor. Yukarıdaki sektörel gelişmelerin ışığında, ilin gelişme yönünü tespit ederek kalkınma ve gelişme hamlesi başlatması için öncelikle 1) Vizyon çalışması 2) SWOT çalışması 3) Master plan çalışması yapılması elzemdir.

4.3. Kent, Sosyo-Kültürel Açıdan “Kentileşme” Sürecini Tamamlayamamıştır

Van'a göç ederek gelen göç zedeler, ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle normal kent alanlarında bir konut edinemedikleri için kentin civar mahalleleri olan Hacibekir, Süphan, Şamranaltı, Altıntepe, İstasyon, Beyüzümü, akköprü, Sığke varoşlarına sürüklenerek ya bir barınarak ya da bir gecekondu barınma ihtiyaçlarını kendi olanakları çerçevesinde “pratik olarak” çözme yolluna gitmişlerdir. Genellikle ilk gelenlerin oluşturdukları kentsel adacıklar, ardılarının gelmesiyle büyümüş ve giderek her mahallede o yöreden veya ilden, ilçeden gelen insanlardan oluşan hemşerilerin oluşturdukları adacıklar meydana gelmiştir.

Kent, gelen insanlara gerekli olanakları sunup onları kentleştiremediği için, gelen insanlar hemşerilik güdülerıyla bir araya toplanarak kendi eski kentsel ve yoksul kırsal yaşam ortamlarını yeni kente taşımışlar ve onları yeniden üretmişlerdir. Bu bölgelere taşınan ortak kader

genellikle kültürel ve sosyal birliğin de ötesinde işsizlik, yokluk ve yoksulluktur. Dolayısıyla Van'ın varoşlarında biriken bu yeni yerleşim alanları kentsel ve sosyal yoksunlukların ötesinde her türlü gelişmeye açık bir hal ve dinamizm meydana getirmektedir. Öte yandan kent, kırdan yoksul köylü göçü alırken batıya sermaye (zenginleri), beyin (okumuşları) ve kentleşmiş nüfusu göç olarak vermiş; kentleşmenin temel dinamikleri olan bu unsurlar olmayınca gelenlerin etkileşerek dönüşecekleri bir yapı olmayınca göç zedeler kenti kendilerine göre dönüştürerek devasa köy haline getirmiştir. İşte bu süreç kentte gelenleri köylü olmaktan çıkarmış ama kentli de yapamamıştır. Bu kesim, modern kentsel olanaklardan faydalanmanın, iş bölümü ve uzmanlaşmanın, kentsel yaşam pratiklerinin ve olanaklarının (eğitimin ve sağlık hizmetlerinin) uzağında kalmış ya da bırakılmışlardır. Öyle ki Cumhuriyet caddesindeki mağazaların vitrinlerindeki lüks eşyalar uzansalar dokunacak kadar onlara yakın, ama ekonomik yoksunluktan ötürü asla edinemeyecekleri kadar uzaktır onlara.

Sonuçta bugün Van'a baktığımızda bir Van'ın adı altında iki ayrı kent görebiliriz: Biri sembolik olarak İki Nisan – Cumhuriyet ve Maraş caddesi hattında yer alan, caddelerinde ciplerin ve bolca mercedes otomobilin görüldüğü, ortalama yıllık geliri 20-30 bin doların üstünde seyreden, lüks konutlarda oturan bir kesimin oluşturduğu bir Van iken; öbürü bu merkezi Van'ı çepeçevre sarmış, kente göç ederek gelmiş kesimlerin oluşturduğu varoşların (Xaçort'un, Altıntepe'nin, Beyüzümü'nün, Suphan'ın , Şamranaltı'nın vb) Van'ıdır. Bu iki kesim açısından her bakımdan var olan farklılıklar ve düşük gelir grupları, özellikle yüksek gelir grubundakilerin yaşam, üretim ve tüketim kalıpları tarafından uyarılmakta hatta kimi zaman kışkırtılmaktadır. Hedef bu iki kesimli Van'ı bir Van'ın haline getirmek olmalıdır. Bu durumun düzeltilmesi konusunda başta merkezi idare olmak üzere yerel yönetimlere büyük görevler düşmektedir.

4.4. Kent İmar ve Beledi açıdan Tahrip Olmuştur

Her şeyden önce kentin anayasası sayılan imar planının geçmiş yıllarda ihlal edilmiş olması onarılması güç sorunlar ortaya çıkarmıştır. Sosyal donatı alanlarında, yol güzergâhlarında, yeşil alanlarda kontrolsüz ve kaçak bir yapılaşmaya gidilmiş olması sadece geçmiş on yılların heba edilmesine yol açmakla kalmamış aynı zamanda kazanılması gereken gelecek on yılları da ipotek altına almış bulunuyor. Böylece, kent arsalarının yanlış kullanılması kazanılması mümkün bir geleceği bilinçsizce harcamıştır. Aç gözlü rant kullanımı, eğri büğrü yollar, çürük dişler gibi dizilmiş binaları

ortaya çıkarmış, bu anlayış mutsuz ve stresli insanların oradan oraya dirsekleriyle kendine yol açarak ilerledikleri çarpık bir kentleşme ve yapılaşma ortaya çıkarmıştır.

Yeşil alan kullanımı modern ve çağdaş ölçülerin çok altında kaldığı gibi kentin çıkışlarında kurulmuş olan beton santralleri kentin ve kentlinin ciğerlerini esir almış durumdadır. Öyle ki, bir zamanlar yeşil ve mavinin hakim olduğu bu güzelim kent uzaktan bakıldığında her daim bir büyük toz bulutunun altında sallanarak hayatini sürdürmektedir.

Bol suyun olduğu bölgede kent su sorunu yaşamakta, bazı kuyularda ise arsenik tespit edilmiş bulunmaktadır. Çevre etki değerlendirmesi tam olarak uygulanmamakta, yetersiz kanalizasyon şebekesi ve tam işlemeyen arıtma sistemi sonucu atıklar göle deşarj edilmekte, bölgenin velinimet ve dünya tabiat varlığı sayılan güzelim göl her geçen gün daha da kirlenmektedir. Artan trafik sorunu, ana arterlerin açılmasını ve modern otopark alanlarını zorunlu kılmaktadır.

Sonuç itibariyle ıslah edilmesi gereken kentsel ve sosyal alt yapı sadece kentsel açıdan değil aynı zamanda ekonomik yatırımlar ve sosyal ve kültürel yaşam açısından da zorunludur. Yeni iş başına gelmiş yönetimin bu sorunların üstesinden gelmesi için, öncelikle 1) 1-3 ve 5 yıllık hedeflerini net ve doğru bir biçimde ortaya koyması, 2) bu hedeflere ulaştırabilecek projeler üretmesi ve 3) bu projeleri uygulayabilecek kadroları bulup görevlendirmesi gerekir.

5. KENTSEL YAŞAMDA “HAK” VE “GÖREV” KAVRAMLARI

Bir kentte yaşayan insanları “kenttaş” olarak tanımlamak mümkündür. Kenttaşların yaşam grafiği içinde kent üzerinde bazı “hak”ları olduğu gibi kente karşı bazı “görev”leri vardır. Hak ve görev kavramları bir madalyonun iki yüzü gibi ayrılmaz iki parça olarak birbirlerini tamamlarlar. Kenttaşlardan kente karşı görevlerini yerine getirmeleri isteğinde bulunmak için onlara bazı kentsel hakları kullanma olanaklarını tanımak gerekir. Diğer bir deyişle görev kavramının ön koşulu hak kavramıdır. Ya da bu kavramın tekabül ettiği hakların tecellisidir.

Bir kenttaşın kent üzerindeki hakları alt yapısı olan çağdaş bir konut, temiz çevre, temiz hava, imarlı düzgün alanlar, geniş caddeler, yeşil alanlar, dinlence yerleri, taşıma olanakları, eğitim, sağlık hizmetleri gibi sürekli ve günlük yaşamda ihtiyaç duyulan olanakların sağlanmasıdır. Bu olanakları

kentin yönetiminden merkezi ve yerel düzeyde sorumlu olanlar yaratırlar ve kenttaşların kullanımlarına sunarlar. Bunlar çağdaş bir yönetimin dolayısıyla çağdaş bir kentin temel gerekleridir.

Kenttaşlar bu hakları kullanma karşısında bazı görevleri otomatik olarak yerine getirme ile sorumlu hale gelirler. Bu görevler, kentin ihtiyaçlarını karşılamak için gelir ve yaşam düzeyine bağlı olarak kendine tekabül eden mali yükümlülüğü yerine getirmek biçiminde gerçekleştirilir. Bunu da iki biçimde karşılar: Birincisi, merkezi yolla vergi verir, (gerçek bir yerel yönetim sisteminde bu vergileri yerel yönetimler toplar); ikinci olarak, kentte kendisi ile ilgili verilen beledi hizmetlerin karşılığını kentin belediyesine öder. (Su parası, emlak vergisi, çevre temizlik vergisi gibi). Çünkü her kentte yaşamının bir maliyeti vardır ve bu karşılanıp doğru kullanıldığında kentte hizmet olarak geri döner. Birey çağdaş bir kentte yaşıyorsa veya böyle bir kentte yaşamak istiyorsa bunun bedelini ödemek durumundadır. Bu işin mali yönünü oluşturur.

Kenttaşların kentsel yaşam için vermiş olduğu paraların yerinde kullanılıp kullanılmadığını denetlemesi, bu nedenle denetim mekanizmaları kurması şeffaf, katılımcı ve demokratik yerel yönetim geleneğinin oluşması için önemli bir adım olacaktır.

İşin başka bir boyutu da kentsel yaşamı kolaylaştıran kamusal araç gereçlere karşı sorumlu davranılmasıdır. Diğer bir deyişle kente karşı suç işlenmemesidir. Sorumluluk duygusuna sahip kenttaş/yurttaş suç işleyenleri uyarır veya ilgililere bildirir. Bu durumun kurumlaşması için “kent suçları” kavramı yerleşmeli ve bu suçlara bakan “özel ihtisas mahkemeleri” kurulmalıdır. Eğer yukarıda zikredilen ekonomik, sosyal, kültürel hak ve olanaklardan faydalandırma sağlanırsa kenttaşların sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyleri yükseleceğinden bu gibi suçlar ve olumsuzluklar da olmayacak ya da çok azalacaktır.

ÇAĞDAŞ BİR KENTİN ÖLÇÜLERİ

Günümüzde artık modern çağdaş kentler hatta ülkeler bu durumun ne kadar gerçekleşip gerçekleşmediğine bakarak tespit edilmektedir. Yolları düzgün olmayan, binaları çürük dişler gibi dizilmiş, imar planları ve yapılaşmaları rüşvet kokan, sıkışık, plansız gelişi güzel gelişmiş, içinde mutsuz ve stresli insan kalabalıklarının koştuğu, birbirlerini iterek veya ezerek bir yerlere ulaşmaya çalıştıkları kentlerin varlığı gelişmemişliğin kanıtı sayılırken; yolları düzgün, alt yapı sorunlarını çözmüş, imarı insan yaşamını

ve insan mutluluğunu esas alan, yeşil alanları ve kent möblesiyle ferah ve yaşanabilir mekanlar sunan güzel, planlı bir biçimde gelişen, içinde üretken, verimli ve mutlu insanların yaşadığı kentler ise gelişmişliğin ölçütü sayılıyor. Birinci şıkta sayılanların yaşanmaması için ikinci şıkta sayılanların yerine gelmesi gerekiyor.

Sonuç itibariyle yönetenler kentte yaşayanlara çağdaş kentsel olanaklar sundukları oranda onlardan görevlerini yerine getirmelerini isteyebilirler. Bu karşılıklı olumlu etkileşim kentin toplam enerjisini, kentin mutluluğu için harekete geçirecektir. Peki, bütün bu işleri kim yapacak? Birinci kritik soru budur. Elbette bu konuda (başta merkezi hükümetler olmak üzere) yerel yönetimlere büyük görevler düşüyor. Peki, yerel yönetimler bu görevleri yapacak, bu devasa işlerin üstesinden gelecek durumda mı? İşte cevaplandırılması gereken ikinci kritik soru da budur. Başka bir çalışmanın konusunu oluşturan bu durum, yeni bir yerel yönetim modelini zorunlu kılmaktadır. Bu model, "halktan yana, güçlü, özerk, demokratik, etkin ve verimli hizmet üreten bir mantaliteye sahip olmak zorundadır.

6. SONUÇ

Yoğun bir biçimde yaşanan göç ve kaç hareketleri karşısında hazırlıksız yakalanan kentler çarpık kentleşmeyle karşı karşıya kalarak kısa sürede kendi içinde ikiye ayrıldılar. Bir taraftan kentsel olanaklardan faydalanan kent merkezleri, öbür tarafta bu olanaklardan faydalanamayan kaçak yapıların meydana getirdiği varoş kentleri yer aldı. Varoşlar açlık ve yoksulluğun yoğun biçimde yaşandığı, bireylerin kentsel haklardan faydalanamadıkları için kente karşı görevlerini de yerine getiremediği alanlar haline gelirken; işsizlikle beslenen süreç kent suçlarını arttırdı, anomik kentleşmenin çarpıcı bir biçimde yaşanmasına neden oldu. Nasıl ki çözüme kavuşturulamadığı için yıllar süren savaşın sonuçları bugün yoksulluk, açlık ve anomik kentleşme olarak karşımıza çıkıyorsa, gerekli önlemler alınmadığı takdirde bugünkü sürecin sonuçları yarın kapanması zor derin toplumsal çalkantı ve çatışmalar biçiminde ortaya çıkabilir. O nedenle diyoruz ki yeni bir yerel yönetim sisteminin geliştirilmesi gerekir. Bu sadece beledi sorunları çözmekle kalmayacak Türkiye'nin en önemli sorunu olan Kürt sorununun çözümüne de büyük katkı sağlayacaktır. Evet, yereli, beledi sorunları (yukarıda vurgulandığı üzere) acilen çözmeliyiz ama genel demokratik sorunlar da bir an önce çözülmelidir. Sorunlar da çözümlerde artık iç içe geçmiştir.

Onun için, Van'ın, Batman'ın ve Diyarbakır'ın sorunları çözülmeden İstanbul'un, Adana'nın, Mersin'in sorunları çözülemez. Tıpkı, bölge huzura kavuşmadan Türkiye'nin huzura kavuşmayacağı gibi. Bu nedenle artık bölge halkı sorunları çözme konusunda dert ortaklığı değil, çözüm ortaklığı istiyor. Artık sadece sorunları incelemek yetmiyor, koşulları acilen değiştirmek ve sorunları çözmek gerekiyor. Buna bu günden başlamak lazım yarın (olduğunda) geç olabilir.

KAYNAKLAR

- Bayhan, Vehbi. "Sanayileşme Sürecinde Anomi ve Yabancılaşma" İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, sayı 1, Ağustos, Malatya 1995.
- Bayhan, Vehbi. "Türkiye'de iç göçler ve Anomik Kenileşme", II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım, 1996, Mersin.
- DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkmana Planı, 1995 Ankara.
- DPT, GAP Masler Planı I, II, III. IV. Ciltler, Yüksel-Nippon, 1989, Ankara.
- Ergil, Doğu. Doğu Sorunu Teşhisler ve Tespitler, TOBB Yayını 1995, Ankara.
- Keleş, Ruşen. "Türkiye'de Şehirleşme Eğilimleri", AÜ. SBF Drg., Cilt 25. Aralık 1970, Ankara
- Kıray, Mübbecel. "Kentleşme ve Potronaj İlişkileri" ,Ada Kentliyim Dergisi Sayı II, 1996, Ankara.
- Laçiner, Ömer. "Kentlerin Dönüşümü", Birikim 86,87, Haziran, Temmuz 1996.
- Özer, Ahmet. Kentleşme ve Yerel yönetimler, Karşı Yayınları, 1995, Ankara.
- Sezal, İhsan. Şehirleşme, 1992, İstanbul.
- TMMOB. Zorunlu Göç Sorunları, Haziran, 1996, Ankara
- Uras, Güngör. 'Fakirlik Başa Bela' Yeni Yüzyıl Gazetesi 21.10.1996
- Yavuz, Sevinç, "Göçün Yarattığı Suç Şehirleri", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 21.10.1996, İstanbul

KENTLEŞME VE DEPREMSELLİK

Urban Development in Seismic Zones

Erhan KARAESMEN, Coşkun ERKAY

ODTÜ, BEX Sciences

Özet

Dünyanın her yerinde belli sorunlar taşıyan kentsel gelişme olgusu ülkemizde nüfus artışının ve hareketliliğinin aşırı yoğunluğu dolayısıyla daha da kaygı verici boyutlar taşımaktadır. Hasarlı deprem riskinin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan kentsel nüfusun büyüklüğü ek bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin ve yerel sivil güçlerin kentsel gelişmede zaten mevcut olan dikenli sorunların depremsellik kapsamı içinde daha da ciddi boyutlar taşıyabileceğine dikkatli olmaları gerekmektedir. Yeni yerleşilecek yörelerin coğrafi ve çevresel özelliklerinin yanı sıra deprem gasarı riskini arttıracak jeolojik ve zemin sel nitekileri de göz önünde tutulmak zorundadır. Yapı kalitesi denetiminin ise öncelikli ve önemli bir konu olarak dikkate alınmasının gereği açıktır.

Anahtar Sözcükler: Kent, kentsel yaşam, kentsel gelişme, deprem, kentsel alanların depremselliği.

1. GİRİŞ VE KONUNUN ÇERÇEVESİ

Aşırı süratli, disiplinsiz ve düzensiz kentleşme Türkiye toprakları üzerinde Batıdan Doğuya ve Kuzeyden Güneye tüm bölgelerde ve yörelerde kendini gösteren bir olaydır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden bu yana doğurganlığı yüksek bir toplumun yaşadığı Anadolu ve Trakya Türkiye'sinde süratli bir nüfus artışına tanıklık edilegelmişti. Kırsal kesimden kentsel yerleşmelere doğru 1950'lerde başlayan ve yoğunlaşarak devam eden ilk göç hareketi ise genel nüfus artışının yanı sıra kentlerin daha ileri çekim merkezleri haline gelmiş bulunduğu da ayrıca biliniyordu. Peşin Doğu Karadeniz yörelerinde İstanbul ve Ankaraya akış biçiminde ortaya çıkmış bulunan bu nüfus hareketi giderek Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ortaya yakın kesimlerinden Ankaraya ve Adanaya kitlelerin akışı biçiminde devamlılık bulmuştu. İç Ege'den İzmir'e doğru akış ile bölgesel ölçekte tamamlanıyor hissini vermeye başlamıştı.

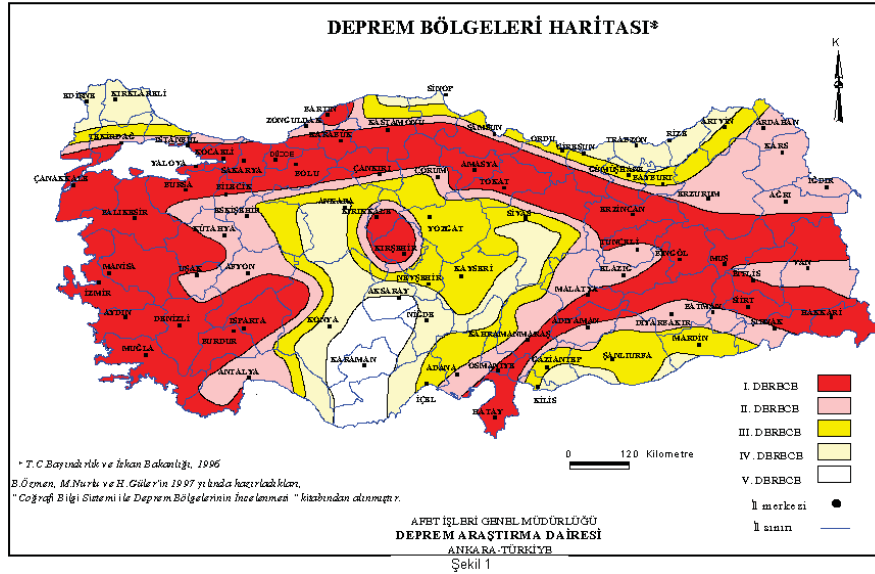
Ancak, 1980 ortalarından itibaren bu kez Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu'dan büyük kentlere doğru yeni bir iç göç dalgasının kendini gösterişine tanıklık edildi. Güneydoğu yörelerine özgü iç sosyal dengeleşme dinamikleri Anadolu topraklarının bu kesiminde, ayrıca, Batı Anadolu ve Akdeniz sahşllerine doğru yönelen nüfus akışını yoğunlaştırırken kendi coğrafyası içinde kalan kentsel yerleşmelerin de hızla büyümesine yol açtı. Diyarbakır ve Gaziantep başta olmak üzere Urfa, Malatya, Elazığ ve Van kent nüfus artışlarındaki patlamanın çekim merkezlerini oluşturdu.

Doğu ve özellikle Güneydoğu Anadolu'ya özgü toplumsal denge yerleşememişliğinin yanı sıra tüm Anadolu'da süratli kentleşmenin kamçılanması bir sosyo-ekonomik-politik oluşum daha rol oynadı. Küreselleşme ve uluslararası yeni dengeleşme eğilimlerinin Anadolu'da tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin arka planlara itilmesi gibi bir sonuçla kendini gösteriş gözlendi. Kırsal kesimler, böylece, tüm Anadolu yörelerinde ekonomik ve sosyal gücünü yitirmiş ve toplumsal gelişmedeki ağırlığı azalmış küçük birimler haline dönüşmeye başladı. Oralarda yaşayan yurtdaşlar için Batı Anadolu'nun ve Akdeniz sahillerinin kentsel yaşamına özelemler artsa da oralara ulaşmadan önce kendi yakınlarındaki kentlerin sosyo-ekonomik sunularının peşine düşme yolu seçilmiş bulundu. Metnin sonraki bölümlerinde sayısal verilerle de desteklenecek olan bu genel saptamanın bir ürünü olarak "kentleşme" 2000ler Türkiye'sinin en sancılı sorunlarından biri haline geldi. Nüfusları kontrolsuz ve plansız olarak artan büyük ve orta boy kentlerin hemen hepsinde araziden ve her türlü diğer

gayri menkulden rant edinme eğilimi ise toplumsal bir yaygınlık kazandı. Böylece kentlerde arazi kullanım planlaması çok zor yapılır hale geldi. Belli belirsiz bir şeyler yapılması durumunda da kimsenin bu planlara uyma gayreti içinde olduğu gözlenemedi.

Öte yandan, Anadolu topraklarının önemli bir parçasının deprem afeti riskiyle karşı karşıya bulunduğu bilinmektedir. Bu gerçeği hatırlatmak üzere ülkemiz teknik dünyasında yakından bilinen bir doküman olarak Türkiye Deprem Bölgeleri Haritasını hatırlatmakta yarar görülmektedir (Şekil 1).

Kentlere herhangi bir sosyal programa bağlı olmaksızın, disiplinsiz ve düzensiz bir koşu soluk soluğa devam ederken zaten geleneksel olarak kontrol altında tutulamamış kentsel yerleşme düzeni depremsellik olayıyla bağlantılı olarak daha ileri biçimde bozuldu. Deprem hasarı riskini azalmaya yardımcı olabilecek uygun jeolojik özelliklere sahip yeni yerleşme yörelerinin araştırılması, bulunması ve akılcı planlanması yapılamadı. Yapı kalitesi kontrolünde bir türlü yerleştirilemeyen kuralların da geliştirilememesi dolayısıyla yakın dönemlerde hızla büyümüş olan kentleşrin yıkımlı afetlere duçar kalması tehlikesi daha da artmış bulundu. Bu bildiri metni bir hayli sızılı ve dikenli özelliklere sahip bu konuların sistematik biçimde özetlenmesini ve geleceğe dönük alınabilecek önlemlerle ilgili bazı önerilerin geliştirilmesini amaçlamaktadır.



2. KENTLEŞME DÜZENİMİZİN GEÇMİŞİ VE BUGÜNÜ

2.1. Anadolu'nun Geçmişinde Kentlerin Yeri

Coğrafi çeşitlilik gösteren, bir ucundan Mezopotamya uygarlıklarının ve devletlerinin, öbür ucundan da Akdeniz uygarlıklarının komşuluğunu yapan bir içiçe geçmişlik Anadolu topraklarında binlerce yaşanmış olan sosyal mozayiğe çerçeve oluşturmuştur. Farklı coğrafyaların uygarlık izleriyle benzerlik gösterebilirler bile, Hitit, Frikya, Likya, Karya gibi devlet ve imparatorluk oluşumları çeşitli kent merkezlerinin yerleşip büyümesine yardımcı olmuşlardır. Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan çeşitli kayıtlar oralarda uzak geçmişin kentsel yaşam izlerinin farkedilmesine ve algılanmasına yol açmaktadır. Akdeniz antikiteleriyle bağlantılı olarak Anadolu toprakları üzerinde yer almış Afrodiasya, Efes, Priyene, Milet, Didim gibi yerleşme merkezleri de Güneybatı Anadolu'nun kentsel geçmişini dikkatlere sermektedir. Daha yakın tarihlerin Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemleri ise İstanbul başta olmak üzere fiziksel ve sosyo-ekonomik varlığını hala sürdüren çeşitli kentsel yerleşkelerin ülke toprakları üzerinde yaygın olarak yer almasına yol açmıştır. (İzmir, Konya, Antalya, Erzurum, Amasya, Kayseri, Bursa, Edirne, ...). Tüm bu dönemleri kapsayan tarihsel gelişme çizgisine bakıldığında kentlerin büyüüp küçülmesinde hatta bazen yok olmasında yer küresinin bu bölgelerine özgü deprem afetlerinin etki yapageldiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra savaşların ve istilaların yol açtığı yıkımlarla kentsel dokuların yok olduğuna çok kez tanıklık edilmiştir.

Bir zamanlar var olup sonra yok olan ya da yok molmasa bile önem kaybeden pek çok kentsel yerleşme dünyanın bu coğrafyasında hala izlenebilecek ya da görülebilecek durumdadır. Çağdaş arkeolojik yaklaşım yıkıntılar biçiminde de olsa çeşitli tarihi kentsel dokuların ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaktadır. İzmir Agorasında yenilerde ortaya çıkarılan büyük Bazilika ile Efes'te gün ışığı bulan Yamaç Evleri bu olgunun son örnekleri arasındadır.

2.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası

Metnin, önceki Giriş bölümünde de sözü edildiği gibi yüksek doğurganlık, son dönemlerde yarım yüzyılı aşan bir süreye yayılmış doğudan batıya ve kırsal kesimden kentlere yönelmiş süratli bir iç göç günümüz Türkiye'si'nin kentsel yerleşme düzenindeki aykırılıkların ve bozuklukların ana sebepleri arasında gösterilmiştir. Ancak bu olumsuzluk kaynaklarına

rağmen Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılı boyunca kentlerin büyümesi belli bir plan-program mantığı içinde kendine göre kontrol edilebilmiş bir olguydu. “Sakin kentleşme dönemi” türünden adlar verilebilecek bu süreçte ayrıca idari sosyal bina türünden yapıların kentlere serpiştirildiği de biliniyordu. Dönemin koşullarına göre, yapı kalite kontrolü nisbeten kötü yapılmamış bu binalaşma hareketi içinde özel kişiler eliyle yapılan binalarda da belli bir özenin ve dikkatin yer almış bulunduğu hatırlanmalıdır. Öte yandan Genç Cumhuriyetin ulaşım alt yapısı alanındaki ve bunun yanı sıra ilk sanayi kuruluşlarının oluşturulması amacıyla giriştiği alt yapılaşma ve tesis yapılaşması gayretlerinin de altı çizilmelidir. “Cumhuriyet Dönemni Mimarisi” adını taşıyan bir hareketin ülkedeki imar arayışları ve gayretleri ile paralel gitmiş oluşu da anlamlıdır.

1950’ler ve sonrası, kısaca “gecekondu” kavramının belirleyici bir unsur olarak yer aldığı ikinci bir kentleşme evresinin kendini gösterdiği dönemdir. Burada iç göç hareketinin de baskısıyla peşin büyük kentlerin ve sonrasında giderek orta boy kentlerin nüfuslarının da hızla arttığı bilinmektedir. Kentlerde eskiden beri mevcut çekirdek yerleşme dokuları bu dönemde alt üst olmuş ve arazi kullanım disiplinsizliği ile yapı kalitesi düşüklüğünün kol kola girdiği bir yapılaşma düzenine geçilmiştir. Buna merkezi devlet yönetimi anlayışı çerçevesinde bir çare olarak İmar ve İskan Bakanlığı gibi kentsel düzene vaziyet edebilecek bir üsrt kurumun oluşturulması anlamlıdır. Ancak olayın merkezden bakılacak ve kontrol edilecek bir boyuttan çoktan çıkmış olması, rant hırsının beslediği insani ve teknik ilişkilerdeki etik bozuklukların güçlü baskılar yaratması, ayrıca merkezi yönetim anlayışına özgü bürokratik yavaşlık ve belirsizlikler iyi niyetle kurulmuş olduğu varsayılabilir bu bakanlığın kentleşme düzensizliğine hakim olamayışı ile sonuçlanmıştır.

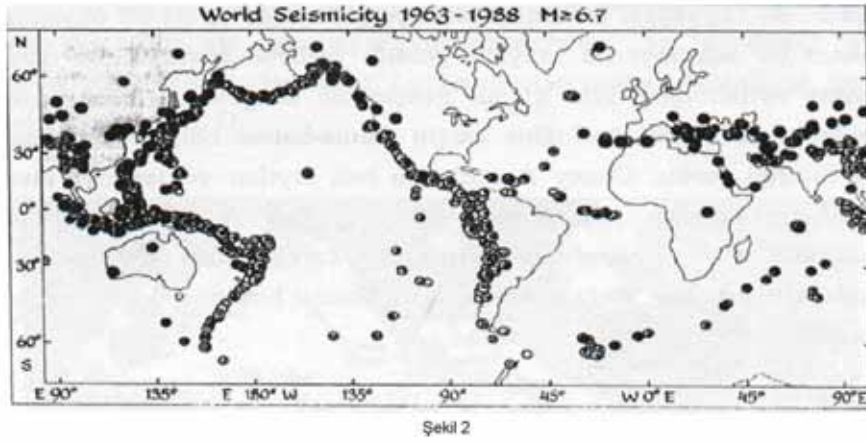
Ancak tüm bu edilgenliklere karşın bu dönemde yaşana kentsel bozukluklar ve aykırılıklar bile sonradan aranılacak hale gelmiştir. Son on yılda içine giren üçüncü kentleşme ya da kent düzensizliği evresine ise artık gecekondu olgusu değil çok daha kudretli bir bozucu unsur olarak kent topraklarının rant hırsıyla yağmalanması olayı damga basmaktadır. Devlet kurumları, günümüzün siyasal iktidarı ve onum politik yandaşları koruyucu müşfik bakışları altında iş gören bir “yeni yerleşmeciler” takımı kentsel yerleşme düzeni olayına tamamen egemen olma yolundadır. “Kentsel dönüşüm” olarak adlandırılan temeli, tanımı, felsefesi her yönüyle tartışılabilir bir imar felsefesi içinde kent toprakları akıl almaz yeni

düzensizliklere ve taşınmaz maldan büyük rantlar edinme hırsının doruğuna çıkışına teslim olmuştur. Görünürde modern yüksek binaların ve araya serpiştirilmiş daha küçük blokların yer aldığı parkı, bahçesi ve alt yapısı düzenlenmiş gibi duran birbirinden çirkin ve ruhsuz banliyö yerleşkeleri ortaya çıkmaktadır. Buralarda dönen rantın sınırı yoktur. Otomobile mağlubiyetin tam bir teslimiyetçiliğe büründüğü bir ülkede bu çevre sitelerde yaşayanların zaten mevcut olan kentsel ulaşım kargaşasına olan katkıları da küçümsenecek boyutta değildir.

3. YEREL DEPREMSELLİK VE KENTLEŞME OLGUSU

3.1. Deprem Afetiyle ; İlgili Genel Hatırlatmalar

Yer kürenin sertleşmiş ince kabuğunun ortaya çıkabilmesi için yüz milyonlarca yıllık bir oluşum macerası yaşanmıştır. Yaklaşık 80-100 km kalınlığa sahip bu kabuk zaman içine yayılarak parçalar halinde oluştuğundan iç formasyonları ve tabakalaşması yönlerinden karmaşık bir düzene sahiptir. Dıştan bakan bir gözün sadece dağ çıkıntılarını ve deniz girintilerini görebildiği bu yer örtüsü kilometrelerce aşağıya inerken düzensiz oluşumların ve tabakalaşmaların sonucu olarak yan yana rahat oturup oturupmamış birbirinin sürtünerek üzerinden geçen büyük kütlelere sahiptir. Bu sürtünme yüzeylerini, hem yer kabuğunun hala biraz soğuyor oluşundan ileri gelen fiziki deformasyonlarla hem de içerideki sıcak mağmadan sertleşen kabuğun iç yüzeylerine doğru oluşan konveksiyon akımı etkisi dolayısıyla birbirleri üzerinde çok büyük basınçlar yaratılması söz konusudur. Yoğunluğu gittikçe artan bu basınçlara sürtünen yüzeylerin iki tarafındaki kitlelerin kayaçları dayanamaz olduğunda yer küresi içinde noktasal da olsa büyük boyutlu bir kitle yer değiştirmesinin ve enerji açığa çıkışının kaynaklığı yapılmış olur. Çok uzun kilometreler boyunca uzayan bu tam yerleşmemiş kitlelerin sürtüşen yüzeyleri fay hatları adını taşır ve onların çok büyük bir enerji açığa çıkışı biçiminde kendini gösteren yer kabuğu hareketine ise “deprem” denildiği hatırlanmalıdır. Fay hatlarının ve sistemlerinin yer kabuğu üzerindeki dağılışı henüz hala eksik olan bilgilere rağmen büyük ölçüde saptanabilmiştir. Dünyanın çeşitli yörelerinde dolanan ve uzanan bu faylardan bir bölümünün Himalaya ve Tiyanşan (Pamir) dağları bölgesinden gelip Hazar ve Kafkaslar yöresinden sıçrayarak tüm Anadolu’yu boydan boya geçtiği ve oradan Marmara, Ege denizleri altında bir yerlere saplandığı bilinmektedir (Şekil 2).

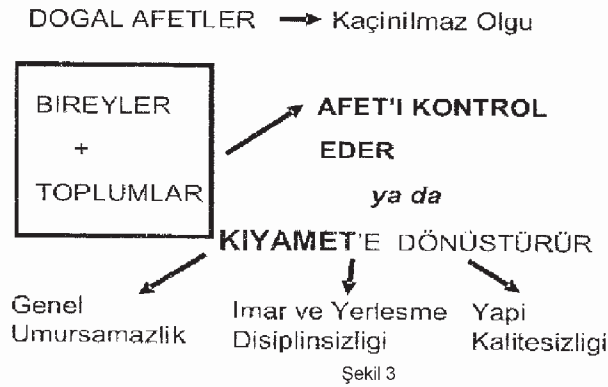


Bu büyük fay sistemiyle bağlantılı olarak Çukurova'dan Van Gölü yöresine doğru uzanan bir fay sisteminin daha mevcut olduğu akıllarda tutulmalıdır. Anadolu toprakları üzerine yayılmış biçimde çok sayıda ikincil fay hattı bulunduğu ve bunların da zaman zaman yıkıcı sarsıntılara yol açabildiği Anadolu Yarımadası'nın depremselliği çerçevesinde edinilmiş bilgilerdir. Batı Anadolu ve Ege yörelerindeki graben oluşumlarının tektonik hareketliliği de düşünüldüğünde ülkemizde geniş bir coğrafyanın ve toplam nüfusun dörtte üçünü aşan bir büyük bölümün yaşadığı kesimlerin ağır deprem riskiyle karşı karşıya bulunduğu biline gelmektedir. Bu bildirinin sunulacağı konferansın yer aldığı Van kenti de bu riski taşıyan kentlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Depremsellik fiziksel coğrafyaya bağlı ve insanoğlunun gücünün, kontrolünün dışında bir doğal olgudur. Bir bölgede, bir yörede, bir kentte deprem olacaksa olacaktır. Bunun oluşmasına engel olmak günümüzün ilerlemiş teknoloji ve bilgi yığınaklarıyla dahi elde değildir. Ancak, depremselliği bir büyük sosyo-ekonomik yıkım unsuru olmaktan çıkarmak insanın elindedir. Çağdaş bilim ve teknoloji ile bireysel akıl ve toplumsal korunma güdüsü hep birlikte depremlerin hasarlarını azaltma yolunda seferber olabilir. Deprem hasarları riskiyle yaşayan çeşitli ülkelerin bu alanda ilerlemeler kaydettiği ve bu afetin yıkıcı gücünden eski dönemlerdekine oranla daha az zarar gördüğü bilinmektedir. Ancak ülkemizin de dahil olduğu genişçe bir "teknolojisini tam geliştirememiş ve yaşam biçimini tam rasyonelleştirememiş" bir ülkeler paketi deprem hasarlarını ve zararlarını azaltmada henüz yetersiz kalmaktadır. Belki biraz fazla sadeleştirilmiş bile olsa Şekil 3'deki şematik açıklama deprem hasarlarını azaltma olayında önde gelen öğleri özetlemektedir. İşin doğanın

amansız gücüne ait olan ve insan oğlunca kontrolü olanaksız bulunan yönleri bir yana, bir deprem oluşumunu bir felaket haline getirmek ya da sevimsiz ama az hasarla atlatılmış bir küçük arıza mertebesine indirgemek insan oğlunun elindedir. Yali ülkelerin ve toplumların elindedir. Hasar ve zararı azaltmada çeşitli unsurlara dikkat edilmesi gerekiyor olmakla birlikte en temel iki özenin yerleşilecek yer olgusu ile yapı kalitesi özelliğine yönelik olacağı aşikardır. Bu iki önemli kavram “yeni yerleşme yerlerinin seçimi” ve “yapı kalitesi kontrolü” akılcı kentleşme düzeninin dayanaklarını oluşturabilir. Oluşturmalıdır.

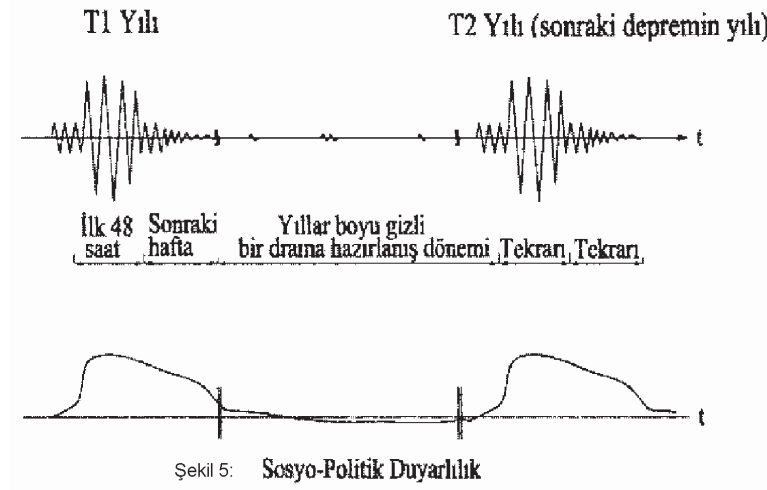
3.2. Deprem Riski Yüksek Yörelerdeki Yerleşmeler

Küçük kırsal yerleşme birimleri için de geçerli olabilecek bazı kuralların ve anlayışların kentsel yerleşmeler için fazlasıyla ve bazan dramatik biçimde geçerli olduğu hep gözlenmiştir. Kırsal yerleşme birimlerine göre nüfusu ve yapı sayısı daha yüksek olan kentsel yerleşmelerde depremin yaratabileceği hasarlar ve zararlar daha büyük olabilmektedir. Eski dönemlerde oluşmuş olan kentsel dokuda yapıların depremsel davranışının ciddi bir hasarı atlatabilecek mertebede yeterli olup olmadığını kestirmek kolay değildir. Özellikle ülkemizde, imar düzenine aykırı ve yapı kalitesi kontrolü görmemiş binalar ile diğer yapı türlerinin çoğunlukta olduğu düşünüldüğünde ağır deprem hasarı tehlikesi ürpertici olabilmektedir. Mevcut yapı stokunun onarımı ve depreme karşı yeterli bir yapısal davranış gösrececek hale getirilmesi, ekonomik sıkıntılarla tarihi boyunca göğüs göğüse gelmiş olan bir yakın çağlar Türkiye’sinin gücünü elbette aşmaktadır. Eğitim ve sağlık tesisleri başta olmak üzere çeşitli önemli toplumsal kullanım yapılarına yönelik durum saptama, onarım veya gerekirse yeniden yapım işleri için uluslararası destekli bazı gayretlerin gösterilmekte olduğu da bilinmektedir. Şimdilik yavaş ve verimsiz bir tempoyla yürüyor da olsa bu programlar çerçevesinde bazı olumlu etkinlikler gösterilmesine zaman içinde olanak bulunmasını temenni etmeliyiz. Teknik dünyanın içinden bakarak bu girişimleri destekleme tavrı içinde olmalıyız.



Belediyeler başta olmak üzere her türlü yerel yönetim birimlerine düşen asli görev ise kentsel nüfus artışı son yıllarda hafiçe azalma eğilimine girmiş bile olsa ülkemiz kenlerinde bundan sonra yapılacak yapıların hala büyük sayılara ulaşabileceği olgusunu dikkatle analiz etmektir. Bir önceki alt bölümde sözü edilmiş bulunan deprem hasarını azaltıcı temel yaklaşımlar çerçevesinde her yerel yönetim kendi imar ve yeleşme düzenini ve disiplinini yerleştirmek ve bunun uygulanmasını kollamak zorundadır. Ülke çapında alınmış ve tüm coğrafyalara yaygınlaştırılmış bir yapı kontrolü yasal dayanağının hala kurulamamış olbulunması büyük talihsizliktir. Ancak, deprem riski taşıyan bölgelerde yeleşik yerel yönetimlerin tümü kendi özel yapı kalite kontrolü düzeneklerini oluşturmak zorundadır. Öte yandan sadece yörel ve merkezi idarelerin konuya eğilmesiyle köklü bir çözüm bulunması kolay olmayabilir. Bu metnin ilk yazarının bir kaç yıl önce gerçekleşmesinde koordinatörlük yaptığı bir araştırma projesinde deprem afeti olayıyla ilintili olduğu düşünülebilecek özel kurum ve sivil toplum örgütü kuruluşları ile tüm yerel ve merkezi kamu birimlerinin, üniversitelerin, teknik meslek odalarının ortaklaşa bir kurumsallaşmaya gidip gidemeyecekleri araştırılmıştır. Kalınca bir kitap boyutunu bulan araştırma nihai raporunda bu kurumsallaşmanın koşulları, biçimleri ve oluşabilme olasılıkları ayrıntısıyla açıklanmıştır. Ancak bunların gerçekleşebilmesi için deprem olayına ve genelde doğal afetler kavramına karşı toplumdaki algılama ve bilinçli düşünme düzeyinin yükseltilmesinin zorunlu olduğu görüşüne varılmıştır. Buna göre “eğitim” topluma yaygınlaştırılmış biçimiyle önemli bir öge niteliği taşımaktadır. Şekil 4’te şemalaştırılmış biçimiyle deprem olayına karşı toplumsal davranışın unsurları arasında eğitim böylece temel bir yer almaktadır.

odaları başta olmak üzere tüm sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin bu rehaveti ortadan kaldırmak üzere elden geleni yapmaları gerektiği açıktır.



Öte yandan, her deprem afetinden sonra yerel ve ulusal ölçekte olduğu kadar evrensel ölçekte de uzmanlık çevrelerinin ve yerel kuruluş ve kurumlarının dikkatlerini kuvvetle çevirmesi gerekecek çeşitli konular ortaya çıkmaktadır. Bu alt konuların ve duyarlılık odaklarının bir özeti TABLO 1’de verilmektedir. Burada görüleceği gibi çeşitli konuların ayrı ayrı önceliğe sahip olarak belli bir önem sırası içinde ele alınması söz konusu olabileceği gibi, geniş yaklaşım paketi içinde birkaç konunun üzerine gidilmesi gerçekleştirilebilir. Bu çizelgede görüldüğü gibi tarihi kültür mirası niteliği taşıyan eski yapıların deprem olayıyla bağlantıları da zaman zaman gündeme gelebilmektedir. Tarihi kültür mirası zengin olan ülkemizde geçmiş dönemlerin sosyal izlerini de taşıyan ve günümüze aktaran pek çok yapının deprem hasarı riskiyle karşı karşıya olduğu bilinmektedir. Yerel yönetimlerin ve yerel sivil güçlerin kendi yörelerindeki tarihi kültür mirasına sahip çıkmaları gerektiği ve bu çerçeveye giren yapıların depreme dayanımlarının iyileştirilmesi zorunluğu bulunduğu anlayışında buluşmalarında büyük yarar vardır.

Tablo 1. Depremle ilgili üzerine gidilecek alt konular

ÇALIŞMA ALANLARI					
SALİT BİLİMSSEL TEKNİK	ALT KONU BAŞLIKLARI	GÖZLEMSEL ARAŞTIRMALAR	ANALİTİK ÇALIŞMALAR	DENEYSEL ÇALIŞMALAR	PLANLAMA ÇALIŞMALARI
	Yer Bilimleri		Y.E		Y
	Miko-Zon Sismik Etkisi Üzerine Temel Çalışmalar		Y.E		Y
	Risk Kavramı		Y.E		Y
REHABİLİTASYON	Davranışsal Anlayış		Y.E	Y.E	Y
	Kurtarma Ve İlk Yardım Organizasyonu		Y.E		Y
	Onarım Ve Güçlendirme		Y.E	Y.E	Y
	Ekonomik Konseptler		Y		Y
GENEL HAZIRLIK DURUMU	Afet İşletmesi Ve Yönetimi		Y.E		Y
	Yapı Kalitesi Kontrolü				Y
	Sismik Bölgelerde Kentsel Yerleşim Organizasyonu				Y
	Sosyo-Psikolojik Problemler				Y.E
	Sismik Bölgelerdeki Tarihi Yapılar		Y.E	Y.E	Y.E
	Depreme Hazırlıkta Uzun Soluklu Planlamalar		Y.E		Y
	Yerel Ve Ulusal İlgi Alanı Öncelikli			Y	
	Evrensel İlgi Alanı Öncelikli			E	

5. VAN KENTİ ÖZELİNDE BAZI HATIRLATMALAR

Ülke toprakları üzerindeki genel nüfus artışından ve nüfus hareketliliğinin kırsal yörelerden kent merkezlerine doğru yönelişinden Van kentimiz de nasibini almıştır. 1960’larda 22.000 dolaylarında dolaşan kent nüfusu günümüzde 430.000’ e yaklalmıştır. (Bu yaklaşık 20 misli bir artışı göstermektedir. Oysa aynı dönemlerde ülkedeki toplam nüfus yaklaşık 28.000.000 dolaylarından 72.000.000 düzeyine, yani 2,5 (iki buçuk) misli artış göstermiştir.) Bunun sonucu olarak, kentsel imar aykırılıklarının pek çoğu Van’da da sergilenmektedir. Öte yandan klasik arazi kullanım ve ulaşım yollarının izlerinin belirlenmesi gibi alışılmış imar duyalılıklarının yanı sıra Van kentimiz güçlü bir göl coğrafyası olayıyla hamurlaşmanın yarattığı bir çevresel düzenleme dikkatini de geliştirmek zorundadır. Ülkemizdeki kentsel gelişme anlayışı, çevresel korumacılık alt kalemini ihmal edegelmiştir. Bu konuun, gelişmesini henüz tamalayamamış ve dolayısıyla farklı sosyo-ekonomik öncelikleri bulunan bir ülke için biraz lüks kaldığı çoğulukla düşünülmüştür. Çevre duyarlılığı sadece insan ve toplum sağlığını ilgilendiren bir yaklaşım niteliği taşımıştır. Van gibi olağanüstü bir çevresel zenginliğe sahip bir kentte bu olaya farklı boyutlarda yaklaşılması gerektiği açıktır.

Bunun yanı sıra önceki bölümlerde altı çizilerek bwtimlemesi yapılmış olan yöresel depremsellik olgusu Van için de kuvvetle geçerlidir. Kent merkezini kuvvetle vurmamış olsa bile Van Gölü çevresinde ağır hasarlı depremlerin olduğu hatırlanmalıdır. Ayrıca gölün batı yakasında Varto'da ağır yıkımlı bir depremin yaşanmış olduğu hatırlanmalıdır. Dolayısıyla yapı kalitesi kontrolü bu kentimizde birçok diğer yöredekinden daha önemli ve öncelikli bir konu niteliği taşımaktadır. Yerel yönetimlerin ve teknik meslek odaları başta olmak üzere tüm yerel sivil toplum örgütlerinin özel duyarlık göstermeleri gereken bir konu olarak "deprem" ön plana çıkmaktadır.

6. SONUÇLAR VE YORUMLAR

Kentsel gelişme denen çok önemli sosyo-teknik olgunun ülkemizde algılanış ve uygulanış biçimi yanlışlıklara ve eksikliklerle doludur. Bu durumun kaçınılmaz gibi gözüken bazı nedenleri bulunmakla birlikte ortaya çıkan derinden düşündürücü tabloda bireylerin, toplum gruplarının ve toplum yönetim kademelerinin duyarsızlığının, umursamazlığının payı da büyüktür. Hasarlı deprem riskine sahip alanlara yerleşmiş kentlerde ise bozuk imar düzenine ek olarak deprem hasarı riskini gözetmeyen yerleşme düzensizliklerinin yer aldığı hususu emdişe verici bir gerçektir. Ülke çapında tüm bu unsurların ele alınış biçimine ve dikkat edilmesi gereken noktalara yönelik çeşitli açıklamalar metinde yer almış bulunmaktadır. Van kenti özelinde geliştirilmesi gereken duyarlılıklara ve dikkat odaklaşmalarına ayrıca değinilmiştir.

KAYNAKÇA

- Birkan. G; Karaesmen . E; "Ülkemizdeki Deprem Sonrası Hasar Onarımı ve Yeniden Yerleşme Uygulamaları", Türkiye'de Deprem Mühendisliği Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 1972, ODTÜ-Ankara
- Bolt. B; "Earthquakes" W.H.Freeman Company 30041 pages, 1993, Newyork
- Boyacı Yakut. N.; Güngör E.; Karaesmen E.; "Deprem ve Kurumsal Yapılanma – Afet Yönetmeliğine Giriş", Türkiye Müteahhitler Birliği Yayınları,385 sayfa, 2004, Ankara
- Canbolat. B. B; Tüýdeş. H; Erberik. A; Karaesmen. E; "Deprem", ODTÜ-Toplum ve Bilim Merkezi Yayınları, 154 sayfa, 2007, Ankara
- Karaesmen. E; "Öncesiyle Sonrasıyla Deprem", Atılım Üniversitesi Yayınları, 451 sayfa, Ankara

- Karaesmen. E; "Introduction to Architectural Engineering", Boğaziçi Üniversitesi (BU) Ders Notları, 170 sayfa, 2006, İstanbul
- Karaesmen. E; "Some Social Aspects of Earthquake Disaster", Proceedings of the Seventh World Conference of Earthquake Engineering, 1980, İstanbul
- Karaesmen. En; Karaesmen. Er; Selçuk. S; Kibar. A; Karaşin. E; "1 Mayıs 2003 Bingöl Depremi", ODTÜ Afet Yönetim ve Araştırma Merkezi Özel Yayını, 62 sayfa, 2003 Ankara
- Karaesmen. E; Boyacı. N; "Deprem Bölgelerindeki Sorunların Sosyo-politik Boyutları Üzerine Bir İrdeleme", 3. Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı Bildiriler Kitabı, 1994, İstanbul
- Karaesmen. E; İzmir. H; Boyacı. N; "Yapıda Denetim, Sorumluluk ve Sigorta", Türkiye İnşaat ve Tesilat Mühendisleri İşveren Sendikası (İNTES) Yayınları, 1989, Ankara
- Küçükdoğan. B; Karaesmen. E. "Natural Disaster: What is it? What is not?" Proceedings of International İzmir Seminar on Disaster Engineering for Architects; July 2004, text of keynote presentation, Türkiye Mimarlar Odası Yayınları 2005, Ankara
- Sevgili. G; Küçükdoğan. B; Karaesmen. E; "Old Masonry in Seismic Zones" Earthquake Engineering Essentials and Applications Seminar; Bildiriler Dizisi Sunuş CD'si, 2005, Ankara
- Sykora. D. W; Hyness. M. E; Karaesmen. E; "Report of an International Workshop on Preserving Historic Buildings of Major Importance" A Special Publication of the US Army Corps of Engineers-Waterways Experiment Station prepared for the NSF, 1993 Vickbourgh (USA)

VAN VE ÇEVRESİNİN DEPREM TEHLİKESİ

Earthquake Hazard of Van Region and Environs

Yrd. Doç. Dr. Oğuz GÜNDOĞDU

İstanbul Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi

Jeofizik Mühendisliği Bölümü

Özet

Türkiye ve yakın çevresinin tektoniğini oluşturan temel güç, Arap Levhasının ve azda olsa Afrika Levhasını Kuzeye doğru olan hareketidir, Ülkemiz ve yakın çevresinin bütün önemli tektonik olaylar bu gücün denetimindedir. Van ve çevresinin tektonik yapısına bakıldığında, Arabistan Levhasının kuzeye doğru hareketi bölgedeki tektonik rejimin genel belirleyicisidir, bu hareket Doğu Anadolu Bindirmesi Arap Levhası ile Anadolu Levhasının kıta kıta çarpışmasıdır. Diri fayları yoğun olan Van ve çevresinde deprem sayısının ve yıkıcı nitelikte depremin az oluşu dikkat çekicidir. Büyük bir olasılıkla özellikle tarihsel depremlerde yapılan çalışmaların yetersizliği buna neden olduğu düşünülebilir. Yapılan sismik risk sonuçları yöreni hasar verici depremlerle karşılaşabileceğini göstermektedir. Van ve yakın çevresi genel anlamda uzak alanda oluşacak depremleri tehditi altındadır, Genel olarak, konut niteliğindeki yapıların ömürleri 50 yıl, sanat yapılarının (Köprü, viyadük, baraj, tünel) 100 yıl olarak kabul edilmektedir. Bilime, mühendisliğe uymayan yapılaşmanın yanı sıra, bölgenin tarihsel yapı yoğunluğu, büyüklüğü M=6.0 dolaylarında depremlerde bile ciddi hasar ve can kaybına neden olabilmektedir, tarihi yapıların bölgede yoğun oluşu riski arttırmaktadır. Gölcük ve Düzce (1999) depremlerinden sonra kazanılan deneyimlerin yöreye aktarılmayışı afet yönetimi açısından önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

Anahtar Sözcükler. Van, deprem, sismoloji, afet, tehlike, deprem riski

1. GİRİŞ

Türkiye'nin bir deprem ülkesi olduğu yeni keşfedilen bir olgu değildir, eldeki deprem katalog bilgilerinden, M.Ö. 2100 ve M.S. 1900 yılları arasında yıkıcı niteliğe sahip **1175** tarihsel deprem belirlenmiştir (Soysal ve diğerleri 1981). Yine katalog verilerinde aletsel dönem, yani 1900 den sonraki dönemde, son 17 Ağustos Gölcük Depremine kadar yıkıcı nitelikte **149** deprem meydana gelmiş ve bu depremlerde 578544 yapının, yıkılması veya ağır hasar alması sonucunda **97203** insanımız hayatını kaybetmiştir. 17 Ağustos Gölcük Depreminde ise Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre 66411 konut ve 10901 işyeri ağır hasara; 67242 konut ve 9927 işyeri, orta hasara; 80160 konut ve 9712 işyeri de hafif hasara uğramış, 17479 kişi hayatını kaybetmiştir

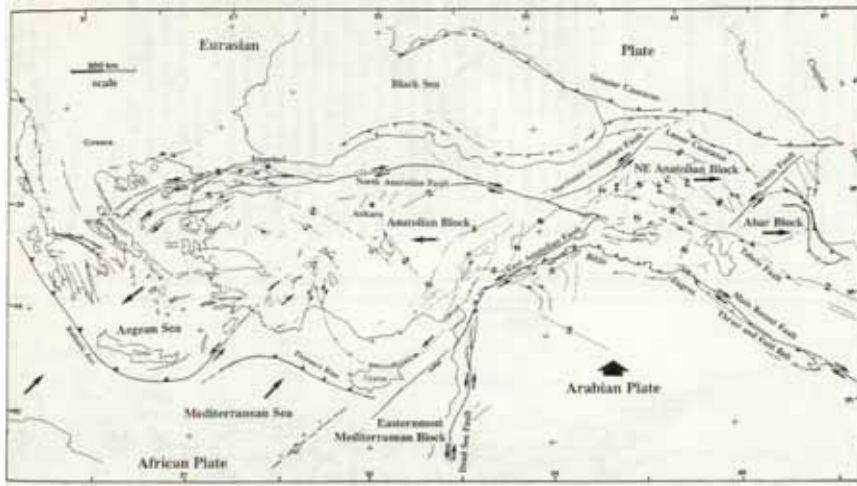
Ülkemizde çağdaş anlamda “**Afet Yönetimi**” nin tartışılmasına 1992 Erzincan ve 1995 Dinar Depremlerinden sonra başlanmıştır. 1992 Erzincan ve 1995 Dinar Depremleri ile 17 Ağustos 1999 Gölcük ve 12 Kasım 1999 Düzce Depremleri dışmerkezleri, faylanma özellikleri ve etkileri açısından “**Kent Depremleri**” niteliğindedir (Gündoğdu, 1996).

Depremlerin oluşumunun dünya genelinde ve ülkemizde belirli bir düzeni vardır. Levha tektoniği ile açıklanan bu düzen birçok gözlemle kanıtlanmıştır. Manto dediğimiz yer katmanının üzerindeki kabuk birçok levhadan oluşmakta ve bu levhalar hareket halindedir. İşte bu hareketler sırasında levha kenarlarında ve levha içlerinde enerji birikmekte ve kabuk mukavemetinin yenildiği anda kırılma başlayarak, enerji açığa çıkmakta ve depremler oluşmaktadır. Türkiye yıkıcı depremlere uğrayan birinci ülkedir. Bunun nedeni bulunduğu coğrafya ve tektonik yapıdır. Türkiye'nin güneyinde Afrika ve Arap Levhaları vardır. Her iki levha da kuzeye doğru hareket ederek Anadolu bloğunu sıkıştırmaktadır. Arap Levhasının sıkıştırma hızı daha fazladır. Kuzeyde ise Avrasya olarak isimlendirilen Avrupa-Asya Levhası vardır ve hareketi son derece azdır. Bu durumda Anadolu bloğu batıya doğru hareket etmek zorunda kalmakta ve bunun sonucunda Kuzey Anadolu Fay Zonu ve Doğu Anadolu Fay Zonu oluşmaktadır (**Şekil 1**).

Bu iki ana fay zonunun dışında Ege Bölgesi açılma rejimine uygun olarak ve Doğu Anadolu Bölgesi sıkışma rejiminden dolayı yıkıcı nitelikte depremlerle karşılaşmaktadır. Levhaların sıkışması sonucu, levha - içi (intra - plate) depremlerde oluşabilmektedir, 1938 Kırşehir ($M_s=6.8$), 1953 Yenice-Gönen($M_s=7.4$) ve 1976 Çaldıran ($M_s=7.1$) bu tür depremlere örnektir

(Gündoğdu, 1986). Türkiye ve yakın çevresinin tektoniğini oluşturan temel güç, Arap Levhasının ve azda olsa Afrika Levhasını Kuzeye doğru olan hareketidir, Ülkemiz ve yakın çevresinin bütün önemli tektonik olaylar bu gücün denetimindedir (**Şekil 1**).

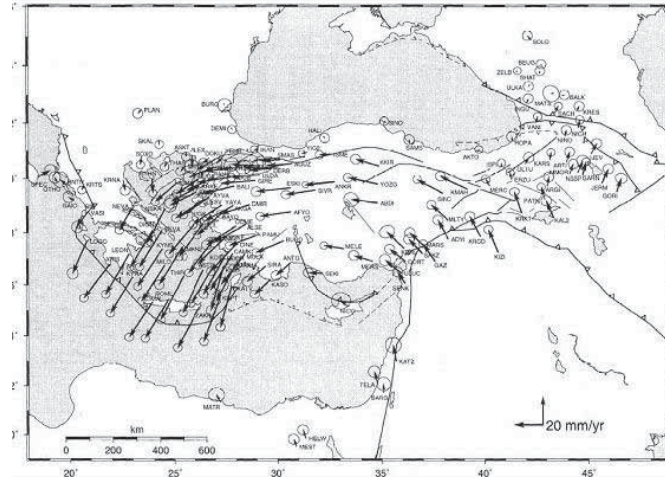
Son yıllarda GPS (Global Positioning System, Küresel Konum Belirleme Sistemi) teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak, levhaların yer değiştirme hızlarının ölçülmesi, Türkiye ve yakın çevresini etkileyen gerilme kuvvetlerinin yönü, büyüklüğünü veri temelinde belirlenmesine neden olmuştur. Şekil 2’de okların boyu yıllık yer değiştirme hızlarını göstermektedir.



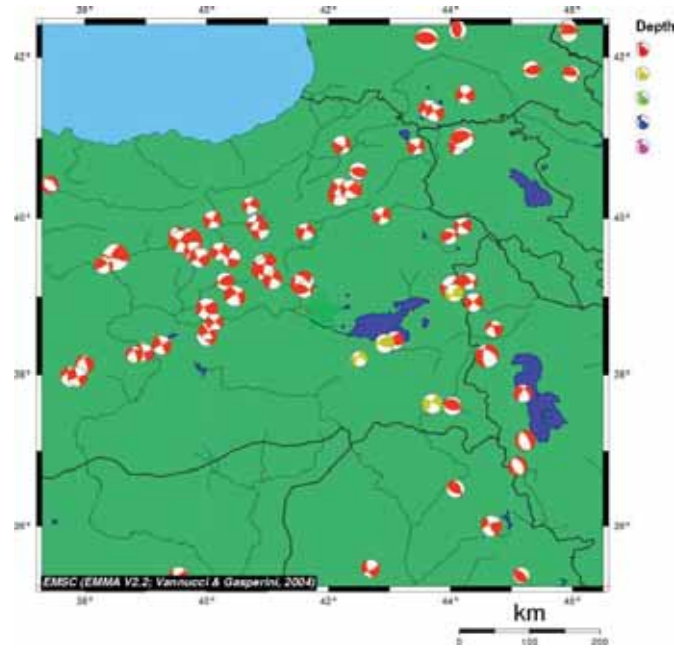
Şekil 1. Türkiye ve Çevresinin Levha Tektonik Modeli (Barka, 1992).

Doğu Anadolu bindirmesi etrafında yılda yaklaşık 2cm kuzey-kuzeybatı yönüne, Orta Anadolu dolaylarında yine 2 cm. ancak yön batıya, Marmara da batıya ve güneybatıya yılda 2.5 cm hareket etmektedir. Ege ve Girit dolaylarında yön güneye-güneybatıya dönmekte ve hız yılda 4 cm. dolaylarına çıkmaktadır. Bu durumu deprem riski açısından ciddi bir sorun olarak algılamak gerekir.

Doğu Anadolu Bölgesinin önemli depremlerinin odak mekanizma çözümleri Şekil 3’te verilmiştir, görüldüğü gibi mekanizm çözümlerinin büyük çoğunlu doğrultu atımlı bileşeni olan ters faylanmaları ifade etmektedir. Başka bir deyişle bölge sıkışmaktadır, bu sıkışma bölgede yıkıcı nitelikte levhaiçi depremlerin oluşmasına neden olmaktadır.



Şekil 2. 1988 – 1997 Döneminde Doğu Akdeniz için GPS Hızları ve %95 Güvenilirlikteki Elipsleri (Mc Clusky ve diğerleri, 2000).



Şekil 3. Doğu Anadolu Bölgesi Depremlerinin Oluşum Mekanizma Çözümleri (EMSC).

Van ve çevresinin tektonik yapısına bakıldığında, Arabistan Levhasının kuzeye doğru hareketi bölgedeki tektonik rejimin genel belirleyicisidir, bu hareket Doğu Anadolu Bindirmesi Arap Levhası ile Anadolu Levhasının kıta kıta çarpışmasıdır. Bu çarpışmanın sonuçlarından birisi olan Doğu Anadolu Fay Zonu ile Kuzey Anadolu Fay Zonu Karlıova kesişmesini oluşturmuştur. Bu hareketle birlikte sıkışan Doğu Anadolu'da birçok levhaiçi deformasyonlar oluşmaktadır. Bu olgu Şekil 3'te verilen odak çözümlerinden de açıkça görülmektedir.

Yineleme periyotlarının uzun olmasına karşın yıkıcı deprem üretme potansiyeline sahip pekçok fay vardır. Örneğin 1976 yılında oluşan Çaldıran Depremi ($M_s=7.1$) böyle bir örnektir. Diğer taraftan Karlıovada kesişen Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) ve Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) bölgeyi etkilemekte ve Karlıovanın doğusunda paralel bir fay karmaşığı oluşmasına neden olmaktadır.

Van ve çevresini etkileyen, tarihsel ve aletsel dönemde de yıkıcı depremler üretebilen fayların başlıcaları (Şekil 4);

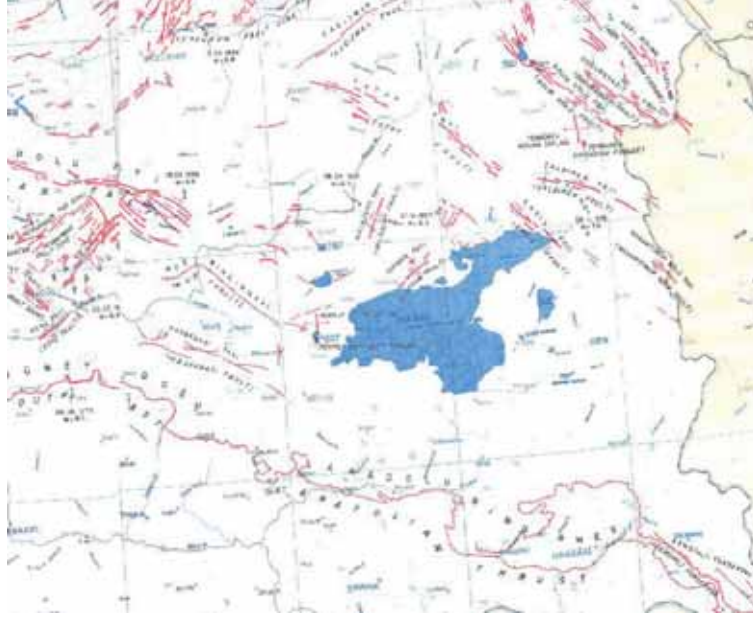
- a. Batıda Kavakbaşı Fayı
- b. Kuzey Batıda Varto Depreminin olduğu Karlıova Karmaşığı Fayları
- c. Kuzey Batıda Muş Bindirmesi
- d. Kuzeyde Patnos Depreminin olduğu Malazgirt Fayı (sol yönlü doğrultu atımlı)
- e. Kuzeyde Tutak Fayı (Sağ yönlü doğrultu atımlı)
- f. Kuzeyde Süphan Fayı (sol yönlü doğrultu atımlı)
- g. Kuzey Doğuda Erciş Fayı (Sağ yönlü doğrultu atımlı)
- h. Van depremini oluşturan Deformasyon
- i. Güneyde Doğu Anadolu Bindirme Hattı, olarak sıralanırlar.

Bu fayların önemli bir kısmı uzak alan etkilerini oluşturacak niteliktedir.

2. VAN VE ÇEVRESİNİN TARİHSEL DEPREMLERİ

Çizelge 1'de Van ve çevresinde M.Ö 2100 – M.S.1900 yılları arasında (Soysal ve diğerleri, 1981) oluşan tarihsel depremlere bakıldığında,

maksimum şiddeti $I_0 = IX$ olarak verilen Van, Tebriz, Muş ve Bitlis olarak 1647 yılında, oluşan bir deprem vardır. Bunun yanı sıra, diri fayları yoğun olan Van ve çevresinde deprem sayısının ve yıkıcı nitelikte depremin az oluşu dikkat çekicidir. Büyük bir olasılıkla özellikle tarihsel depremlerde yapılan çalışmaların yetersizliği buna neden olmuş olduğu düşünülebilir. Tarihsel depremler, bir bölgenin gerçek tehlike ve risklerini belirlemede önemli bir kaynaktır, bu konularda bölgede daha ayrıntılı çalışmalar yapılmalıdır.

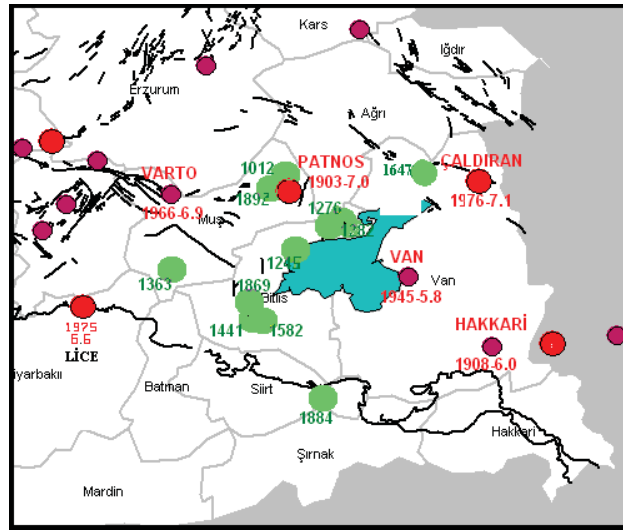


Şekil 4. Van ve çevresinin tektonik yapısı. (Şaroğlu ve diğerleri 1992).

Çizelge 1. Van ve Çevresinin Tarihsel Dönem Depremleri (Soysal ve diğerleri, 1981).

Van ve çevresinin tarihsel aletsel dönemin önemli depremleri Şekil 5'de verilmektedir, yeşille gösterilenler tarihsel kırmızılar aletsel dönem depremleridir. 1976 yılında 7.1 büyüklüğündeki Çaldıran Depreminin hemen kuzey batısında 1647 yılında oluşan ve $I_0 = IX$ şiddetindeki deprem aynı kırığın ürettiği depremler olarak görünmektedir. Aralarında 329 yıl olan bu depremler yaklaşık 300 yıllık periyodu ifade etmektedirler, kuşkusuz bilgileri doğru kabul etmek koşuluyla.

Sıra No	Tarih	Enlem (K)°	Boylam (D)°	Açıklamalar	Şiddet (I ₀)
1	00.00.1012	39.10	42.50	MALAZGİRT	07
2	00.00.1110	38.50	43.50	VAN	08
3	00.00.1245	38.74	42.50	AHLAT,VAN,BİTLİS,MUŞ	07
4	00.00.1276	38.90	42.90	AHLAT,ERCİŞ,VAN	08
5	00.00.1282	38.90	42.90	AHLAT,ERCİŞ	00
6	00.00.1441	38.35	42.10	VAN,BİTLİS,MUS	08
7	00.00.1582	38.35	42.10	BİTLİS VE GENİŞ YÖRESİ	08
8	02.04.1647	39.15	44.00	VAN,TEBRİZ,MUŞ,BİTLİS	09
9	31.03.1648	38.30	43.70	HOSAPIN YAKIN BATISI-VAN	08
10	07.03.1701	38.50	43.40	VAN VE YÖRESİ	08
11	30.11.1701	38.50	43.40	VAN	05
12	00.00.1704	38.50	43.40	VAN	07
13	00.00.1715	38.70	43.50	VAN VE ERCİŞ YÖRESİ	08
14	00.00.1869	38.40	42.10	BİTLİS VE YÖRESİ	06
15	00.00.1871	38.50	43.40	VAN YÖRESİ	07
16	30.05.1881	38.50	43.30	VAN,BİTLİS,MUŞ	09
17	10.02.1884	37.80	42.60	PERVARI-SİİRT	08
18	03.05.1892	39.10	42.50	MALAZGİRT-MUŞ	07



Şekil 5. Van ve çevresinin tarihsel aletsel dönem depremleri

3. VAN ÇEVRESİNİN ÖNEMLİ GÜNCEL DEPREMLERİ (1900–2009)

3.1. 28 Nisan 1903 Patnos Depremi

Oluş Zamanı	Yer	Büyüklik Maksimum Şiddet
23 39	39.14K – 42.65D	M=7.0 I ₀ =X (Ambreseys ve Finkel)

Büyüklüğü $M_s=7.0$ olarak verilen bu depremin dışmerkezi Ambreseys ve Finkel(1987) ye göre Van Gölünün kuzeyinde olduğunu ve 30km. yarıçaplı alan içinde 120 köyün hemen hemen tümünün yıkıldığını belirtmektedirler. Malazgirt İlçesinin yapıları ve askeri hastane tümüyle yıkılmış yalnız surlar kalmıştır. Patnosta, evler camiler, kiliseler ve imalathaneler tümü çökmüştür. Burada asker ve sivil pekçok kişi hayatını kaybetmiştir. Köylerin yakınında zeminde değişiklikler olmuş yaklaşık 20 000 hayvan ölmüştür. Deprem tüm Doğu Anadoluda hissedilmiştir. 6 Ağustos 1903 de büyük bir art sarsıntıda hasar olmuş ve birkaç kişi ölmüştür. Ana Şok 3500 kişinin ölümüne, binlerce kişinin yaralanmasına ve 12 000 yapının çökmesine neden olmuştur (Eyidoğan ve diğerleri 1991).

3.2. 9 Temmuz 1945 Van Depremi

Oluş Zamanı	Yer	Büyüklik Maksimum Şiddet
08 56 49	38K - 43D (ISS),	$M_s=5.8$, $I_0=VII$ (MSK; Ambraseys, 1988), $I_0=VI$ (Pınar ve Lahn, 1952), $I_0=VIII$ (MS; Güçlü)

Pınar ve Lahn (1952), Obu depremin 30 Haziran 1945 tarihinde başlayıp, 1946 yılına kadar süren bir deprem dizisi olduğundan söz etmektedirler. Bu depremler sonucu Van ili ve köylerinde 2000 den fazla ev yıkılmıştır.

Lahn (1946), bu depremin yerinde gözlemlerini yapmıştır. Birinci devre yer sarsıntıları sırasında (Haziran – Temmuz 1945) yalnızca Van şehri, Yedikilise, Kurubaş, Zevik, Şosan ve Pertik köylerinde hasar olmuştur. Alüvyonlar üzerinde kurulmuş olan Van Kasabasında birçok yapıların duvarlarında ve özellikle pencerelerinin köşe ve üst kenarlarında çatlamalar olmuş, birkaç tane de baca düşmüştür. Yedikilise’de evler fazla hasar görmüş ve eski kilisenin kubbesi kısmen yıkılmıştır. Yedikilise, Erek dağının güney yamacını kaplayan kalın bir moloz tabakadan oluşan yapay bir taraça üzerindedir. Köy halkının gördüğü toz bulutlarına bakılırsa bu molozların

kaydđı sonucuna varılabilir. Kretase flişini örten ince bir tortul tabakası üzerinde ve Van havzasının sınır faylarından birisinin yakınında kurulmuş olan Kurubaş köyünde oldukça az hasar gözlenmiştir. Kretase fliş üzerindeki Keşişoğlu Köyünün evleri ilk sarsıntıda zarar görmüş ve sonrakiler yüzünden oturulamaz duruma gelmiştir. Fliş üzerindeki Zevik, tortul üzerindeki Zivistan ve fliş üzerindeki Şosan köylerinde oldukça az hasar olmuştur. En çok hasar, Kretase flişini örten alüvyal taraçada yer alan Pertik köyünde gözlenmiştir. Burada yer alan evler, köy halkının düşey olarak hissettiği ilk sarsıntılarda oturulamaz hale gelmiştir.

Ağustos ayında başlayıp, aralık ayında biten ikinci deprem dizisi sırasında ilk sarsıntılarda, Ulus gazetesinin verdiği bilgiye göre Van'da iki katlı yapıların tümü yıkılmıştır. 20 Kasım 1954'te olan depremde daha önceki hasara ek hasar olmuş ve 2 kişi ölmüştür. (23 Kasım 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi). İlk devre depremlerde az hasar gören Kurubaş köyü ağır hasar geçirmiştir. Van Havzasının sınır fayı yakınındaki Zivandarıs ve Kopaniş köyleri de sarsıntılardan hasar görmüşlerdir.

Bu depremle ilgili eşşiddet haritası olmayıp yalnızca hafif hasarı gösteren jeolojik harita hazırlanmıştır (Lahn, 1946). Lahn (1946), bu depremin maksimum şiddetini, sadece sağlam duvarların yıkılmasını göz önüne alarak VI MS olarak değerlendirmiştir, ancak burada yazarlar tarafından değerlendirmeye göre, VIII MS'den aşağı bir şiddet değeri düşünmek depremin diğerk etkilerini azımsamak olur (Eyidoğan ve diğ., 1991).

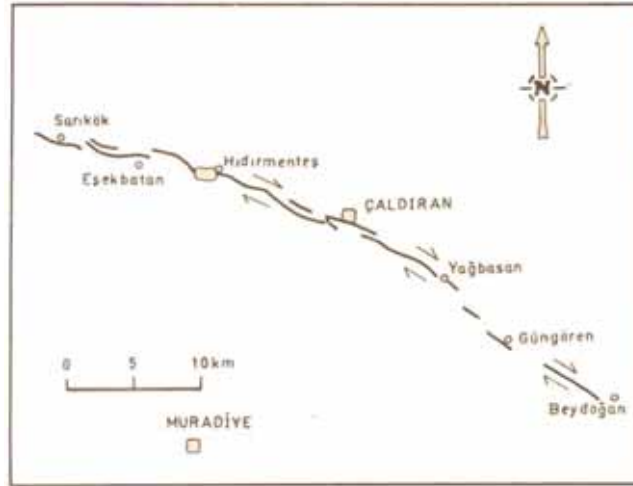


Şekil 6. 29 Temmuz 1945 Van depremi ile ilgili hasar dağılımı ve bölge jeolojisi (Lahn, 1946). a.alüvyonlar, Kuvaterner, ve Üst Neojen, b.Eosen kalkerleri, c.Kretase fliş (yer yer traverten örtülü), (Eyidoğan ve diğerkleri. 1991).

3.3. 24 Kasım 1976 Çaldıran Depremi

Oluş Zamanı 12.22.18(GMT) 39.3K - 43.7D **Yer** M = 7.1 lo=X (Tuncel ve diğerleri,1978). **Büyüklik Maksimum Şiddet**

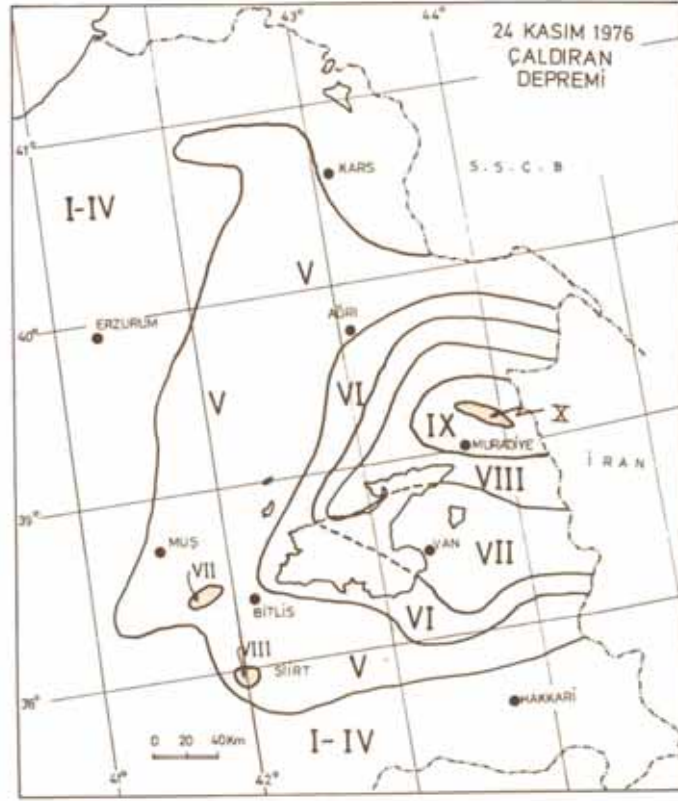
Depremi arazi gözlemleri ve oluşum mekanizma çözümleri hareketin sağ yönlü doğrultu atımlı faylanma oluşturduğu belirlenmiştir. Deprem sırasında 55km.lik faylanma ve 350cm.lik sağ yanal atım oluşmuştur. 10500 dolayında yapının, yıkık ve ağır hasar aldığı bu depremde 3840 kişi hayatını kaybetmiştir(Gündoğdu, 1986). Arpat,1977 ye göre, Çaldıranın batısında, yersel kısa sapmalar dışında kırık K70B doğrultusundadır. Çaldıranın doğuya, genel doğrultu önceK55B, sonra 15km.lik kesimde ise K45B olmaktadır. Kırığın batı ucuna yakın Alaçayır Köyünün 1,5km. doğusunda kırığın az kalınlıkta bir alüvyon üzerinde menderesler yapan ufak bir dereyi birkaç kez kestiği yerlerde 330 – 370cm.lik sağ yanal atımlar ölçülmüştür..., Çaldıranın içinde bazaltlar üzerinde 250cm. atım ölçülmüştür. Birçok araştırmacının belirttiği gibi atım doğuya gidildikçe azalmakta, buna paralel olarak hasar da azalmaktadır, Şekil 7’de Çaldıran Depreminin fay konum haritası görülmektedir.



Şekil 7. Çaldıran depreminin fay konum haritası (Eyidoğan ve diğerleri).

Deprem bölgesinde kırsal ve kentsel yapı tipi, çeşitli malzemelerden oluşan yığma duvarlar üzerine oturtulan kavak ağaçlı kamış ve toprak damlı konut tipidir. Genellikle hasar ve can kaybı bu yapılarda olmuştur. Betonarme ve karkas yapılarda da hasar görülmüştür, bu tip yapılardan

Muradiye de tek katlı briket duvarlı Muradiye hal binası depremi baca yıkılmalarıyla atlatmıştır. Buna karşın. Çaldıranda tuğla yığma PTT binası ve Askeri lojmanlar ağır hasar almıştır. Deprem Çaldıran ve çevresinde ağır hasara, Muradiye, Erciş ve Özalp ile Ağrı iline bağlı Diyadin ve Taşlıçay ilçelerinde hasara neden olmuştur. Deprem maksimum şiddeti (I_0)=X olarak belirlenmiştir (Şekil 8, Eyidoğan ve diğerleri, 1991).

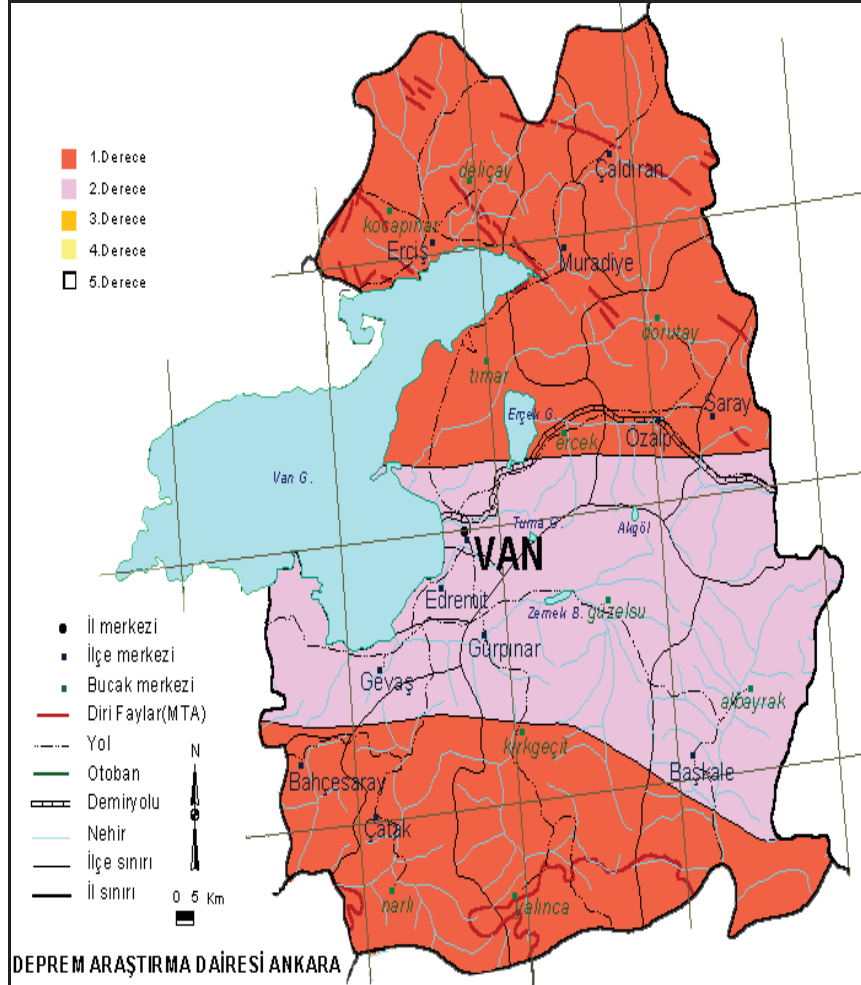


Şekil 8. Çaldıran Depreminin Eşşiddet (izoseist) Haritası (Eyidoğan ve diğ., 1991).

Deprem dışmerkezinden 40km., 35km. ve 70km. uzaklıkta bulunan SMA-1 kuvvetli yer ölçer sismograflarda sırası ile, 0.12g, 0.07g ve 0.03g maksimum yatay ivme kaydedilmiştir. Ketin ve Abdüsselamoğlu (1977), Van Gölünün tabanının güneye doğru eğildiğini, kuzey kıyısının 16cm. yükseldiğini belirtmiştir (Eyidoğan ve diğerleri 1991).

4. VAN VE ÇEVRESİNİN DEPREM TEHLİKESİ

1972 ve öncesinde yapılan Deprem Bölge Haritaları, 1900 yılından sonra oluşan depremler veri olarak, şiddetin mesafeye bağlı azalımı dikkate alınarak çizilmiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlatılan ve 1996 yılında yürürlüğe giren harita ise şiddet değerleri yerine ivme değerleri kullanılmış ve ivmenin uzaklığa bağlı azalım ilişkisine bağlı olarak Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası hazırlanmıştır



Şekil 9. Van Deprem Bölgeleri Haritası.

Yürürlükte bulunan Deprem Bölgeleri Haritası ivme (a , yerçekimi ivmesinin yüzdesi) değerlerine göre deprem bölgeleri beş grupta sınıflandırılmıştır.

I derece tehlikeli bölge $a \geq 0.40$

II derece tehlikeli bölge $0.30 \leq a < 0.40$

III derece tehlikeli bölge $0.20 \leq a < 0.30$

IV derece tehlikeli bölge $0.10 \leq a < 0.20$

V derece tehlikeli bölge $0.10 < a$

Mühendislikte, yapı güvenliğinde önemli yeri olan bu tehlike haritası oluşan Kent depremlerinin (Adana – Ceyhan, 1998; Gölcük, 1999 ve Düzce, 1999) etkileri afet yönetimine yeni bir bakış açısı gerekliliğini ortaya çıkardı. Bunlardan ilki yeni bir deprem tehlike haritasının yeni bir anlayışla gözden geçirilmesidir.

5. VAN VE ÇEVRESİNİN DEPREM RİSKİ

Sismoloji bilimi kapsamında deprem riskini genel anlamda depremin olma olasılığı olarak tanımlayabiliriz. Bu tanımlamanın mühendislik sismolojisi açısından yeterli içeriğe sahip olması için, bölgenin tektoniği, deprem etkinliği, oluşum mekanizmaları, maksimum büyüklük, ivme ve şiddet azalımı, tarihsel depremler gibi bilgilerle desteklenmelidir.

Deprem mühendisliğinde ise daha farklı bir yaklaşım vardır, tehlike ve risk kavramları daha net bir şekilde ayrılmıştır. Tehlike, olası bir tehdidi, risk ise yapılara, yerleşime, sanayiye, insanların güvenliğine olabilecek etkileri ifade edecek bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bir örnek verecek olursak, Marmara içinde belirlenen faylar ve onların kinematik ve dinamik özellikleri ve depremlerin gerçekleşme olasılıkları tehlikeyi ifade etmektedir. Marmara bölgesindeki yerleşim, yapılaşma, sanayi, nüfus yoğunluğunun özellikleri ve zemin yapısı riski oluşturmaktadır. Marmara Bölgesinde hiçbir yerleşim ve yapılaşma olmasaydı, tehlike olmasına karşın, risk olmayacaktı.

Sismolojide bir bölgede deprem olma olasılığını belirlemek için bazı modeller kullanılmaktadır. Bunların başlıcaları Poisson, Markov, Semi Markov ve Gumbel modelleridir. En yaygın kullanılanı Poisson Olasılık Modelidir; diğer modellerde bölgenin fay sistemlerinin kinematik ve dinamik özellikleri ile oluşum özellikleri ve depremlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Çoğu kez güvenilir nitelikte bu

bilgilerin olmayışı Poisson Modelinin yaygın olarak kullanılmasına neden olmaktadır.

5.1. Poisson Olasılık Modeli

Gelecekte olabilecek herhangi bir doğa olayının tahmin edilebilmesi için deterministik ya da istatistiksel olmak üzere iki çeşit yaklaşım yapılır. Çalışmada kullanılan istatistiksel yaklaşım Poisson Olasılık Dağılımı'dır.

Poisson olasılık dağılımının 3 temel özelliği vardır:

- a. Bağımsızlık; Oluşan olaylar zamandan bağımsız ve rastlantı sonucu oluşmaktadır.
- b. Düzenlilik; olaylar geniş zaman aralığında yayıldığından iki veya daha fazla olayın aynı anda gerçekleşme olanağının sıfıra gitmesidir.
- c. Kararlılık; Olayların birim zamandaki dağılım oranı, zamandan bağımsız olduğu için dağılım, kararlılık özelliğine sahiptir.

Poisson olasılık dağılımı matematiksel olarak;

$$(Nt=n):e^{-\lambda t}(\lambda.t)^n/n \quad n=0,1,2,3....$$

bağıntısı ile verilir. Burada n= olay sayısı; λ =Birim zamanda meydana gelen olay sayısıdır. Olasılık; $(Nt=n)$, t zaman periyodu içinde n adet olayın meydana gelme olasılığıdır.

Bu bağıntı, olasılık yoğunluk fonksiyonu olup, zaman içerisinde n olayın gerçekleşme olasılığını verir. Deprem oluşumlarının Poisson dağılımının verilebilmesi için yukarıdaki üç özelliği göstermesi gerekir. Bu nedenle bazı varsayımlar yapılarak konuya istatistiksel yaklaşım yapılmaya çalışılmıştır

5.2. Deprem Riski (Olma Olasılığı)

Deprem Riski R_D ; D yıllık bir periyot içinde istenilen büyüklükler için depremlerin gerçekleşme olasılığı olarak tanımlanır. Risk;

$$R=1 - \exp (-N(M)*D)$$

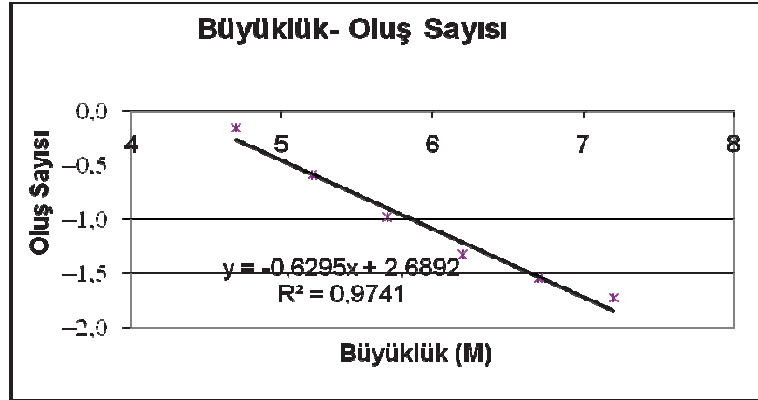
bağıntısıyla verilir (Altınok, 1984). Risk hesaplarının yapılabilmesi için deprem oluş sayısının (N), istenilen büyüklük için $N(M)$ verilmesi gerekir. Oluş sayısı ile büyüklük arasında ki ilişki, Gutenberg – Richter 1954;

$$\text{Log}N(M)=a+bm, \text{ dir.}$$

Araştırma bölgesinin deprem riskini belirlemek için,(37.30 39.30 K ; 42.00 44.D), koordinatları arasında kalan bölgedeki, 1900 yılından sonra oluşmuş, $M \geq 4.5$ büyüklüğündeki 73 depremler veri olarak alınmıştır. Bölgede oluşan deprem arasında 24 11 1976 tarihinde oluşan Çaldıran Depremi en büyük depremdir($M_s=7.1$). Deprem oluş sayısı ile büyüklük arasında Gutenberg – Richter tarafından verilen bağıntının katsayılarını belirlemek için en küçük kareler yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen katsayılar, korelasyon değeri ile doğru denkleminin çizimi sırasıyla, **Çizelge 2**, ve **Şekil 10** de gösterilmiştir. Bölgenin risk değerleri **Çizelge 3** de verilmiştir.

Çizelge 2. Bölge Depremlerinin oluşum sayıları, magnitüd aralıkları

Büyüklük Aralıkları	4.5?? M <5.0	5.0 ? M < 5.5	5.5 ??M <6.0	6.0 ??M <6.5	6.5????M <7.0	7.0????M <7.5
Oluş Sayısı	46	16	6	2	1	2



Şekil 10. Araştırma Bölgesi Oluşum Sayısı Büyüklük İlişkisi.

Araştırma bölgesinin deprem riski ve yinleme periyotları 10. 2 bağıntısından yararlanılarak hesaplanmış ve Çizelge 3 de verilmiştir. Hesaplamalarda Ferhat Özçep'in (2009) bilgisayar programından yararlanılmıştır.

Genel olarak, konut niteliğindeki yapıların ömürleri 50 yıl, sanat yapılarının (Köprü, viyadük, baraj, tünel) 100 yıl olarak kabul edilmektedir. Bilime, mühendisliğe uymayan yapılaşmanın yanı sıra, bölgenin tarihsel yapı yoğunluğu, büyüklüğü $M=6.0$ dolaylarında depremlerde bile ciddi hasar ve can kaybına neden olabilmektedir.

Bu bağlamda bakıldığında, 50 yıl içinde, hasar verici 6,0'dan büyük depremlerin gerçekleşme riski, %98,3 ve yinelenme periyodu 12 yıldır. Yıkıcı nitelikte olan 7.0 den büyük depremlerin gerçekleşme riski %61.6 ve yinelenme periyodu 52 yıldır. Sanat yapıları açısından duruma bakıldığında, 100 yıl içinde yıkıcı nitelikteki 7.0 ve üzeri depremlerin gerçekleşme riski %85.3 ve yinelenme periyodu 52 yıldır. Tahrip edici kabul edilen 7.5 ve daha büyük depremlerin gerçekleşme, 50 yılda %37.1, 100 yılda %60.5, ve yinelenme periyodu 108 yıl olarak hesaplanmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 3 Van ve Çevresinin Deprem Riski.

Büyüklik	Risk				Ortalama Dönüşüm Periyodu (Yıl)
	10	50	75	100	
5	96,9	100,0	100,0	100,0	3
5,5	81,5	100,0	100,0	100,0	6
6	55,8	98,3	99,8	100,0	12
6,5	32,7	86,2	94,9	98,1	25
7	17,4	61,6	76,2	85,3	52
7,5	8,9	37,1	50,2	60,5	108

6. DEĞERLENDİRMELER

Türkiye ve yakın çevresinin tektoniğini oluşturan temel güç, Arap Levhasının ve azda olsa Afrika Levhasını Kuzeye doğru olan hareketidir. Van ve çevresinin tektonik yapısına bakıldığında, Arabistan Levhasının kuzeye doğru hareketi bölgedeki tektonik rejimin genel belirleyicisidir, bu hareket Doğu Anadolu Bindirmesi Arap Levhası ile Anadolu Levhasının kıta kıta çarpışmasıdır. Bu çarpışmanın sonuçlarından birisi olan Doğu Anadolu Fay Zonu ile Kuzey Anadolu Fay Zonu Karlıova kesişmesini oluşturmuştur. Bu hareketle birlikte sıkışan Doğu Anadolu'da birçok levhaiçi deformasyonlar oluşmaktadır.

Yineleme periyotlarının uzun olmasına karşın yıkıcı deprem üretme potansiyeline sahip pekçok fay vardır. Örneğin 1976 yılında oluşan Çaldıran Depremi ($M_s=7.1$) böyle bir örnektir. Diğer taraftan Karlıovada kesişen Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) ve Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) bölgeyi etkilemekte ve Karlıovanın doğusunda paralel bir fay karmaşığı oluşmasına neden olmaktadır.

Van ve çevresinin tarihsel deprem etkinliğine bakıldığında birinin şiddet değeri belirsiz olmak üzere 18 deprem kayıtlıdır,

Bunlardan maksimum şiddeti IX olan, sırası ile 1647 ve 1881 yıllarında oluşan, Van, Tebriz, Muş, Bitlis ile Van, Bitlis, Muş Depremleri görülmektedir. Van'a yakın olduğu anlaşılan bu depremlerin dışında M.Ö. 2100 ve M.S. 1900 yılları

arasında bu kadar az sayıda ve fazla şiddetli olmayan depremleri oluşu, bölgenin çok fazla aktif olmadığından çok, yapılan araştırmaların yetersiz olduğu kanısını oluşturmaktadır.

Aletsel dönemde (1900 sonrası), 7 ve 7 nin üzerinde 1903 Patnos ($M=7$) ve 1976 Çaldıran(7.1) Depremleri oluşmuştur, bu olgunun verdiği izlenim, Van ve çevresinin 7.5 ten büyük tahrip edici depremlerin olmadığı bir bölge olduğudur. Hesaplanan risk değerlerine bakıldığında, 7.5 büyüklüğündeki depremin yineleme periyodunun 108 yıl olduğu görülmektedir. Buna karşın 1976 yılında 7.1 büyüklüğündeki Çaldıran Depreminin hemen kuzey batısında 1647 yılında oluşan ve $I_o=IX$ şiddetindeki deprem aynı kırığın ürettiği depremler olarak görünmektedir. Aralarında 329 yıl olan bu depremler yaklaşık 300 yıllık periyodu ifade etmektedir. Yinelenme periyodu ile tarihsel deprem arsındaki bu fark hesaplamalara tarihsel depremlerin alınmayışından kaynaklanabilir. Yine de bir değerlendirme yapılacak olursa bölgenin depremlerinin levha-içi kırılmalardan oluştuğu gözönüne alınarak Van ve çevresinin yıkıcı depremlerinin yineleme periyotlarının uzun bir süreyi kapsadığı anlaşılmaktadır.

Van ili Doğu Anadolu'nun önemli illerindendir, afetlerde lojistik ve ulaşım açısından birçok imkanlara sahiptir, planlanan ve hazırlanan senaryoların uygulanabilir olması için gerekli olan, devleti temsil eden kurumlar, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile organik bağ kurulması ve eşgüdüm sağlanmalıdır. Meslek odaları ve diğer sivil toplum örgütleri planlamalar içinde yer almalıdır. Kuşkusuz temel

önlem olan, depreme dayanıklı konut yapma konusunda meslekler arası olması gereken işbirliği sağlanmalıdır.

Son yıllarda oluşan 1992 Erzincan ve 1995 Dinar Depremleri ile 17 Ağustos 1999 Gölcük ve 12 Kasım 1999 Düzce Depremleri dışmerkezleri, faylanma özellikleri ve etkileri açısından **“Kent Depremleri”** niteliğindedir. Bu saptamanın yapılmasının amacı, bundan sonra oluşabilecek yıkıcı nitelikteki depremlerden kentlerin ciddi hasarlar alabileceği ve beklenenin üzerinde can kaybı olabileceği riskini belirtmektir. Afet yönetiminde tehlikeyi ve buna bağlı riski bilimsel anlam taşıyan verilerle belirleyemediğimiz takdirde, yapacağımız planlamaların başarıya ulaşması çok zordur.

Deprem felaketi, merkezinde insan olan sosyal, ekonomik teknik ve siyasal boyutları olan bir olgudur. Depremi yalnız bilimsel olarak anlamaya ve açıklamaya çalışmak sorunu çözmeye yeterli değildir. Fayın üzerinde yürürken etrafında insanların da yaşadığının farkına varılmalıdır. Her türlü maddi kaygıdan uzak işbirliği, bilgi ve beceri paylaşımını sağlayarak, doğru çözümleri üretebilmekten başka yolun olmadığı gerçeği kabul edilmelidir.

7. KAYNAKÇA

- Altınok,Y., (1984), “Semi-Markov Modelinin Deprem Riskine Uygulanması” İ.Ü. Müh. Fak. Jeofizik Müh. Böl. İstanbul. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ambraseys,N.N., Finkel. C. (1987), Seismicity of Turkey and Neighbouring Regions, 1899–1915, Geophysicale, B. 701–726.
- Barka, A.,(1992). ‘ The North Anatolian Fault Zone’ Anneles Tectonica, Special Usue Suply to vol. 1 p.164 – 195
- Eyidoğan, H., Güçlü, U., Utku, Z., Değirmenci, E. (1991). Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi, 1900–1988, İ.T.Ü. Maden Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü, İstanbul.
- Gündoğdu O., (1986). “Türkiye Depremlerinin Kaynak Parametreleri ve Aralarındaki İlişkiler”, İ.Ü., Doktora Tezi, İstanbul.
- Gündoğdu, O., 1996, Türkiye’de Yıkıcı Depremlere Karşı Alınması Gereken Önlemler ve İstanbul Örneği, Erzincan ve Dinar Depremleri Işığında Türkiye’nin Deprem Sorunlarına Çözüm Arayışları, (Der.:T.Tankut),TÜBİTAK Deprem Sempozyumu, Sayfa:85-92, Ankara.
- McClusky S., Balassanian S., Barka A., Demir C., Gergiev I., Hamburger M., Kahle , Kastens K., Kekelidse G., King R., Kotzev V., Lenk O., Mahmoud S., Mishin A., Nadaria M., Ouzounus A., Paradisissis D., Peter Y., Prilepin M., Reilinger R., Sanlı I., Seeger H., Teableb A., Toksöz N., Veis G., 2000. ‘GPS Constraints on Crustal Movements and Deformations for Plate Dynamics,’ J. Geophy. Res. 105, 5695–5720.
- Şaroğlu, F., Emre, Ö. ve Kuşçu, İ., 1992. Türkiye’nin Diri Fay Haritası, MTA, Ankara.
- Özcep, F., 2009, Zemin Jeofizik Analiz, Excel Tabanlı Program, www.istanbul.edu.tr/eng/zemin.
- Soysal, H., Sipahioğlu, S., Kolçak, D.,Altınok, Y., (1981). ‘ Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu’ TÜBİTAK,proje no.TBAK 341 TÜBİTAK yayınları no.563, seri 34, Ankara

Van Kent Sempozyumu, 1-3 Ekim 2009, TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu, Van

Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası, 1996. T. C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı,
Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara

www.EMSC (European-Mediterranean Seismological Centre)

AFETLERDE MESLEK ÖRGÜTLERİNİN GÖREV VE SORUMLULUKLARI:

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası'nın Afet Hazırlık ve Müdahale
Örgütlülüğü

Duty And Responsibilities of Professional Associations on Disasters:

*Unions of Conseil of Turkish Engineers And Arcitects, Chamber of Civil
Engineers*

Organization of Disasters Preparedness and Interference

İnşaat Müh. Haluk Mutlu ÖZTÜRK

İnşaat Mühendisleri Odası AHMK Başkanı

Özet

Afetler; insanlar ve ülkeler için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğa, teknoloji veya insan kökenli olaylardır. Bu bildiride afetlerde meslek örgütlerinin görev ve sorumlulukları konusunda kısa bir görüş sunduktan sonra özel olarak TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası'nın Afet Hazırlık ve Müdahale örgütlenmesi hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Afet, Sorumluluk, İnşaat Mühendisi, Hazırlık, Örgütlenme

1. GİRİŞ

Genel Olarak Mesleki Görev ve Sorumluluklar

Afet konusunda “hangi meslek gruplarının görev ve sorumluluğu vardır?” diye sorulduğunda; en doğru cevap “hangilerinin yok ki?” şeklinde olacaktır sanırım. Bu bildiri kapsamında detaya inmeye niyetimiz yok. Bazı önemli olduğunu düşündüğümüz meslek gruplarını anarak geçeceğiz. Dışımızdaki meslek örgütlerine ve onların alanlarına ilişkin görev ve sorumluluk tanımı, tarifini yapmak bize düşmüyor. Mimar ve mühendislerin görev ve sorumluluklarını aslında belirtmeye gerek bile yok. Bunlar TMMOB ortamında yıllardır tartışılıyor, düzenlemeler yapılmaya çalışılıyor, yapılıyor da. Ancak “Yeterli mi? Afete hazır mıyız?” sorusunun cevabı ne yazık ki halen “hayır!” dır.

Mühendisler ve mimarlar olarak görevli ve sorumlu olduğumuz önde gelen alan; insanların başta barınma olmak üzere her türlü yapı ihtiyaçlarıdır. Konutlar, eğitim ve sağlık yapıları, yollar, köprüler, su yapıları, endüstri tesisleri saymakla bitmeyen türde yapı...

Bu alanda bizlerin görev ve sorumluluğumuz bu yapıların; güvenilir, ekonomik, fonksiyonel, estetik, insan, doğa ve çevre dostu olmasını sağlamaktır. Bunu sağladığımız zaman aslında afet zararlarının en aza indirilmesi anlamında büyük yol almış da olacağız.

Bunların sağlanabilmesi için daha yapılaşma kararlarının alınmasından başlanarak tüm tasarım ve yapım aşamalarının denetlenmesi gereklidir. Bu anlamda kamu kurum ve kuruluşlarının sorumlulukları ile her aşamada ilgili meslek kuruluşları ile işbirliği yapmalarının gereği ve önemini vurgulamak isterim.

Bizler görev ve sorumluluk tarif etmeye çalışırken afet öncesi ile afet anı ve sonrasını ayrı ayrı ele almak durumundayız. Aslında öncesine ilişkin yapılanlar bir yerde sonrasında yapılacaklara hazır olmak ve zararı en aza indirmek amacı ile yapılmaktadır, yada bunun böyle olduğu bilinmektedir. Bu yolda mensubu olduğum İMO’nın yanı sıra TMMOB bünyesindeki çabaları ve TTB’nin Olağandışı Durumlarda

Sağlık Hizmetleri Kolu’nun çalışmalarını anmak gerekiyor. TTB’nin ODSHK ile İMO AHMK’nun bazı konularda ortak çalışma yürüttüklerini de belirtmek isterim. Biz inşaat mühendisleri olarak hekim dostlarımızdan kısa sürede

afetin başka boyutlarını öğrendik ki bu bizlerin yapmak istediklerimiz konusunda ufkunu genişletmiştir.

Afet öncesi yapılacaklar kapsamına giren yapıların özellikle güvenli olmasına yönelik olarak İMO bünyesinde bir çok kurul, komisyon çalışması bulunmaktadır. Biz burada bu çalışmalara girmeyeceğiz.

Uzatmadan kısaca değinmek gerekirse; Afet sonrasının hukuk sürecini hatırlatmak isteriz. Dava süreçlerini, bilirkişilik rezaletini, aynı argümanlar ile birileri suçlanırken birilerinin nasıl savunulduğunu, dava sonuçlarını ve zaman aşımı konusunu hepimiz bilmekteyiz. Bu anlamda TBB'nin nasıl bir çalışması bulunduğunu henüz bilememekle birlikte biz İMO olarak bilirkişilik konusunda üç yıldır eğitim, sınav ve belge uygulamasında oldukça önemli mesafe kaydettik. Bu konuda Yargıtay Başkanlığı'nın büyük desteğini belirtmeden geçemeyiz, kendileri ile güçlü bir işbirliği içinde bu eğitimleri gerçekleştiriyoruz.

Benzer şekilde Muhasebeci/Mali Müşavirlerin, Eğitimcilerin, Sendikaların ve diğer meslek örgütlerinin de yapacağı, yapması gereken pek çok şey olduğuna inanıyoruz.

İnşaat Mühendislerinin ve İMO'nın Sorumlulukları

Yaşanan afetlerden çıkarılan dersler doğrultusunda doğa olaylarının afete dönüşmemesinin yolunun her düzeyde hazırlıklı olmaktan geçtiğinin bilincindeyiz. İnşaat Mühendisleri Odası'nın sizlere aktaracağımız örgütlenmesinin bir örnek teşkil etmesini, geliştirilmesini, benzeri örgütlerde de uygulanabilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Mühendislik yemininin yüklediği sorumluluk meslek örgütümüzün **"insan can ve mal güvenliğine zarar gelmemesi"** için hazırlıklı olmasını gerektirir.

Bu bilinçle TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası afetlere hazırlık ve müdahale amacıyla 39. döneminde çalışmaları başlatmış ve devamında 40. çalışma dönemine de sarkan bir süreçte **"Afet Hazırlık ve Müdahale Kurulu(AHMK)"nu** oluşturmuştur. Kurul; beş üye ile bir sorumlu İMO YK üyesinden oluşmakta, sekreteryaya hizmetini ise İMO Genel Sekreterliği'nin görevlendirdiği bir personel yerine getirmektedir.

Meslek örgütümüzün deprem, sel, toprak kayması sonucunda zarar gören yurtdaşlarımıza sunduğu kamu hizmetlerinden biri ve öncelikli olanı barınma ihtiyacının giderilmesine yönelik yapısal güvenliğin tespiti

olmaktadır. Geçmişte yaşanan olumsuzlukların bir daha tekrar etmemesi ve bu hizmetin doğru ve bilimsel temellere dayandırılabilmesi, meslek örgütlerinin, İMO Şube ve Temsilciliklerinin hazırlıklı olması ile mümkün olabilir. Ayrıca hasara neden olan olayın ardından her örgüt biriminin beklentileri karşılamak bakımından aynı düzeyde hizmet vermesi, çalışmaların ortak bir formata oturtulması ve oluşan veriler ile çıkarsamaların meslekdaşlarla paylaşılması sağlanmalıdır.

Kurul öncelikle geçmişte afet sonrası süreçlerde yaşananlardan çıkarılması gereken dersleri değerlendirmiş, sorunları ve olanakları tespit etmiş, meslek ilgi alanımız ile ilgili sınırları belirlemeye çalışmış, yapılması gerekenleri ve yapılmasından

kaçınılacakları sıralamaya çalışmıştır.

Bu belirlemeler ile sıralanan tespit ve ilkeler İMO Yönetim Kurulu ile paylaşılmış ve 39. çalışma döneminde hazırlanan bir taslağın esasları çıkış noktası alınarak bir yönetmelik yapma çalışmasına başlanılmıştır.

Ayrıca Kurul yaptığı çalışmalarda İMO Bilirkişilik Komisyonu ile de bir ortak toplantı yaparak görüş alışverişinde bulunmuştur. Örgüt birimlerimizden de görüş istenerek katılım sağlanmış ve gelen geri beslemeler de dikkate alınarak hazırlanan nihai metin İMO Yönetim Kurulu'na sunulmuş, yönerge olarak yayımlanmıştır.

Bu bildiride İMO'nun afete hazırlık örgütlülüğüne yönelik oluşturulan AHMK Kurulu ve onun hazırladığı Yönerge ve Uygulama Esasları detaylı olarak irdelenecektir.

2. YÖNERGE

Hazırlanan yönergenin giriş kısmında da belirtildiği gibi oluşturulan Kurul'un en başta gelen hedefleri :

Gerekli çalışmaları yaparak;

- 1) İnşaat Mühendisleri Odası'nın Genel Merkez, Şube ve Temsilcilik örgütleri ile afetlere hazırlıklı olmasını sürekli kılmak ve
- 2) Değişik afet ve kaza durumlarında yapılacak işleri tanımlamak, uygulama esaslarını ve kamuoyunu bilgilendirmede uyulacak ilke ve kuralları düzenlemek olarak belirlenmiştir.

Sadece afetlerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kaza düzeyindeki olaylara da inşaat mühendisliği mesleği açısından yaklaşarak çıkarılacak derslerin üyeler ve kamuoyu ile paylaşılması hedeflenmiştir. Burada söz konusu olan, Şube ve Temsilcilikler ile önceden belirlenecek uzmanlar ordusunun müdahalesidir. Kurulun görevi koordinasyon ve hazırlıkları yapmak ile sınırlıdır. Kurulun görevleri detaylı olarak aşağıda verilmiştir.

Söz konusu kurulun İMO Yönetim Kurulu tarafından seçilen 5 (beş) üyeden oluşması öngörülmüştür. Doğal olarak İMO Yönetim Kurulu AHMK üyelerini tamamen yeniden belirleme, göreve devam ettirme veya zaman içinde değiştirme yetkisine sahiptir. Burada amaç kurulun etkin ve dinamik bir yapıda faaliyetlerini sürdürmesini sürekli kılmaktır. Beş kurul üyesinin yanı sıra İMO Yönetim Kurulunun bir üyesinin de çalışmalara sürekli katılarak katkıda bulunması meslek örgütümüzün afetlerle ilgili hazırlıklı olmaya verdiği önemi göstermektedir.

Bir afet yada kaza anında kurulun bir iş emri veya direktif almaksızın kendiliğinden olayın yaşandığı örgüt biriminde, mümkün olamıyorsa en yakın birimde toplanması öngörülmüştür. Toplantı sırasında hazırlanacak bir “eylem planı” doğrultusunda Genel Merkez, Şubeler ve Temsilcilikler tarafından yapılacak iş ve görevlerin belirlenmesi düşünülmüştür. Bu eylem planına ilerleyen satırlarda tekrar değinilecektir.

Kurula Düşen Görev ve Sorumluluklar

- a- Kurul en başta (doğal olarak) Afete Hazırlık ve Uygulama Yönergesi’nin kendisi ile ilgili görevlerini yerine getirir.
- b- Yönergenin eki olarak çıkarılan Uygulama Esasları’nın yürütülmesini gözetir.
- c- a ve b maddelerinin gereği olarak da afete dönük eğitim programları hazırlar ve organize eder.
- d- Afet senaryoları ve tatbikatları düzenler, bunları İMO ile koordineli biçimde yürütür.
- e- İMO Yönetim Kurulu’nun bilgisi dahilinde ilgili kurumlarla afet konularında bağlantı kurar.
- f- İMO Yönetim Kurulu’nun bilgisi dahilinde diğer meslek odaları ile Yönerge çerçevesinde ilişki kurar.

g- İstatistiki veri ve bilgilerin toplanması için çalışmalar yapar.

Kurul yaptığı çalışmalar sonunda İMO birimlerinin bir afet ve kaza durumunda nasıl hareket edeceğini de belirli bir prosedüre bağlamıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- I- Enkaz altında kalmış kişilerin kurtarılması çalışmalarında yapı taşıyıcı sistemi açısından teknik destek verilmesi, (göçme mekanizması hakkında yeterli birikime sahip kişiler görevlendirilecektir). Zira bilinmektedir ki her deprem sonrası bu hususta büyük bir kargaşa ve zafiyet yaşanmaktadır ve kurtarma işi büyük facialara sebep olabilmektedir.
- II- Etki alanının ve hasarın genel düzeyinin belirlenmesi.
- III- Afet bölgesinde etkilenen alt ve üst yapılarıdaki hasarın tespiti ve yapısal güvenliğin belirlenmesine yardımcı olmak. Örneğin afet, can kaybına yol açmamıştır ancak insanların hayatını sürdürmesine engel olacak elektrik, su şebekesi veya altyapı-kanalizasyon hasarı oluşmuş olabilir. Bu hususların belirlenmesi ve kayıt altına alınması gerekebilir.
- IV- Afet ya da kazanın oluş nedenlerinin belirlenmesi için olay yerinde inceleme yapılması. Burada amaç hasara neden olan etkenlerin, yani; kötü malzeme, proje dışı uygulama yada projede öngörülme aşırı yükleme vs. gibi etkenlerin ortaya çıkarılmasıdır.
- V- Afet ya da kazadan inşaat mühendisliği, alt ve üst yapıların güvenilirliği ve kamuoyu açısından alınacak dersleri belirlemeye yönelik görsel doküman sağlamak. Bölgesel olarak tercih edilen bir taşıyıcı sistem veya malzemenin iyi ve kötü yönleri ortaya konularak makro düzeyde dersler çıkarılabilir. Örneğin yığma, betonarme, tünel kalıp, çelik ve karma yapıların performansları karşılaştırmalı olarak irdelenerek geleceğe yönelik tercihlere ışık tutulur.

Yönergede İMO'nun girişimini gerektiren afet, kaza ve diğer olayların boyutları verilmiştir. Genel olarak afetin yol açtığı hasarın boyutu belirleyici kriter olmuştur:

- Magnitüdü 5.0 ve daha büyük olan veya daha küçük olup da can kaybı yaratan, önemli üst ve altyapı hasarına yol açmış depremler,
- Genel hayatı, yapıları, ulaşım ve altyapı tesislerini etkileyen boyutta olan su baskınları,
- Yağış sonucu olan toprak kaymaları,
- Kar yükünün yoğunlaşması ve kayması ile ayrılmış kayaların zeminden kopması,
- Her hangi bir nedenle insan faaliyetlerinin oluşturduğu veya orman alanlarında meydana gelen yangınlar,
- Mühendislik, yapım ve kullanım hatasından kaynaklanan her türlü hasar, göçme ve kazalar.

Yukarıda sıralanan olaylara müdahale edip hizmet verecek, alanında uzmanlaşmış mühendislerin önceden belirlenerek kayıt altına alınması ve bu sayede adeta bir müdahale veri bankası oluşturulması hedeflenmiştir. Belirlenen listeler güncellenecek, kontrol edilecek, yenilenecek ve böylece bir acil durumda süratle hareket edilmesi sağlanacaktır. Bu listeler İMO Genel Merkezi'nin yanı sıra ilgili İMO birimlerinde de bulundurulacak ve ilgili kurum, kuruluş, yerel yönetimler ile TMMOB İKK'(İl Koordinasyon Kurulu)larına da iletilecektir. Bu sayede afetler sonrasında bugüne dek yaşadığımız "kaos" ve dezorganizasyon engellenmiş olacaktır. Şüphesizdir ki söz konusu uzman mühendislerin belirlenmesi objektif kriterler ve yeterlilik esasına göre yapılmalıdır.

Yapılacak görevlendirmelerde uzmanlık alanları dört ana başlık altında toplanmıştır.

- Taşıyıcı Sistem Tasarımı
- Geoteknik
- Hidroloji ve Akışkanlar Mekaniği
- Yapı Malzemesi

Oluşacak bir afet sonrasında kurulun nasıl hareket edeceği, neleri yapacağı ve neleri yapmayacağı da yönergede bir eylem planı başlığı altında belirlenmiştir.

Eylem Planı ve Esasları

Bir afet sonrasında yukarıda bahsedildiği gibi en yakın örgüt biriminde toplanılarak eylem planı oluşturacaktır. Hazırlanan yönergede bu eylem planının kapsayacağı konular şu şekilde tanımlanmıştır.

- Olay yerine en yakın Şube ya da Temsilcilik ile bağlantı kurularak bilgi alınacaktır.
- Şube ve temsilcilikler de talep beklemeksizin Kurul'a olayla ilgili bilgi verecektir.
- Kurulun da önerileri doğrultusunda Şube ve Temsilcilikler önceden belirlenen uzmanları göreve çağıracaktır.
- Özellikle kentlerde yaşanan afetlerde olayın boyutları yerel örgüt birimlerinin olanaklarını aşacağından hareketle ilk müdahaleyi hangi birimin yapacağı önceden belirlenecektir.
- Afette görevlendirilecek ekiplerin donanımları gözden geçirilecek, toplanması gereken veri cinsleri belirlenecektir
- Yapı hasarı var ise ve bunun yapı malzemesinden kaynaklandığı şüphesi oluşmuşsa, gereğinde beton ve donatı örnekleri alınacaktır. Bu uygulama kaza düzeyindeki olaylar için düşünülmüş olmakla birlikte hasarın çok sayıda binayı etkilediği durumlarda da örnekleme yöntemiyle yapılacaktır.
- Görev alacak ekiplerin ulaşım, beslenme ve konaklama-barınma ihtiyaçları planlanacaktır.
- Görevlendirilecek kişilerin özlük haklarının güvence altına alınması kapsamında hayat sigortası vb. gibi ön hazırlıklar yapılacaktır.
- İMO birimleri ve ekipler; suç duyurusu ve savcılığa ihbar yapabilecek, valilik ve belediye'ye bilgilendirmede bulunabilecektir.

Hazırlanan yönergede ayrıca yapılacak açıklama ve yayınların kimler tarafından ve nasıl yapılacağı da bir prosedüre bağlanmıştır. Bu açıklamaların kısa ve uzun vadeli olarak sınıflandırması yapılmış ve mühendislik düzeyi yeterli, ancak anlaşılır olması özellikle vurgulanmıştır.

Yaşanan afetle ilgili temin edilen bilgiler İMO tarafından yapılacak teknik düzeyi yüksek merkezi bir yayınla meslektaşlara duyurulacaktır.

Hazırlanan yönergede ayrıca olayla (afet veya kaza) ilgili yerel ve ulusal basında çıkan yazılar, yayımlanan görüntüler, ekip raporları ve formları, resimler, video kayıtları, malzeme örneklerine ait deney raporları Genel Merkezde oluşturulacak arşivde Kurul adına saklanacaktır.

3. UYGULAMA ESASLARI

Kurul tarafından hazırlanan ve yönergenin eki olan Uygulama Esasları'nda yapılacaktır;

- Kurumsal Hazırlıklar,

ve

- Afete Hazırlık ve Müdahale Örgütlenmesi ve Uygulaması

olarak iki ana başlık altında toplanmıştır.

Kurumsal hazırlıklarda ana hedef bir afet durumunda İMO örgütünün çalışmalarının aksamadan devam etmesinin sağlanmasıdır. Bu çerçevede öncelikle hizmet mekanlarının yapısal güvenliğinin tespiti ve yedek mekanın belirlenmesi gerekmektedir. Tüm bu hazırlıklardan İMO Yönetim Kurulu ile Şube ve Temsilciliklerin sorumlu olacağı belirtilmiştir. Henüz afet olmadan her tür yedekleme, ulaşım ve haberleşme olanaklarının geliştirilmesi, jeneratör temini, ulaşım aracı olanaklarının belirlenmesi de kurumsal hazırlıklar kapsamında yapılması gerekenler olarak belirlenmiştir. Bunların temininde örgüt kaynaklarının kullanılmasının yanı sıra kamu olanaklarından tahsis ile yararlanma veya üyelerin olanaklarının kullanılması gibi alternatif olanakların mümkün olduğu kadar değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Afete Hazırlık ve Müdahale Örgütlenmesi ve Uygulaması kapsamında ise Şubelerin 3 kişilik bir AHM komisyonu oluşturması öngörülmüştür. Bu komisyon her İMO Şubesinde bir Şube Yönetim Kurulu üyesi başkanlığında şekillenecek ve temsilciliklerde de temsilciler ile birlikte o bölgedeki uygulamalardan sorumlu olacaklardır.

Afet sonrası ekiplerin çalışmasını kolaylaştırmak amacıyla AHMK Üyeleri ile Şube ve Temsilciliklerimizdeki sorumlular İMO Genel Merkezi tarafından verilmiş, hamilini tanımlayan fotoğraflı birer kimlik ile Görev

Belgesi taşıyacaklardır. Yine afet durumunda araç görev kartı vb. düzenlenecektir.

Ekiplerin bulunduracağı ekipmanlar da belirlenmiş ve Şubelerin bunları bir afeti beklemeksizin temin etmelerinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Bunlar;

- Baret, bot yada çizme, yağmurluk, kaban (İMO amblemlili)
- Çadır
- Ahşap (katlanır) metre
- 1-1.5 Kg'lık çekiç
- Jalon, şakül, su terazisi ve düdük
- Şarjlı Fener, (mümkün ise güneş ışığı ile şarj olan)
- Digital fotoğraf makinası, yeterli yedek pil ve hafıza kartı
- Profometre ve Schmidt (beton test) çekici
- GPS (küresel konum belirleyici)
- Portatif Jeneratör
- Ulaşım Aracı olanaklarının tesbiti

olarak sıralanmıştır.

Yukarıda sıralanan kurumsal ve örgütsel hazırlıkların yapılabilmesi için İMO Afet'e müdahale edecek ekiplere yönelik bir dizi eğitim yapacaktır.

Bu eğitimler;

- I- Örgüt içi eğitim: Bu eğitim; seçilmiş ve atanmış tüm birim yöneticileri ile personelin güvenliğini ve örgütsel faaliyetlerin sürekliliğini sağlamak konularını kapsayacak ve her iki yılda bir dönemsel olarak tekrar edilecektir.
- II- Sahada görev alacaklar için eğitim kapsamında ise afet senaryoları ve tatbikatlar düzenlenecektir.

Eğitim programları AHMK tarafından hazırlanacak, eğitimlerin düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesinde İMO Mesleki Eğitim Kurulu ile birlikte davranılacaktır.

Yönergede ayrıca “Afete Müdahale Uygulaması” kapsamında yapılacaklar ve yapımından kaçınılacaklar sıralanmıştır. Görev alacak ekiplerin yapısı, ne tür üyelere oluşacağı ve nasıl hareket edecekleri, yetki ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Ayrıca afet durumunda harekete geçme, bölgeye intikal ve görevlendirmeler başlığı altında kurul üyelerinin talep beklemeksizin bölgeye intikal edeceği vurgulanmıştır. Doğal olarak tüm bu eylemler İMO Genel Merkezi’nin bilgisi dahilinde yürütülecektir.

Müdahale kapsamında karar alma süreci ve saha çalışmalarının çerçevesi çizilmiş ve tüm saha çalışmaları ile raporlama’nın yapılacağı formlar hazırlanmıştır.

Bu formlar ;

- Birim Denetleme Formu
- Afet Haber Formu
- Görevli Bilgi Formu
- Görevlendirme Belgesi
- Araç Görev Belgesi
- Hasar Tespit Formu
- Ekip Saha Raporu
- Bildirim Formu
- Tanıklık/Görüşme Formu
- Teslim Tutanağı

olarak belirlenmiş ve hazırlanmıştır.

İMO tüm bu toplanan formlar-raporlar ve yaşanan olaylardan elde edilen verilerin paylaşılması, kamuoyunun ve üyelerimizin bilgilendirilmesi amacıyla merkezi yayınlar yapılmasını hedeflemektedir.

AHMK Yönergesi ve Uygulama Esasları ile İMO’nun tüm birimlerinin afet durumuna hazırlıklı olması, düzenlemelerin yapılması ve denetlenmesi, gereğinde hızla ve aynı düzeyde hizmet verilmesi kısaca; Afete Müdahalede Hazırlıklı Olunması hedeflenmiştir.

4. SONUÇ

TMMOB Afet Sempozyumu'nun sloganında da vurgulandığı gibi afetler birer doğa olayıdır. Oluşumlarını engelleyemeyiz. Ancak mühendisliği doğru uygularsak hasarın düzeyini azaltabiliriz. Ne yazık ki denetim mekanizmalarının tam olarak işlemediği ülkemizde meslek örgütü olarak bizler ancak afetlerin yaratacağı fiziksel, ekonomik ve sosyal zararlarının boyutlarını hafifletmeye odaklanabiliyoruz.

İMO'nun afetlere hazırlık kapsamında kurduğu Afet Hazırlık ve Müdahale Kurulu'da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası "Afet Hazırlık ve Müdahale Yönergesi"
2. TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası "Afet Hazırlık ve Müdahale Yönergesi Uygulama Esasları"
3. AHMK Toplantı Tutanakları

Bkz: www.imo.org.tr

AFET YÖNETİMİ VE 17 AĞUSTOS 1999 GÖLCÜK DEPREMİ SONRASI TÜRKİYE’DEKİ GELİŞİM SÜRECİ

*Disaster Management and its Development Process in Türkiye after August
17, 1999 Gölcük Earthquake*

Özden IŞIK

Bakırköy Afet Yönetim Merkezi Genel Koordinatörü

Bakırköy Kaymakamlığı

Bakırköy Belediyesi

Özet

Bu çalışma; afet ve afet yönetimi kavramlarını irdeleyerek, bu konuda yapılmış tüm afet söylemlerine çok yönlü bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır.. Ülkemizde afet kültürünün oluşmasını hızlandıran 17 Ağustos 1999 Gölcük depremi olmuştur, bunun nedeni, bu depremin kent depremi niteliğinde olmasıdır. Geline süreçte; devlet kurumları, yerel yönetim, medya, üniversite gibi afet yönetim bileşenlerinin rolleri ele alınarak eğitim, akreditasyon, terminoloji gibi kavramların yeniden gözden geçirilmesi gereğine değinilmiştir. Çağdaş ve etkili bir afet yönetimin yaşamsal önemine vurgu yapılarak ülkemizdeki standartlarının yükseltilmesi önceliğine dikkat çeken. yazıda hedeflenen; afet zarar azaltma stratejilerinin belirlenip etkinleştirilmesine katkı koyabilmek ve kendi bütünselliği içinde değerlendirilmesini sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Afet, Deprem, Afet Yönetimi, Kaynak Yönetimi

1. GİRİŞ

Afetler ortaya çıkardığı sonuçlarıyla, etkilediği insanlar ve toplumlar için kırılma noktalarıdır. Bu kırılmaların etkileri, gelişmekte ya da az gelişmiş ülkelerde daha şiddetli olmaktadır. Afet olgusunun giderek ülke ve dünya gündemini daha fazla meşgul etmesinin ardındaki neden, Birleşmiş Milletler İnsani İlişkiler Departmanı tarafından açıklanan şu gerçekte yatmaktadır: "1991 ile 1993 yılları arasında dünyada meydana gelen afet olaylarının miktarında % 35'lik bir artış meydana gelmiştir". Bu gerçek, afetin her boyutuyla incelenerek afet hazırlıklarının geliştirilmesi gereğine ve afet yönetiminin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Afet yönetimi dünyada bilim dalı haline gelmiştir, Ülkemizde de özellikle 1999 yılı sonrası bu konuda yapılan çalışmalar azımsanmayacak hale gelmiş olmasına rağmen henüz yeterli bir standart oluşturulamamıştır. Bu konudaki çalışmaların hız kazanması, özellikle devleti temsil eden siyasal gücün gündeminde öncelik vermesi ile mümkündür. Gölçük Depreminden bu yana geçen 10 yıllık sürecin iyi tahlil edilerek kazanılan deneyim ve bilgilerin değerlendirilmesi öncelikle devletin ve afetin diğer tüm bileşenlerinin sorumluluğundadır.

Türkiye coğrafyasının yaklaşık % 93'ünün aktif deprem kuşağında yer alması, dünyada bilinen 31 tür afetin ülkemizde de yaşanması bu konudaki deneyimimizin yeterince zengin olduğunu göstermektedir. Edinilen bilgi ve deneyimlerimizin zenginliğine karşın, değerlendirmemekteki direncimiz ve toplumsal hafıza zaafımız oldukça dikkat çekicidir. Daha fazla geç kalmadan, çağdaş bir afet yönetiminden söz edebilmek için belirtilen eksiklerin nedenleri araştırılmalıdır.

17 Ağustos 1999 Gölçük Depremi sonrası, önce İstanbul'da afet yönetim merkezleri kurularak faaliyete geçirilmiş, afet, afet yönetim ve afetlere hazır olmak kavramları gündeme gelmiş ve ülke geneline yayılmıştır. Bu konuda yapılan tüm çalışmalar, bilimsel ilerleme, toplumun gelişmişliği ile paralellik göstermektedir. On yıllık süreç içinde geline noktanın istenilen düzeyde olup olmadığı tartışma konusudur.

2. AFET KAVRAMI

Literatürde,afetin birden fazla tanımı vardır:

- Toplumun sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetlerini önemli ölçüde aksatan veya kesintiye uğratan, can ve mal kayıplarına neden olan doğa ve insan odaklı olaylar,
- Toplumu etkileyen olağanüstü durumlarda mücadelede kaynağın yetersiz kalma durumudur. Bu tanım, hazırlık ve tedbirler konusunda oldukça yol göstericidir. Afet problem olarak düşünüldüğünde çözüm bu tanımının içinde görülebilmektedir. Burada söz konusu kaynak kelimesi anahtar kelime durumundadır. Alınacak tedbirlerin başında riski görebilen doğru ve güncelleştirilmiş, kaynak envanteri, kaynak gelişimi ve kaynak yönetimi sistem yöneticilerinin yol haritası olarak düşünülmelidir. Afetlerde kaynak yönetimi ile ilgili yararlı bir çalışma örneği, Bilkent Üniversitesi Endüstri Mühendisliği, Bakırköy Belediyesi Bakırköy Afet Yönetim Merkezi ve İstanbul Üniversitesi Jeofizik Mühendisliğinin katkıları ile deprem afetinden sonra ilk 72 saatin en verimli halde kullanılmasını amaçlayan birbirini tamamlayan iki ayrı proje oluşturulmuştur;
 1. Afet acil eylem planı-kaynak atama, takip ve geçici depolama sistemi tasarımı,
 2. Afet sonrası insan ve araç kaynakları yönetim sistemi tasarımı.

Deprem kuşağı içinde tanımlanan ülkemiz için kendi birikim ve geçmiş deneyimlerimizi yok sayarak, yabancı modelleri üstelik adapte etmeye bile gerek duymadan uygulamak üzere yapılan çalışmalar dışında yukarıda söz edilen çalışmaların azlığı ayrı bir tartışma konusudur.

En kapsamlı tanımı, “insan ve diğer canlılar için; normal yaşamı ve toplumsal faaliyetleri kesintiye uğratan, toplumda fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik kayıplara neden olan ve etkilenen topluluğun üstesinden gelemediği doğa veya insan kaynaklı bir olgudur” şeklinde kabul edilebilir (Gündoğdu ve Özçep, 2003).